

د پوهنې وزارت
د ښوونکو د روزنې لوی ریاست

عقاید شریف-۱

مؤلف: پوهاند محمد ابراهیم ابراهیمی

کال: ۱۳۹۱ هـ. لمریز

◀ د کتاب ځانگړنې

د کتاب نوم: عقايد شريف - ۱
مؤلف: پوهاند محمد ابراهيم ابراهيمي
ژباړونکی: پوهنمل عبدالرازق وردگ
کمپوز: عبيد الله شريفي او محمد صديق صميم
ډيزاين: روح الله شفيق، عصمت الله عمرزوی او عبيد الله شريفي
شمېر: 20,000 ټوکه
د چاپ کال: ۱۳۹۱ هـ. لمریز
چاپ خونه: د هند د رېپرو مطبعه (Repro India Ltd.)

◀ د درسي نصاب او انکشاف کمېټه:

سوسن وردگ، پوهاند دکتور سيد قيوم شاه باور، ښوونډوی عبدالخليل فضلي،
ښوونډوی صدرالدين اشرفي، ښوونيار عبدالحق رحمتي، ښوونمل عبدالودود شريف،
ښوونډوی محمد حسين محسني او ښوونډوی شاه غاسي زرمټي

د امتياز خاوند: د پوهنې وزارت

©Copyright reserved by MoE

د چاپولو حق د امتياز خاوند لپاره خوندي دی

د دې کتاب پلورل او پېرودل منعه دي

د يونسف (UNICEF) او نړيوال بانک (WORLD BANK)
په مالی او تخنیکي مرسته

د کتاب مطالعه، د انسان
شخصیت بشپړوی. ساتنه ی □ د
مطالعه کوونکي د لو □ فرهن □

د پوهنې د وزیر پیغام

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله و كفى و سلام على عباده الذين اصطفى و بعد:

له شك پرته چې پوهنه د ايمان لار او د پرمختګ، تمدن او انساني کمال مدارجو ته د رسيدو يوازينۍ وسيله ده.

په تېر او اوسني عصر کې ټول بشري تمدنونه او پرمختياوې د ژوند په پراخه ډګر کې د هغه نهضت او پوهنيزو نوښتونو پايله ده چې ښوونکو او پوهانو د خپل ارزښتمن ژوند په بيه ترلاسه کړي او د هغو په مرسته يې د اختراعاتو او علمي موندنو لاره د بشر پر مخ پرانيستې ده.

د تاريخي حقايقو له مخې بشري تجربې او علوم له يوه نسل څخه بل ته لېږدول کېږي او د هغو له برکته هره ورځ د نړۍ په کچه په بيلايلو برخو کې حيرانوونکي اختراعات او نوښتونه رامنځته کېږي، چې د انتقال دغه ګړندی بهير او ټول پوهنيز بدلونونه بيا د ښوونکي په وسيله ترسره کېږي؛ ښوونکي په حقيقت کې د بشري تمدن بنسټګر، مخکښ او په نړۍ کې د لوړ انساني تربيت، پرمختګ او مدنيت د کاروان لارښوود او بل خراغ بلل کېږي، ځکه خو د اسلام ستر پيغمبر حضرت محمد ﷺ د ښوونکي همدغه لوړ موقف او دروند ټولنيز دريځ ته په پام سره خپل ځان ښوونکي بللی او فرمايلي يې دي (انما بعثت معلماً) يعنې له شک پرته زه د ښوونکي په توګه رالېږل شوی يم.

د ښوونکي دغه ارزښتناک مقام ته په درناوي سره، د هغه د معيشتي وضعيت ښه کول او د هغه علمي ظرفيت لوړول، د معارف د پراختيا په لاره کې له جدي اړتياوو څخه شمېرل کېږي او د پوهنې وزارت له هغو بنسټيزو لومړيتوبونو څخه دي چې د خپل مسؤليت له مخې يې په بشپړ قاطعيت او جدت سره تعقيبوي.

د افغانستان د اسلامي جمهوریت د پوهنې وزارت د خپل اسلامي او ملي رسالت په درک کولو سره د هېواد د اساسي قانون د احکامو او د معارف د پراختیایي تګلارې په رڼا کې هڅه کوي خو د هېواد د پوهنې نظام د ودې او هراړخیزې پراختیا په موخه بنسټیزې او اغیزمنې چارې ترسره کړي.

د ښوونکي روزنې، ښوونیز نصاب او مصوّن تعلیمي چاپیریال د چمتو کولو په دریو مهمو برخو کې د پوهنې بیارغونه چې په خپل وار سره د ښوونځیو او نورو ښوونیزو بنسټونو ټولو مادي اړتیاوو ته ځواب وایي او همدارنګه په معنوي لحاظ د علمپالو، وطن دوستو او مسلمانو انسانانو په توګه د زده کوونکو د شخصیت د متوازنې ودې لپاره د معنوي او سالمې علمي فضا په رامنځته کولو کې کارنده ونډه اخلي، چې د پوهنې وزارت په لومړیتوبونو کې ځای لري.

د لوی خدای په مرسته، د دوستو هېوادونو په مالي همکارۍ، د افغانستان د پوهنپال ملت په هڅو او ملاتړ او د پوهنې وزارت د با احساسه کارکوونکو او درنو ښوونکو د بې دریغه سربښندنو په مټ د پوهنې په ټولو برخو کې داسې کولې ګامونه اخیستل شوي دي چې له برکته یې د هېواد په تاریخ کې د پوهنې بهیر یې ساري پرمختګ کړی دی.

د پوهنې وزارت هڅه کوي خو د ښوونکي روزنې مؤسساتو ته له کمې او کيفي اړخه بهېود وښي چې الله الحمد د عمومي، اسلامي، تخنیکي او مسلکي زده کړو او لیک لوست زده کړې تر څنګ د دارالمعلمینونو لپاره د نوي نصاب چمتو کول او د هغو لپاره د نویو درسي کتابونو تألیف په دې برخه کې یوه څرګنده ارزښتمنه لاسته راوړنه ده.

د دارالمعلمینونو نوی تعلیمي نصاب چې زموږ د ټولنې اړتیاوو ته په پام او د معاصرې پیداګوزۍ له معیارونو، اصولو او نویو لارو چارو څخه په ګټې اخیستنې سره چمتو شوی دی، ان شاء الله چې زموږ د هېواد د ځوانو ښوونکو علمي اړتیاوې به پوره او پوهنیزو غوښتنو ته به یې ځواب ووايي.

له ټولو هغو درنو پوهانو او قدر وړ استادانو څخه د زړه له کومي مننه کوم چې د دارالمعلمینونو د نوي نصاب په چمتو کولو کې یې د مفرداتو او یا هم د تألیف، تصحیح او بیا کتنې په برخو کې کارنده ونډه اخیستې ده.

د دارالمعلمینونو د نوي نصاب د تطبیق په لاره کې ټولو درنو، با احساسه او زیارکښو استادانو ته د علیم او خبیر ذات له درباره د لایزاتو بریاوو هیله کوم خو د دغسې نویو پوهنیزو کړنلارو په پلي کولو سره د افغانستان د پوهنې نظام لاهم ځواکمن او د علمي او ټکنالوژیکي پرمختګونو د سیالۍ په دغه پراخ ډګر کې د نورو هېوادونو د سیالۍ جوګه شي.

والله ولی التوفیق

فاروق وردګ

د پوهنې وزیر

مخکنی خبرې

بسم الله الرحمن الرحيم

ښوونه او روزنه د يوې ټولنې د پرمختګ اساسي برخه ده. چې د وخت د غوښتنې او د هر هېواد ملي او نړيوالو شرايطو سره سم بايد په هغه هېواد کې وده او پرمختيا ورکړل شي. دې واقعيت ته په پام کې نيولو سره اړتيا ليدل کېږي چې د هېواد د ښوونې او روزنې په سيستم کې هم بنسټيز او بنيادي بدلون رامنځ ته شي. له دې کبله په نصاب کې د بدلون او انکشاف نه پرته د تغيير او ودې امکان نه ليدل کېږي. ځکه نو ښوونيز نصاب د اسلامي لوړو ارزښتونو په اساس او د معاصرو علومو او فنونو پرمختګ ته په پاملرنې د ځانګړي لومړيتوبونو څخه بايد برخمن وي. د يادولو وړ ده چې د ښوونکو د روزنې ښوونيز نصاب له ډېرې مودې راپدې خوا په يو ډول و. او د خپلو مخکيني ارزښتونو په چوکاټ کې هغه خوځښت چې د معاصرو علومو د ودې سره يو ځای وي د پام وړ تجربې يې لږ ازمويلي. له بلې خوا په هېواد کې د ټولنيزو او اقتصادي ناخوالو لکه: بې وزلي، ناپوهي، بېسوادۍ له امله زموږ، هېواد د معاصرې نړۍ له پرمختللي کاروانه وروسته پاتې شوی، نو د معاصرې نړۍ د علم او تخنيک د پرمختګ د اوسنيو شرايطو په پايله کې چې کوم بدلونونه د بشري ټولنې په بيلابيلو اړخونو کې رامنځته شوي، زموږ د هېواد لپاره هم د وروسته پاتې والي څخه د خلاصون او پرمختګ په لور يون يو ښکاره او مېرمن ضرورت ښکاري. د غسې لوړ انساني آرمان او هدف ته رسېدل به د ښوونې او روزنې له بدلون او د نوي معارف او پوهنې له جوړولو پرته چې بنسټيز اړخ يې د ماهر و تخصصي او مسلکي ښوونکو روزل دي، ناشونی کار دی.

د همدې موخې پر بنسټ څوکاله مخکې د پوهنې وزارت د پرېکړې په اساس د وزارت د ښوونکو د روزنې په برخه کې لوی مشاوريت وپتيله چې د ښوونکو د

روزنې لپاره د نوی نصاب جوړول پیل کړي دا کار یې د کابل پوهنتون، د ښوونې او روزنې پوهنتون او د علومو اکاډمي د یو شمېر ښاغلو استادانو په مرسته د ورکشاپونو په دایرولو او د ځینو پرمختللیو هېوادونو د ښوونې او روزنې له سیستم نه په ګټه اخیستلو سره وکړای شول چې د خپل هېواد د ځانګړو شرایطو سره سم د ښوونکو د روزنو د موسساتو لپاره نوی تعلیمي نصاب جوړ او په بېلا بېلو رشتو کې د نویو درسي کتابونو لیکلو بهیر پیل کړي.

د دغو نویو کتابونو له لیکلو څخه چې د دارالمعلمینونو د نوي تعلیمي نصاب پر بنسټ لیکل شوي اصلي موخه او هدف دادی چې د محصلینو علمي او تخصصي سویه لوړه او په ملي او اسلامي روحیه وروزل شي، چې په راتلونکې کې د پوهو او اګاهو ښوونکو په څېر خپل ملي او وطني رسالت د راتلونکي نسل د ښوونې او روزنې په برخه کې په پوره ایماندارۍ او بریالیتوب سره سرته ورسوي.

د یادولو وړ ده چې د ښوونکو د روزنې لوی ریاست موخه یوازې د دارالمعلمینونو د نوي نصاب په چمتو کولو او د دغو نویو درسي کتابونو په لیکلو پای ته نه رسیږي، بلکې د ښوونکو د روزنې د لوی ریاست هدف دادی چې د دارالمعلمینونو د ښوونکو تخصصي سویه لوړه او تجربه یي دومره زیاته شي چې له یوې خوا د لوړو زده کړو زمینه ورته برابره شي او له بلې خوا د علمي سیمینارونو، ورکشاپونو او لکچرونو له لارې لازياته عملي تجربه ترلاسه کړي.

هیله لرم زموږ د دارالمعلمینونو ګران محصلین به وکولای شي د ښکارنده زده کړې له طریقې نه، له دغو درسي کتابونو څخه چې په لیکلو کې یې له معتبرو اخځلیکونو څخه استفاده شوې زیاته ثمرې ښوونکې ګټه ترلاسه کړي، خو د خپل هېواد راتلونکي نسل لپاره د یوه ښه عالي او مسلکي ښوونکي په توګه خپله علمي سویه لوړه کړي چې د راتلونکو سمبالونکو په خاطر د زیات او د ښه خدمت جوګه شي.

په پای کې په ځای ده چې د کابل پوهنتون، ښوونې او روزنې پوهنتون، علومو اکاډمۍ له هغه شمېر ښاغلو استادانو، ښوونکو دروزنې د لوی ریاست ښاغلو علمي او مسلکي غړو، طباعتی کارکوونکو، په هېواد کې د ښوونکو د روزنې هغه شمېر ښاغلو استادانو، او د کتابونو د چاپولو د نصاب د بیا کتونکو دکمیسیون ښاغلو غړو، بهرنیو موسساتو او اشخاصو څخه چې ددې کتابونو په چاپولو کې یې مالي مرسته کړې د زړه له کومې مننه وکړم او له لوی خدای ﷻ څخه هغوی ته لا زیات بریالیتوبونه غواړم.

سوسن وردګ

د ښوونکو د روزنې عمومي رئیسه

اود پوهنې وزارت د مقام ستره سلاکاره

سریزه..... 1

لومړی څپرکی د عقایدو د علم مبادی

لومړی لوست: د عقایدو د علم تعریف، موضوع او غرض..... 6
د عقایدو تعریف.

د عقایدو د علم موضوع.

د عقایدو د علم غرض او هدف.

دوهم لوست: عقیدې او ایمان ته د انسان ضرورتونه..... 11

۱- په کائناتو کې د لویو حقایقو پیژندنې ته د انساني عقل ضرورت.

۲- عقیدې او ایمان ته د بشري فطرت اړتیا.

۳- عقیدې او ایمان ته د انسان د نفس او روح دصحت او قوت اړتیا.

۴- اخلاقي انگیزو او ضوابطو ته د ټولنې اړتیا.

۵- مرستی او پیوستون ته د ټولنې اړتیا.

دریم لوست: د ایمان د ارکانو اجمالي معنی..... 17

دوهم څپرکی په الله ﷻ باندې ایمان

لومړی لوست: د خدای تعالیٰ ﷻ په وجود باندې ایمان..... 26

۱- د الله تعالیٰ په وجود باندې د انساني فطرت دلالت.

۲- د الله تعالیٰ په وجود باندې د کائناتو دلالت.

دوهم لوست: د الله تعالیٰ ﷻ په وحدانیت باندې ایمان 36

دریم لوست: د توحید حقیقت 42

۱- په خلقت کې د الله تعالیٰ ﷻ توحید او یووالی.

۲- په ملک کې د الله ﷻ توحید.

۳- په حکم، تشریع، قانون وضع کولو او په امر او نهی کې د الله تعالیٰ افراد او یوازېوالی.

۴- په عبادت کې د الله تعالیٰ ﷻ افراد او یووالی.

۵- په نومونو، صفاتو او افعالو کې د الله تعالیٰ ﷻ وحدانیت.

دریم څپرکی

د شرک اشکال، انواع او ضررونه

لومړی لوست: شرک او د هغه اشکال 50

د شرک تعریف.

د شرک ځینې شکلوونه.

دوهم لوست: د شرک ډولونه او اقسام 59

لومړی: اکبر شرک.

دوهم: اصغر شرک.

د اکبر او اصغر شرک په منځ کې توپیر.

دریم لوست: د شرک ضررونه او مفسد 67

۱- شرک ډیر لوی ظلم دی.

۲- شرک د خرافاتو او بیهوده شیانو مصدر دی.

۳- شرک د بیرې او وهم مصدر دی.

۴- شرک د انسانیت لپاره د ذلت او اهانت سبب دی.

۵- شرک د انسان مثبت جوانب معطلوي.

۶- د شرک اخروي پایلې.

څلورم څپرکی

اسماء الحسنی او د الله ﷻ د صفاتو تصنیف

لومړی لوست: د الله ﷻ له وجود څخه د تعبیر څرنگوالی 75

دوهم لوست: د الله تعالیٰ ﷻ اسماء الحسنی 81

د اسماء الحسنی قرآني دلایل.

د اسماء الحسنی په اړه نبوي احادیث.

د الله تعالیٰ ﷻ د نومونو توقیفیوالی.

د الله تعالیٰ ﷻ (۹۹) نومونه.

دریم لوست: د الله تعالیٰ ﷻ د صفاتو تصنیف 91

څلورم لوست: د الله ﷻ پیژندنه 97

پنځم څپرکی

د الله ﷻ ثبوتي صفتونه

لومړی لوست: د الله ﷻ نفسي صفت 103

د عالم د حدوث برهان.

د دور او تسلسل د بطلان برهان.

د وجود برهان.

غایاتي براهین.

انفسي او انساني براهین.

قرآني براهین.

دوهم لوست: د الله تعالیٰ ﷻ معانی (ذاتي) او معنوي صفتونه 115

۱- د قدرت صفت.

۲- د ارادې صفت.

۳- د علم صفت.

۴- د حیات صفت.

۵- د کلام صفت.

۶- د سمع صفت.

۷- د بصر صفت.

128 دریم لوست: د الله ﷻ فعلی صفات

د مذاهبو نظریې.

د الله ﷻ د ذات په رابطه د صفاتو عینیت او غیریت.

135 خلورم لوست: د الله ﷻ متشابه صفات

د سلفو او خلفو موقف.

دامام ابن تیمیه تأویل.

141 پنځم لوست: الهي عدل

تکویني عدل.

الهي عدل ته دالخمیس اشاره.

د الهي عدل په مورد کې د محمد بن ابی العزالحنفی شرحه.

147 شپږم لوست: د شر شتون

د پنځو دلایلو بیان.

د انسان ابتلاء او ازموینه.

ذهني فایده.

شپږم څپرکی

الله ﷻ ته د پنځو نورو صفتونو ثابتول

لومړۍ لوست: د وحدانيت صفت، اقسام او دهغه دثبوت دلايل 157
وحدانيت.

د توحيد اقسام.

۱- دربوبيت توحيد.

۲- دالوهيت توحيد.

د شپږو کومو نفي.

دتوحيد دلايل.

دوهم لوست: الله ﷻ ته د څلورو نورو صفتونو ثابتول 164

اووم څپرکی

خدای تعالیٰ ﷻ دخلقت او عبادت هدف

لومړۍ لوست: دجهان او انسان د خلقت هدف 173

په شپږو ورځو کې دکائناتو خلقت.

په کائناتو کې د سببیت او علیت قانون.

د انسان دپاره دکائناتو تسخیر.

دانسان دخلقت هدف.

دځمکې خلافت.

دوهم لوست: د خدای تعالیٰ عبادت او د اسلامي عقیدې ځانگړتیاوې او گټې 181

د اسلامي عقیدې ځانگړتیاوې.

د اسلامي عقیدې پایلې او نېټې.

دریم لوست: د اسلامي عقایدو معروفې اصطلاحگانې 186

عقیده.

اصول دین یا د دین اصول.

ایمان.

فقه اکبر.

واجب، مستحیل او ممکن.

194 مأخذونه

سريزه

الحمد لله الواحد الأحد الفرد الصمد، الذي لم يلد و لم يولد ولم يكن له كفواً أحد، المتوحد بجلال ذاته و كمال صفاته، المتقدس في نعوت الجبروت عن شوائب النقص و سماته، المنفرد بالايجاد و الاعداد، المتصف بصفات الكمال، المنزه عن صفات النقص، و عن كل صفة يكون بها في حقه اخلال، والصلاة والسلام على اشرف المرسلين و امام المتقين، و حامل لواء الحمد يوم الدين محمد عبدالله و رسوله الهادي الأمين، المؤيد بساطع حججه و واضح بيناته، و على رسل الله المصطفين المختارين، و على آله صلى الله عليه وسلم و اصحابه هداة طريق الحق و حماته، و تابعيهم باحسان الى يوم الدين.

څرنگه چې ټول پوهنيزو چې افغانستان يو اسلامي هيواد دی او د افغان ټول ملت د اسلام د مقدس دين په معتقداتو کامل يقين او پوره باور لري د اسلامي عقايدو مضمون د هيواد د پوهنې د نصاب يو جزء دی او د مکاتبو او ديني مدرسو په مختلفو ټولگيو کې تدريس کېږي. د هيواد په دارالمعلمينونو کې د ديني علومو څانگه د نورو تحصيلي نهادونو ترڅنگ د هيواد د مکاتبو او ديني مدرسو لپاره د ديني علومو استادان د خدمت لپاره روزی.

نو ضروري ده چې د دې څانگي محصلين د نورو ديني مضمونونو ترڅنگ د اسلامي عقايدو مضمون هم ولولي او زده يې کړي. له همدې وجهي نه دغه مضمون د دوو سمسترو لپاره ددې څانگي په درسي پروگرام کې شامل کړی شو او د خداى تعالى په مرسته د لومړي سمستر درسي کتاب يې تحقيق او تأليف شو.

دغه کتاب يوازې د اسلامي عقايدو د الله ﷻ د ذات او صفاتو او داسې نورو اړوندو مسئلو شرحې ته ځانگړې شوى، او د انبياوو د بعثت او د ايمان د نورو رکنونو د موضوعاتو شرحه د بل ځانگړي کتاب په ترڅ کې ترسره شوي ده.

ددې کتاب محتویات په اوو څپرکو کې ترتیب او ځای په ځای شوي دي چې په لومړي څپرکي کې د اسلامي عقایدو مبادی په دوهم څپرکي کې په الله تعالی باندې ایمان او باور په دریم څپرکي کې د شرک اشکال، ډولونه او ضررونه، په څلورم څپرکي کې د الله تعالی نومونه (اسماء الحسنی) او د هغه د صفاتو ویش په پنځم څپرکي کې د الله تعالی ثبوتي صفتونه په شپږم څپرکي کې د الله تعالی پنځه نور صفتونه او په اووم څپرکي کې د خلقت او د الله تعالی د عبادت هدف ترتیب او تنظیم شوي دي.

د کتاب د مطالبو په راټولولو او ترتیبولو کې کونښن شوي ترڅو د معتبرو متنونو او د اسلامي عقایدو د لومړۍ درجې منابعو څخه استفاده وشي، د ائمه سلف او د اهل سنت او جماعت د علماوو د نظر مطابق بحث او تحلیل شي.

د دې کتاب د تکمیلولو په خاطر د ډیرو مراجعو څخه استفاده شوي ده تقریباً ټولې معتبرې مراجع چې په اسلامي عقایدو کې په عربي یا ملي ژبو لیکل شوي او د هیواد په رسمي او یا شخصي کتابتونونو کې موجود دي راټولي شوي او مراجعه ورته شوي ده وروسته له هغو څخه په مختلفو مواردو کې ترې استفاده شوي چې مفصل لست ئې د ماخذونو په لړلیک کې موجود دی.

دا کتاب په نوي درسي طریقه تحقیق او تألیف شوي او هر څپرکي یې متعدد لوستونه لري د لوست په لومړۍ برخه کې وروسته لدې چې د لوست عنوان معرفي شي د لوست د تدریس موخې (هدفونه) ذکر شوي او د لوست په وروستۍ برخه کې تمرینونه چې مختلف سوالونه لري ذکر شوي دي، همدارنگه د محرمو استادانو او ګرانو محصلانو پاملرنه صنفی فعالیت او عملي کار ته راجلب شوي ترڅو هغوی لدې طریقي نه د معتبرو مراجعو او اړونده درسي موادو څخه پوره استفاده وکړي.

له فرصت نه په استفادې سره لازمه بولم چې د محترم محمد صديق صميم او محترم
عبيدالله شريفې نه تشكر وکړم چې له ما سره يې په ټايپ او ډيزاين کې زياته مرسته
کړې ده.

او همدارنگه د عمومي تعليماتو د نصاب د غړي محترم مولوی صاحب عين النعيم له
فرهنگي مرستې څخه مننه کوم.

او په آخر کې د محترمو استادانو او گرانو مدرسینو څخه هيله کوم چې که د ټايپي
غلطيو سره مواجه کېږي او يا د کتاب د مطالبو په تحليل کې کوم مشکل وگورۍ په
خپله دوی دې، مشکل حل او مرفوع کړي.

لومړۍ څپرکۍ

د عقایدو د علم مبادي

لومړۍ لوست

د عقایدو د علم تعریف، موضوع او غرض

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدریس شي.

موخې:

1. محصلین باید: د علم لغوي او اصطلاحي تعریف وکړای شي.
2. محصلین باید: د علم له موضوع او غرض سره آشنا شي.
3. محصلین باید: په نفسونو کې د عقیدې د تثبیت تمرین وکړي.

مخکې له دې چې د عقایدو د علم اصلي موضوع ته ور داخل شو لازمه ده چې د هغه د تعریف، موضوع او غرض په هکله پوهه تر لاسه کړو، ځکه تر هغه پورې چې هغه تعریف نکړو ممکنه نه ده چې وپوهیږو چې مطلوب علم مو څه دی نو تعریف دی چې مونږ ته هر علم را معرفي کوي پرته له هغه امکان لري چې مونږ د یوه مجهول علم د ترلاسه کولو په غرض ځان مصروف کړو چې سلیم عقل یې په بطلان باندې حکم کوي، او بل دا چې که د علم موضوع چې له څه نه بحث کوي و نه پېژنو، توپیر او تفاوت یې د نورو علمونو څخه هم نه پېژنو، همدارنګه که د هغه غرض او هدف ځان ته معلوم نکړو او په هغه پیل وکړو نو کونښن او هلې ځلې به مو بې فایدې وي چې بې هدفه کار د عاقلانو د قبول وړ ندی له همدې خاطر په لومړي سر کې د عقایدو د علم په تعریف پیل کوو وروسته بیا په ترتیب سره د هغه موضوع او غرض ذکر کوو.

د عقایدو تعریف:

الف. لغوي تعریف:

عقاید د عقیدې جمع او د عقَد له کلمې څخه اخیستل شوي کلمه ده، معناي تړل، غوټه کول، محکمول، عهد او پیمان ده. په دې اساس د عقیدې معنی عبارت له دې

څخه ده چې د انسان زړه له هغه سره داسې غوټه شي او ورسره پیوستون پیدا کړي چې تغیر یې متعذر وگرځي او دا چې مأخذ او مرجع یې تقلید یا وهم او یا عقل وي، توپیر نلري. د لسان عرب په کتاب کې راغلي:

(عَقَدَ قلبه علی الشئ لزمه) خپل زړه یې په یوه شي وتاړه یعنې ځان یې په هغه ملزم کړ. په مصباح کې راغلي: (اعتقدت کذا عقدت علیه القلب والضمير) یعنې په دغه شي معتقد شوم، یعنې زړه او ضمیر می په هغه وتاړه.

نو د عقیدې معنی عبارت له هغه څه نه دی چې انسان یې په زړه او ضمیر ساتنه کوي او یا هغه چې ورباندې عقیده لري او درای او باور په معنی راغلي ده.

ب. اصطلاحي تعریف:

عقیده له ایمان څخه عبارت ده چې د واقعیت سره مطابقت ولري او په قاطع دلائلو او براهینو ثابت شوي وي.

د اسلامي عقایدو علم عبارت دی له هغه علم څخه چې له اسلامي معتقداتو نه بحث کوي، کوم چې الله تعالیٰ او دهغه پیغمبر خلکو ته ور زده کړي او محمدي امت په هغه باندې اجماع کړی ده. د اعتقادي موضوعاتو په رابطه یې شکونه او شېبې مرفوع کړي، او صحیح او سالمه عقیده بیانوي.¹

د عقایدو د علم موضوع:

په خلاصه توګه ددې علم موضوع عبارت ده د الله تعالیٰ د وجود، وحدانیت، افعالو او صفاتو څخه، ملائکې، آسماني کتابونه، پیغمبران، د آخرت ورځ، د خیر او شر تقدیر او وروسته له مرګ څخه ژوندون.

1. مصطفىٰ سعید الخن و محی الدین ديب مستو، العقيدة الإسلامية، ارکانها، حقایقها، مفسداتها. دمشق: دارالکلم الطیب، ۱۴۲۷ق. ص: ۱۷ - ۱۸.

د عقایدو د علم غرض او هدف:

په دې کې شک نشته چې له ټولو علومو څخه د عقایدو علم زیات مهم علم دی، آن دا چې د ټولو علومو اساس دی ځکه د عقایدو د علم په رڼا کې د ټولو معتقداتو حقیقت پېژندل کېږي او د هغو په هکله یقین او قلبي باور رامنځ ته کېږي، بیا دغه باور او قلبي یقین د معتقداتو د غوښتنې او ایجاباتو مطابق د نیکو او نیکو عملونو مصدر او د هغو د قبول او اعتبار تهداب ګرځي او په دې ترتیب انسان دنیوي او اخروي سعادت ترلاسه کوي د همدې اصل په بنا د اسلامي عقیدې د مضمون تدریس دغه لاندې عمده هدفونه لري چې د هغو د تحقق په خاطر کوښښ کوي:

- د سالمې عقیدې د تاسیس په ذریعه او د الله د کتاب او رسول الله د سنتو په تأیید د فطري ایمان وده او استحکام، د الله تعالیٰ په وحدانیت عقیده لرل، د الله تعالیٰ د نومونو (اسماء الحسنی) او صفاتو پېژندنه.
- د ژوند په پیل کې د مسلمان ساتنه او حفاظت له انحرافي او خرافاتي مفکورو څخه، د بې علمه تقلید او د ځینې فیلسوفانو د باطلو نظریو د تهدید څخه د مسلمان ژغورنه.
- د الحادي او لادیني انحرافاتو په مقابل کې د اسلامي عقیدې نه په قاطع او منطقي دلایلو سره د علمي دفاع د قدرت ایجادول.
- د الله تعالیٰ او د هغه د رسول په خاطر د دوستۍ او صمیمیت په اساس د ټولنې د افرادو تربیه کول، د تفوق او خود خواهي له مفکورې څخه لیري والی، او په دیني اساساتو د افتخار د مفکورې استقرار.
- په الله تعالیٰ باندې د ایمان د رګونو توضیح او تشریح کول، په ملائکو، آسماني کتابونو، رسولانو، د آخرت په ورځ، د خیر او شر په اندازه، ایمان درلودل، او د الله تعالیٰ د رسولانو او انبیاءو سره د محبت ایجادول او د هغوی تکریم د مسلمانانو په زړونو کې.

- د مؤمن لپاره د اطمینان او سکون ایجادول، د تشویش او اضطراب څخه لیري والی.
- ایمان په دې چې د نړیوالو امورو اداره، مادی وي او که معنوي یوازې په الله قدیر پورې تعلق لري او بس.
- د یوه مسلمان نسل ایجادول چې د قوي ایمان او ثابتې عقیدې درلودونکی وي، داسې نسل چې د دین او اسلامي علومو د نشرولو دنده په غاړه واخلي او د هر ډول سختو شرایطو، تهدیدونو او فشارونو په مقابل کې مقاومت وکړي، هغسې چې مسلمانانو په لومړیو وختو کې د مشرکینو په مقابل کې مقاومت کاوه د (احد احد) الفاظ یې په ژبه جاری ساتل، او هیڅ کله د خپلې عقیدې نه تیر نشول.

په زړونو کې د عقیدې تثبیت:

په خاصه توګه په نني عصر کې چې مادیاتو پر اخلاقي او دیني ارزښتونو لوړتیا پیدا کړې، خود سري او طمع خپل اوج ته رسیدلی، د عقیدې تفرور ټولېږي، د هغې ځای ورځ په ورځ د دښمنانو فرهنگ نیسي، د صنعت د شوم او بد اثر له وجهې د خلکو عقیده کمزوري او ډیر یې په ډول ډول رواني او عصبي ناروغیو مبتلا شوي دي.

له دې امله د عقایدو د مضمون تدریس د هغوی په زړونو کې د عقیدې تثبیت او تقویت کوي هغوی ته د زمانې په هر ډول مخاوفو او مصیبتونو باندې بری ورکوي، د حضرت محمد ﷺ د ماثورو دعاګانو څخه یوه هم دغه دعا ده چې همیشه به یې فرمایل (اللهم یا مقلب القلوب ثبت قلبي علی دینک) همدارنګه کېدای شي چې دغه هدف د نبوت د عصر د مسلمانانو د ژوند یو مثالونو له لارې لکه عمار، رباح، بلال حبشی او ربیع بن عامر، تحقق ومومي چې په هغوی باندې هیڅ ډول فشار، اثر وارد نکړای شو.

پوښتنې

1. د هر علم د تعریف، موضوع او د غرض پیژندنه څه فایده لري؟
2. عقاید په لغت او اصطلاح کې تعریف کړئ؟
3. د عقایدو علم د کومو موضوعاتو څخه بحث کوي؟
4. د عقایدو د علم غرضونه کوم دي؟
5. څنگه کېدای شي چې په زړونو کې عقیدې ته تقویت ورکړو؟

دوهم لوست

عقیدې او ایمان ته د انسان ضرورتونه

موخې:

1. محصلین باید بیان کړای شي چې د انسان عقل په کائناتو کې د لویو حقایقو پیژندنې ته ضرورت لري.
2. محصلین عقیدې او ایمان ته د فطري ضرورتونو وضاحت وکړای شي.
3. محصلین، اخلاقي ضوابطو، مرستې او پیوستون ته د ټولنې ضرورت بیان کړای شي.
4. محصلین په دغه مورد کې د قرآني آیتونو سره بلدیت پیدا کړي.

1. په کائناتو کې د لویو حقایقو پیژندنې ته د انساني عقل ضرورت:

اسلامي سمې او صحیح عقیدې ته د انسان احتیاج او ضرورت له هغه ضرورتونو څخه سرچېنه نیسي چې انسان یې د خپل ځان او د هغو لویو موجوداتو پیژندنې ته لري کوم چې دده په ماحول کې موجود دي یعنې د هغو پوښتنو لپاره چې له ډیرې زیاتې مودې را هېسې یې د انسان عقل او فلسفي اړخ مصروف او مشغول ساتلی داسې ځواب نه دی پیدا کړی چې د زړه اطمینان پرې حاصل او تنده یې ورباندې ماته شي له دې کبله انسان تر ډیرو لویو پوښتنو لاندې قرار لري چې ځواب ویلو ته یې زیاته اړتیا لري.

1. له کومه ځایه راغلی یم؟
2. بیرته تگ کوم ځای ته دی؟
3. زما د پیدا کېدو غایه او هدف څه دی؟¹

۱. زه له کومه ځایه راغلی یم او دغه کائنات او لوی أجرام چې زما په ماحول او اطراف کې موقعیت لري له کومه ځایه راغلي دي؟

1. ابو مجد مکی، البیان فی ارکان الایمان، بیروت: دارالبشائر الاسلامیة، ۱۴۲۴ ق، ص ۱۷.

آیا زه په خپله او پرته له کوم پیدا کوونکي، پیدا شوی يم؟ او یا دا چې کوم خالق او پیدا کوونکی شته دی چې زه یې پیدا کړی يم؟ او دغه پیدا کوونکی څوک دی؟ او د هغه سره زما رابطه او تړاو څه دی؟

۲. د ځمکې پرمخ له دغه لنډ او قصير المدت سفر څخه وروسته بیرته تگ او مسیر کوم سمت او لوري ته دی؟ وروسته له هغه څخه به څه واقع کېږي؟ آیا ژوند په مرگ سره پای ته رسیږي؟ او یا دا چې وروسته له مرگ څخه بل ژوند هم شته دی چې بدکارانو ته به د دوی د بدو عملونو سزا ورکول کېږي او دوی به مجازات کېږي نیک کاران به د خپلو ښو عملونو مکافات اخلي او الهي احسان به ورباند کېږي؟

۳. انسان ولې پیدا شوی دی؟ هغه ته ولې عقل او اراده ورکړل شوې ده؟ او هغه موجودات چې په آسمان او ځمکه کې موقعیت لري د څه لپاره انسان ته مسخر شوي دي؟ او د دغه انسان د پیدا کېدو نه غایه او هدف څه دی؟ او څنگه کېدای شي چې هغه درک او وپیژنو؟

دا ټولې هغه پوښتنې دي چې ځواب ته زیاته اړتیا لري دغه پوښتنو ته د ځواب ویلو په خاطر بله چاره او لاره نشته پرته له دې چې یوازې عقیدې او خالص ایمان ته پناه یوسو او له هغه نه مرسته وغواړو ځکه یوازې ایمان او سالمه عقیده ده چې دغو پوښتنو ته ځواب ویلی شي.

عقیده ده چې انسان پوهوي چې دی د لوی او باعظمته خالق او پیدا کوونکی مخلوق دی چې دی یې برابر، مکمل او معتدل پیدا کړي او ډول ډول نعمتونه یې ور په برخه کړي دي. یوازې د انسان عقیده ده چې ده ته پوهه ورکوي چې د ځمکې په سر له لنډ او کوتاه ژوند وروسته بیرته تگ کوم ځای ته دی. دده عقیده ده چې ورته واضحوي چې مرگ فنا او کامله نا بودي نه ده مگر مرگ د دنيوي ژوند څخه برزخي ژوند ته د انسان د انتقال یوه وسیله ده وروسته یو بل پیدایښت موجود دی چې ټول انسانان به د خپلو عملونو جزا په پوره توګه وويني.

او همدا عقیده ده چې انسان ته پوهه ورکوي چې ولې پیدا شوی؟ او ولې د نورو مخلوقاتو په نسبت کرامت لرونکی او غوره خلق شوی دی؟ او په دې دنیا کې د ابتلا او ازموینې په خاطر خلق شوی د دې په خاطر خلق شوی ترڅو د واحد او لاشریک خدای عبادت او اطاعت تر سره کړي او بالاخره پدې خاطر خلق شوي ترڅو ځمکه داسې تسخیر او تعمیر کاندې چې د هغې په واسطه د الله تعالیٰ جلت عظمته رضا او خوښي حاصله او ترلاسه کړي.

2. عقیدې او ایمان ته د بشري فطرت اړتیا:

څنگه چې د مخه وویل شول چې ایمان، صحیح او سالمې عقیدې ته د انسان ضرورتونه د هغه د عقل د ضرورتونو سره پوره تړاو لري او په دې هکله باید وویل شي چې د انسانانو فطرت او خلقت راسخې او ثابتې عقیدې ته زیاته اړتیا لري ځکه انسان هر وخت د نفسي پریشاني او روحي تشویش سره ژوند کوي د یو ډول خلا، کموالی او نقصان احساس کوي ترڅو په الله تعالیٰ باندې ایمان راوړي وروسته له خوف او بیرې نه په ځان کې د امن او هوساینې احساس مومي او احساس کوي چې ځان یې میندلي دی له همدې امله دې چې قرآن کریم ایمان د بشري فطرت په توګه معرفي کړی او داسې فرمایي:

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ»¹.

ترجمه: پس برابر کړه (ای محمده!) مخ خپل دین ته په داسې حال چې مایل اوسي حق ته لازم ونیسې پیدایښت د الله هغه چه پیدا کړي دي (الله) خلق په هغه (پیدایښت) چه نشته له سره بدلون پیدایښت (دین) د الله ته (او مه ئې بدلوی چه شریک ورسره پیدا کړی) دا هم هغه دین سم دی (چه هیڅ کوږوالی په هغه کښې نشته).

1. د الروم سورت، ۳۰ آیت.

3. عقيدې او ايمان ته د انسان د نفس او روح دصحت او قوت اړتيا:

په الله تعالى باندې ايمان، په عدل او رحمت، په ابدې او تل پاتې دارکې په مجازاتو او مکافاتو باندې ايمان درلودل، انسان ته معنوي او نفسي روغتيا او روحي قوت ور په برخه کوي او د اميدوارۍ او باور درلودلو انگيزه د انسان په وجود کې ژوندي ساتي.

خو هغه کسان چې په دنيا کې پرته له ايمان نه ژوند کوي خصوصاً کله چې آفتونه، مصيبتونه او بلاوي ور باندې نازلېږي په خپگان، روحي، ناراحتيو او په ډول ډول عصبي تکليفونو مبتلا کېږي.

انتحار او ځان وژنه د ځان دپاره د نجات لاره غوره کوي په ډيره بېره په هغه اقدام کوي او يا په رواني ناروغيو او ناهيليو سره خپل خراب ژوند ته دوام ورکوي.

4. اخلاقي انگيزو او ضوابطو ته د ټولنې اړتيا:

ايمان ته يوه بله اړتيا هم موجوده ده هغه د ټولنې اړتيا ده هغه انگيزو او ضوابطو ته چې پرته له بشري مراقبت کوونکي نه خلک د بنو او خيريه کارونو سرته رسولو او د مسؤليت ادا کولو لورته هڅوي داسې ضوابط چې د انسانانو بشري اړيکو او تړونونو ته محکموالی ورکوي او هر سړي دې ته هڅوي چې په خپله محدوده کې قدم کېږدي او د نورو په حقوقو او حدودو باندې له تيري نه امتناع وکړي دا يو ښکاره حقيقت دی چې وضعي او ځمکنۍ قوانين کوم چې د ناقص مخلوق د فکر او تجربو زېږنده ده په هيڅ صورت د دغسې صوابو لرونکي نه دی او نه ئي په انسانانو کې ايجادولی شي ځکه په هغو کې فريب او چل آسانه او ساده کار دی.

نو هغه ذاتي او داخلي انگيزه چې د انسان په وجود او قلب کې موجوده ده که د صالح ايمان او نیکو کارو په واسطه اصلاح شي ټول کارونه ئي اصلاح کېږي او که فاسده شي نو بيا يې ټول کارونه فاسديږي او دا يو لازمي او ضروري امر بلل شوي دی.

5. مرستې او پيوستون ته د ټولنې اړتيا:

ايمان او سالمه عقیده د خلکو په منځ کې د اړیکو او ارتباطونو په ټينګولو کې زيات او مهم رول لوبوي په دې اعتبار سره چې ټول انسانان د واحد خدای بنده ګان دي چې دوی ئې پیداکړي او دوی ټول د يوه پلار نسل او ذريه دي نو ټول سره برابر او مساوي دي الله تعالیٰ فرمايي:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ»¹.

ترجمه: (ای خلکو وبرېږئ له پروردگار خپل نه چې پیدایې کړی تاسې له يوه واحد نفس څخه). او بیا هم فرمايي:

«يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْتَكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا»².

ترجمه: (ای خلکو په «په تحقیق» تاسې مې د يوه نارینه او يوې بنځې نه پیداکړي یاست او مې ګرځولی ملتونه او قبیلې تر څو يو بل سره و پېژنئ)، همدارنګه ايمان او عقیده ده چې د مؤمنانو په منځ کې د اخوت او ورورولۍ روحیه پیداکوي الله تعالیٰ فرمايي: «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ»³.

ترجمه: (په تحقیق چې مؤمنان سره وروڼه دي).

همدغه ایماني بې اخوت، او ورورولي ده چې د ايمان لرونکو انسانانو په نفوسونو او ژوند کې بې بنۍ ټمري او پایلې ایجاد کړي دي، داسې چې کوم شی به يې د ځان لپاره غوره باله د نورو لپاره به يې هم غوره باله، آن تردې چې د ايثار او فداکارۍ لاره به يې غوره کوله، خپل ورور ته به يې پر ځان ترجیح ورکوله ولوکه هغوی ته به د فقر او ناچاري تهديد هم متوجه و.

1. د النساء سورت، آیت.

2. د الحجرات سورت، ۱۳ آیت.

3. د الحجرات سورت، ۱۰ آیت.

پوښتنې

1. عقیدې او ایمان ته د انسان د اړتیا وجهې په شمار سره بیان کړئ؟
2. عقیدې او صحیح ایمان ته د ټولنې د اړتیا وجهې ذکر کړئ؟
3. هغه لویې پوښتنې چې انسان یې په جدي توګه تر فشار لاندې نیولې، کومې دي او ځوابونه یې له کوم ځایه پیدا کولی شی؟
4. آیا عقیدې ته د انسان اړتیا یوازې عقلي ده موضوع روښانه کړئ؟
5. آیا وضعي قوانین (بشري) دا توان لري چې انسان ته داسې انگیزه ورکړي ترڅو هغه وهڅوي چې خپلې وجیبې او مسؤلیتونه ادا کړي او داسې قاعدې ایجاد کړي چې په انسانانو کې خپل منځي اړیکې تنظیم کړي؟
6. اسلامي عقیده په خلکو کې د روابطو د ټینګولو په اړه کې زیات عمیق او عظیم اثر لري، دغه مطلب روښانه کړئ؟

دریم لوست

د ایمان د ارکانو اجمالي معنی

موخې:

1. محصلین باید: د ایمان شپږگونۍ ارکان بیان کړي شي.
2. محصلین باید: توضیح کړي شي چې د ایمان مفهوم څه شی دی.
3. محصلین باید: په دغه مواردو کې د قرآني آیتونو سره آشنا شي.

ارکان:

د رکن جمع او د یوه شي قوي او عمدۀ جز ته رکن ویل کېږي. څنګه چې یوه بنا او تعمیر پرته له قوي او ثابته زیر بنا وو او اساساتو څخه دریدلې نشي، په همدې توګه د دین بنا او تعمیر پرته له ثابتو، قوي او ټینګو زیربناوو څخه نشي دریدلې او مسلمان اسلام ته هېڅ کله نشي داخلیدي ترڅو د ایمان په ټولو ارکانو باندې پوره او قطعي تصدیق ونه کړي.

ایمان:

ایمان په لغت کې عبارت له قطعي تصدیق څخه دی. او د شریعت په اصطلاح کې: په زړه باندې تصدیق او په ژبه اقرار کول عبارت له ایمان څخه دی.

د ایمان شپږگونۍ ارکان:

د ایمان شپږگونۍ ارکان په لاندې ډول دي:

• په الله ﷻ ایمان.	• په ملائکو ایمان.
• په آسماني کتابونو ایمان.	• په پیغمبرانو علیهم السلام ایمان.
• د آخرت په ورځ ایمان.	• ایمان په قدر، دهغه په خیر او شر باندې.

الله تعالیٰ ﷻ د ایمان ارکان د بقرې د سورې په لومړۍ، منځنۍ او وروستۍ برخه کې داسې ذکر کړي دي: «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ»¹.

ترجمه: (هغه کسانو چې په غیب باندې ایمان لري) او غیب هغه دې چې په سترگو نه لیدل کېږي، او د ټولو غیر مریې شیانو څخه عبارت دی چې زموږ د سترگو څخه پټ او نه لیدونکي دي او موږ په هغه باندې په ایمان لرلو مکلف شوي یو، لکه ایمان په الله تعالیٰ ﷻ، ایمان په ملائکو، ایمان په بعث، جنت، دوزخ، او همدارنګه ایمان په تقدیر چې خیر او شر دواړه د الله له جانبې دي.

وروسته فرمایي: «وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ»².

ترجمه: (او هغه کسان چې ایمان لري په هغه څه چې پرta باندې نازل شوي) یعنې په تا باندې د نازل شوي قرآن تصدیق کوي. «وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ»³.

ترجمه: (او هغه څه چې نازل شوي مخ کې له تا نه) یعنې ایمان راوړي په هغه کتابونو چې مخ کې له تا په نورو انبیاءو نازل شوي دي. «وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ»⁴.

ترجمه: (او په آخرت دوی ایمان لري) د دغه سوري په وسط کې داسې فرمایي:

«وَلَكِنَّ الْآبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ»⁵.

ترجمه: (مګر لویه نیکی د هغه چا نیکی ده چې ایمان یې راوړي وي په خدای، د قیامت په ورځ، په ملائکو، په کتاب او پیغمبرانو باندې).

1. د البقره سورت، ۳ آیت.

2. د البقره سورت، ۴ آیت.

3. د البقره سورت، ۴ آیت.

4. د البقره سورت، ۴ آیت.

5. د البقره سورت، ۱۷۷ آیت.

د سوري په اخر کې فرمائی: «ءَامَنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ ۚ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَمَلَأَتْهُ وَرُسُلِهِ ۚ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِّنْ رُّسُلِهِ ۚ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا ۚ غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ»¹.

ترجمه: تصديق (باور) كړی دی رسول په هغه شي چې نازل كړی شوی دی ده ته له (طرفه د) رب د ده او مؤمنانو (هم تصديق او باور كړی دی). ټولو (د دوی) تصديق (باور) كړی دی په الله باندې او په پرېستو د ده او په كتابونو د ده او په رسولانو دده (په داسې حال كې چې وايي دوی) فرق نه كوو په منځ د هيڅ يو (رسول) له رسولانو د الله كې. او وايي (رسول الله او مؤمنان). واوریده مونږ (پيغام ستا) او قبول كړ مونږ (حكم ستا غواړو) مغفرت ستا ای ربه زمونږ او (خاص) تا ته دې درتلل (د هر چا).

ایمان په تقدیر، د الهي علم په کمال باندې د ایمان لرلو تقاضا ده:

قرآن کریم ایمان په تقدیر باندې د ایمان د مستقل رکن په حیث ذکر کړي نه دي بلکه د ایمان د پنځگونو ارکانو په ذکر کولو یې اکتفا کړي ده، یعنې ایمان په الله تعالی، ایمان په ورځ د آخرت ایمان په ملائکو، ایمان په آسماني کتابونو او ایمان په پیغمبرانو یې اکتفا کړي ده، لکه چې د «لیس البر» مبارک آیت او نورو آیتونو کې راغلي دي. کوم راز چې په دې کې پروت دی هغه دادی چې ایمان په تقدیر په ضمنی توګه په ایمان په الله ﷻ کې شامل دي، یا په بل عبارت، ایمان په الله تعالی، متضمن د ایمان په قدرت د الله تعالی دی آن تردې چې د هغه حقیقي جز بلل شوي دی، ځکه کوم الهي مقدرات چې په ژوند کې موجود دي هغه عبارت دي له ایمان په علم د الله تعالی، په شمولیت د مشیت، شمولیت د قدرت، لوی والی د مرتبې، سلطه او غلبه د الله تعالی باندې. په همدې توګه باید یادونه وشي چې ایمان په کتابونو د

1. د البقره سورت، 285 آیت.

الله تعالیٰ چې په آیتونو کې ذکر شوي دي، شامل دي ایمان په کتابونو د قضاء او قدر الهی ته چې ټولې نننۍ او اوسنۍ حادثې او واقعې پکې نوښته او درج شوي دي.

الله تعالیٰ فرمایي: «مَا أَصَابَ مِنْ مُصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنْفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ» ﴿٢٢﴾.

ترجمه: (نه رښتیا هېڅ مصیبت په ځمکه کې او نه د تاسې په نفوسونو کې مگر نوښته شوي دي په کتاب کې مخ کې له دې چې هغه خلق کړو، په تحقیق چې ده پرالله آسانه دی).¹

د اسلام ستر پیغمبر د ایمان ارکان کله چې جبرئیل علیه السلام ورڅخه وپوښتل داسې شرحه کړي دي: «أَنْ تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ، وَتَمْلَأَ كُتُبَهُ وَرَسُولُهُ وَالْيَوْمُ الْآخِرُ وَتَوَكَّلَ بِالْقَدْرِ خَيْرُهُ وَشَرُّهُ».²

ترجمه: (دا چې ایمان راوړي په الله تعالیٰ او په ملائکو، او په کتابونو یې او په پیغمبرانو او په ورځ د قیامت، او ایمان راوړي په تقدیر، په خیر او شر یې).

۱. په الله ﷻ باندې د ایمان اجمالي مفهوم:

په الله ﷻ باندې د ایمان خلص مفهوم دادي چې قاطع او جازم باور او یقین ولرو په دې چې الله تعالیٰ حق دی، واحد او لاشریک دی په ټولو کمالی صفاتو متصف دی، له ټولو عیبونو او نقصانونو څخه منزه او پاک دی، یوازې دی د عبادت او اطاعت مستحق او لایق دی.

۲. په ملائکو علیهم السلام د ایمان اجمالي مفهوم:

په ملائکو علیهم السلام د ایمان اجمالي مفهوم دادي چې قطعي او یقیني عقیده ولرو چې دوی موجودي دی، له نور څخه خلق شوي، د الله له اوامرو څخه هیڅکله

۱. د الحدید سورت، ۲۲ آیت.

۲. امام مسلم له عمر بن الخطاب څخه په کتاب الایمان کې روایت کړی دی.

سرغړونه او تمرد نه کوي، په هغه څه چې د الله تعالیٰ لخوا ورته امر وشي او موظفي شي هغه سرته رسوي او سرغړونه ترې نه کوي.¹

۳. په اسماني کتابونو باندې د ایمان اجمالي مفهوم:

په اسماني کتابونو باندې د ایمان د مفهوم خلاصه داده چې قطعي او جازمه عقیده ولرو چې الله ﷻ په خپلو پیغمبرانو او رسولانو باندې کتابونه را نازل کړي چې د الله تعالیٰ ﷻ د بنده گانو په هدایت مشتمل دي، او د هغو شیانو بیانونکي دي چې په دنیا او آخرت کې د دوی د صلاح او بریالیتوب باعث ګرځي، او همدارنګه ایمان ولرو چې یاد شوي کتابونه چې وحی ده د الله تعالیٰ لخوا په پیغمبرانو باندې په رښتیا او حق سره نازل شوي دي.

۴. په پیغمبرانو علیهم السلام د ایمان اجمالي مفهوم:

په پیغمبرانو علیهم السلام د ایمان د مفهوم خلاصه داده چې پوره او کامل باور ولرو چې خدای تعالیٰ ﷻ هر قوم او امت ته پیغمبر او رسول ورلېږلي ترڅو هغوی توحید او د واحد خدای عبادت او اطاعت ته دعوت کړي، ترڅو هغوی ته په ټولو دنیوي او اخروي کارونو کې د خیر او نیکمرغي په لور لارښوونه او دلالت وکړي او د دنیا او آخرت په امورو کې هغوی د شر او بدو کارونو څخه منع کړي.

۵. د قیامت په ورځ باندې د ایمان اجمالي مفهوم:

د قیامت په ورځ د ایمان اجمالي مفهوم دادی چې د ټولو هغه حادثو او واقعو نه چې الله ﷻ او د هغه رسول ﷺ وروسته له مرګ نه خبر ورکړي، د هغه په وجود پوره او ټینګ اعتقاد ولرو چې په هغو کې د قبر عذاب، بعث، حشر، حساب، د عمل نامې اخیستل، میزان، صراط، جنت او دوزخ ټول شامل دي.

۱. ابوالمنتهی - ابوالمنتهی - پېښور - مکتبه حقانیه، ص ۷.

۶. په قدر باندې د ایمان اجمالي مفهوم:

په قدر باندې د ایمان د مفهوم خلاصه داده چې باور او قطعي یقین ولرو چې هر هغه څه چې واقع کېږي، خیر وي او یا شر دا ټول د الهي قضا او قدر په اساس واقع کېږي.

کلي او جزئي له مفهوم قسمونه دي له ایمان څخه مبائن دي:

په دغه شپږو ارکانو باندې ایمان لرل حتمي دي او استثنا نه مني نو که څوک په الله تعالیٰ ایمان ولري، خو په ملائکو باندې ایمان ونلري، مؤمن نه ورته ویل کېږي. څوک چې په ملائکو باندې ایمان ولري، خو په پیغمبرانو علیهم السلام او د هغوی په کتابونو باندې ایمان ونلري، مؤمن نه دی. په همدې شان مؤمن نه دی هغه څوک چې پرته له ورځې د قیامت څخه د ایمان په نورو ټولو ارکانو باندې ایمان ولري، الله تعالیٰ په دې خاطر چې د یهودو اصلي خیره او بد عاقبت بنسکاره او برملاکړي داسې فرمایي:

«أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَمَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ»^۱.

ترجمه: ایمان راوړئ تاسې پر ځینو (احکامو د) کتاب چې (فدیه ده) او کافران کېږئ په ځینو نورو (احکامو) د کتاب چې بې گناه سره مرسته (مدد) کوی د دوی مغلوبان له وطنه شړي، پس نه ده سزا د هغه چا چې کوي دا (کارونه) له تاسې څخه مګر خو رسوایي ده په ژوند د دنیا کې او په ورځ د قیامت کې ګرځول کېږي دوی ډیر سخت عذاب د (دوزخ) ته او نه دی الله ﷻ غافل له هغه څه چې کوی یې تاسې (ای یهودانو!).

۱. د البقره سورت، ۸۵ آیت.

همدارنگه فرمایي: «إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٢﴾»¹.

ترجمه: بیشکه هغه کسان چې کافران (منکران) کېږي په الله ﷻ او پر رسولانو د الله ﷻ او اراده لري (غواړي) دوی چې تفريق (بيلتون) وکړي په مينځ د الله ﷻ او رسولانو د الله ﷻ او وايي دوی چې مونږ ايمان راوړو پر ځينو او کافران (منکران) کېږو پر ځينو نورو رسولانو او اراده لري (غواړي) دوی چې ونيسي په مينځ ددې (کفر او اسلام کې) يوه لاره دغه (تفريق کوونکي) هم دوی کافران دي (په کمال د کفر) او په حقه سره او تيار کړی دی مونږ له پاره د کافرانو عذاب سپکوونکی (د دوزخ).

1. د النساء سورت، ۱۵۰-۱۵۱ آيتونه.

پوښتنې

1. د رکن معنی څه ده؟ او د ایمان ارکان کوم دی؟
2. په لغت او اصطلاح کې د ایمان معنی څه ده؟
3. قرآني مبارک آیت ذکر کړئ چې په هغه کې د ایمان ارکان ذکر شوي دي.
4. د حضرت محمد ﷺ یو مبارک حدیث ووايئ کوم چې د ایمان په ارکانو دلالت کوي؟
5. د دغه موضوعاتو څخه یوه موضوع انتخاب او اجمالي مفهوم یې شرح کړئ:
 - ایمان په الله ﷻ
 - ایمان په ملائکو.
 - ایمان په رسولانو
6. قرآن کریم ولې ایمان په تقدیر، د ایمان د مستقل رکن په حیث نه دی ذکر کړی؟
7. په الهي کتابونو باندې ایمان په کومو کتابونو باندې مشتمل دی؟
8. غیب په لغت کې څه ته وايي؟ د هغه شرعي مطلب څه دی؟
9. د هغه کسانو حکم چې په ځینې عقایدو ایمان راوړی او له ځینې نورو څخه صریح انکار کوي څه دی؟

دوهم څپرکی

ایمان په الله جل جلاله

لومړی لوست

د خدای تعالیٰ په وجود باندې ایمان

موخې:

1. چې محصلان د فطرت او کائناتو په دلالت چې د الله په وجود ئې کوي و پوهیږي او بیان یې کړي.
2. چې محصلان د آفاق او نفسونو د عجایبو سره آشنا او استدلال پری وکړي.
3. چې په دغه مورد کې محصلان د نقلي دلایلو په راوړلو وتوانیږي.

ایمان په دې چې الله ﷻ حق (واجب الوجود) دی، دا د ایمان لومړنۍ واجب محسوبیږي په دې اړه الله ﷻ داسې فرمایي: «ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ»¹.

ترجمه: (ده په دی ده چې په تحقیق الله هم دي دی حق ثابت) بیا فرمایي:

«وَيَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِينُ»².

ترجمه: (او پوه به شي چې بې شکه الله هم دي دی حق ثابت ظاهر) الله تعالیٰ بیا داسې فرمایي: «فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمُ الْحَقُّ»³.

ترجمه: (نو دغه الله رب ستاسې دی حق) او د حق معنی په لغت کې دا ده چې اثبات یې واجب او په هغه باندې اعتراف لازم او حتمي وي نو په هغه کې د دلیل د قوت، او د حجت د قطعیت له لحاظه د انکار او تردید امکان منتفی وي. پس د الله تعالیٰ وجود یو ثابت حقیقت دی چې په انساني سلیم فطرت او سرشت کې مستقر او ځای په ځای دی او د سالم عقل لرونکو انسانانو ته واضح او روښانه دی د الله تعالیٰ د

1. د الحج سورت، ۶۲ آیت.

2. د النور سورت، ۲۵ آیت.

3. د یونس سورت، ۳۲ آیت.

وجود د اثبات دلائل او براهین په واضح او ښکاره توګه ټولونه معلوم دي څرنگه چې د الله تعالیٰ د قول په اساس دده اقدس ذات «الحق المبین» دی یعنې چې پت او مخفي نه دی، له ده څخه ظاهر او ښکاره هیڅوک په وجود کې نشته نو په دې لحاظ د ده په وجود کې د شک او تردید تصور نشي کېدای لکه چې د مشهورو کائناتو په وجود کې شک او تردید ته مجال نشته.

الله تعالیٰ داسې فرمایي: «أَفَى اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ»¹.

ترجمه: (آیا د الله په وجود کې چې د ځمکې او اسمانونو پیدا کونکی دی شک او شبه شته؟).

نو لکه څنګه چې د اسمانونو او ځمکې په وجود کې چې په خپلو سترګو یې وینو او مشاهده کوو یې، هیڅ شک او تردید نه کوو، نو د هغه ذات په وجود کې چې دغه اسمانونه او ځمکه یې پیدا کړي چې هغه الله جلت عظمت ته دی باید هیڅ شک او تردید ونه لرو.

د الله تعالیٰ د وجود د اثبات دلائل ډیر زیات او بې شماره دي چې مهم یې په لاندې ډول دي:

۱. د الله تعالیٰ په وجود باندې د انساني فطرت دلالت:

فطرت له هغه خلقت او پیدایښت څخه عبارت دي چې الله جل جلاله خلک پر هغه پیدا کړي دي، الله تعالیٰ انسان داسې پیدا کړی چې د هغه په وجود کې و نسبت خالق خپل ته یو ډول مرموز او مخفي احساس او شعور پروت دی الله تعالیٰ فرمایلي دي:

«فَطَرَتِ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا»².

۱. د ابراهیم سورت، ۱۰ آیت.

۲. د الروم سورت، ۳۰ آیت.

ترجمه: (لازم ونیسه پیدایښت «د دین» د الله هغه چې پیدا کړي دي «الله» خلک په هغه «پیدایښت».

خو معاندین د لجاجت څخه کار اخلي او د شهوت او غفلت په وخت کې له فطرت څخه انحراف کوي او د الله تعالیٰ د وجود نه منکرېږي، د لوی او اقدس ذات د موجودیت څخه غافلېږي مگر کله چې د سختیو او مشکلاتو سره مواجه شي بیا د الله تعالیٰ په لور مخ اړوي او پناه ور وړي، الله تعالیٰ د دوی دغه حالت په قرآن کریم کې د مثال په توګه داسې ذکر کړی او فرمایي:

«وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ كَالظَّلِيلِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ»¹.

ترجمه: کله چې لاندې کړي دغه «کفار» یو موج لکه ورپېښې نوبولي دوی الله په داسې حال کې چې خالص کوونکي وي خاص الله ته «دین خپل». په بل ځای کې داسې فرمایي: «وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَاهُ»².

ترجمه: (کله چې ورسېږي تاسې ته سختي په بحر کې ورک شي هغه څوک چې تاسو یې بولي مگر الله تعالیٰ).

۲. د الله تعالیٰ په وجود باندې د کائناتو دلالت:

شک نشته چې دغه کائنات د ټولو موجوداتو سره ئې چې پکې موجود دی پوره شاهدي وایي د خالق او پیدا کوونکي په موجودیت باندې او دا له دوو ناحیو څخه:

الف: خلقت او پیدایښت. ب: محکموالی او استقامت.

الف. خلقت او پیدایښت:

خلقت د شیانو د پیدا کولو او ایجادولو څخه عبارت دی وروسته د هغو د عدم او نابودۍ څخه روښانه او بدیهي ده چې هر پیدا کړ شوي شی د خالق او پیدا کوونکي

1. د لقمان سورت، ۳۲ آیت.

2. د الاسراء سورت، ۶۷ آیت.

تقاضا او غوښتنه کوي چې ضرور باید خالق او پیدا کوونکې یې موجود وي خپل ځان او نورو شیانو ته چې په ماحول کې دی موجود دی نظر وکړه او دقیق شه چې آیا تا خپل ځان په خپله پیدا کړی دی؟ آیا آسمانونه او ځمکه تا پیدا کړي؟ حقیقت او واقعیت خو دا دی چې ته او بل هر څوک دغه ادعا نشي کولی، دا هم یو حقیقت دی چې هیڅوک په خپله خپل ځان پیدا کولی نشي، حتمي ده چې هر شی یو پیدا کوونکی لري هغه خالق او پیدا کوونکی په غیر د الله پاک څخه چې ټول شیان یې وروسته د عدم نه پیدا کړي دی، بل هیڅوک کېدای نشي، الله پاک وایي:

«أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿٣٥﴾ أَمْ خَلَقُوا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ﴿٣٦﴾ بَلْ لَا يُوقِنُونَ ﴿٣٧﴾»¹

ترجمه: (آیا پیدا شوي دي بدون د پیدا کوونکې نه او یا دوی په خپله پیدا کوونکې دی؟ آیا دوی آسمانونه او ځمکه پیدا کړي دي؟ «داسې نه ده» بلکه یقین نکوي).

دغه حقیقت یوه بدوی او ساده لوحه اعرابي کله چې د الله د موجودیت په هکله ور څخه پوښتنه وشوه ډیر ښه تعبیر کړ، او پوښتنې ته ئې داسې ځواب ورکړي دی: «یا سبحان الله البعرة تدل على البعير، و اثر القدم يدل على المسير، فسماء ذات ابراج، و ارض ذات فجاج، و بحار ذات امواج، أفلاتدل على اللطيف الخبير»²

ترجمه: یا سبحان الله: د اوبښ پچه د اوبښ په موجودیت دلالت کوي، د قدم نښه د لاروي په موجودیت دلالت کوي، نو څنگه کېدای شي د الوي آسمان چې برجونه لري، او ځمکه چې لویې لارې پکې دي، او بحرونه چې موجونه وهي، په لطیف او خبير ذات دلالت و نکړي؟

1. د الطور سورت، ۳۵-۳۶ آیتونه.

2. د ابو مجد مکي، هماغه اثر. ص: ۳۴.

ب. اتقان او محکموالی:

ټول هغه شیان چې په دنیا کې موجود دي د کائناتو د تعجب وړ او د مستحکم پیدایښت نه نیولې آن د انسانانو، څارویو او نباتاتو تر خلقت او پیدایښت پورې، د هغه تعالیٰ په حکمت او تنظیم باندې واضح او روښانه دلیل بلل کیږي.

په هره اندازه چې پوهه او پرمختګ زیاتېږي او په کائناتو باندې د انسان پوهه زیاته شي په هماغه اندازه د مؤمن ایمان د کائناتو په صانع او پیدا کوونکې باندې نور هم قوت مومي. الله تعالیٰ فرمایي «صُنِعَ اللَّهُ الَّذِي أَتَقَنَ كُلَّ شَيْءٍ»^۱.

ترجمه: (صنع د الله چې محکم کړي یې دی هر شي) او په بل آیت کې فرمایي:

«الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَىٰ»^۲.

ترجمه: (هغه چې ورپې کړ هر شي ته صورت یې بیايي ورته هدايت وکړ) الله تعالیٰ مونږ ته بلنه کړې چې د هغه په خلقت، صنعت کې چې ټول شیان یې محکم او درست پیدا کړي، فکر وکړو لکه چې فرمایي:

«وَفِي الْأَرْضِ آيَاتٌ لِّلْمُوقِنِينَ ﴿١﴾ وَفِي أَنْفُسِكُمْ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٢﴾»^۳.

ترجمه: (او په ځمکه کې نښانې دي باور لرونکو ته او د تاسې په نفسونو کې هم آيا تاسې نه وینئ) همدارنګه الله ﷻ فرمایي: «أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا ﴿١﴾ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٢﴾

وَخَلَقْنَاهُ أَزْوَاجًا ﴿٣﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٤﴾ وَجَعَلْنَا أَلِيلَ لِبَاسًا ﴿٥﴾ وَجَعَلْنَا

الْهَارَ مَعَاشًا ﴿٦﴾ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿٧﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَّاجًا ﴿٨﴾ وَأَنْزَلْنَا

مِنَ الْمُعْصِرَتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿٩﴾ لِّنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٠﴾ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا ﴿١١﴾»^۴.

۱. د النمل سورت، ۸۸ آیت.

۲. د طه سورت، ۵۰ آیت.

۳. د الذاریات سورت، ۲۰-۲۱ آیتونه.

۴. د النبا سورت، ۶-۱۶ آیتونه.

ترجمه: (آیا نه ده ګرځولې مونږ ځمکه فرش، او غرونه میخونه، او پیدا کړي مویاست جوړه جوړه او ګرځولي دی مونږ خوب ستاسې راحت، او ګرځولې ده مونږ شپه لباس، او ګرځولي ده مونږ ورځ وخت د طلب د معاش، او جوړ کړی دی مونږ د پاسه د تاسې اووه محکم آسمانونه، او پیدا کړې ده مونږ ډیوه روښانه، او نازلې کړې دی مونږ له نینښیځونکو وریځو څخه اوبه پاکې لپاره د دی چې را وباسو مونږ په هغو سره دانې او وابښه او باغونه یوله بل سره ګډې نږدې).

همدارنگه الله پاک فرمایي: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» ﴿٢٤﴾ أَنَا صَبَبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ﴿٢٥﴾ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ﴿٢٦﴾ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ﴿٢٧﴾ وَعَيْنًا وَقَضْبًا ﴿٢٨﴾ وَزَيْتُونًا ﴿٢٩﴾ وَخَلًّا ﴿٣٠﴾ وَحَدَائِقَ غُلْبًا ﴿٣١﴾ وَنَكِهَةً وَأَبًّا ﴿٣٢﴾ مَتَّبِعُوا لَكُمْ وَلَا تَعْمِمْ كُمْ»¹.

ترجمه: (نو ودې ګوري انسان طرف د طعام خپل ته، بيشکه مونږ توئی کړي دي اوبه له وریځو څخه، بیا خیري کړې ده مونږ ځمکه، په خیره ولو، بیا مو زرغوني کړي دي په هغې کې دانې او انگور او مڼه، ترکاری او زیتون او خرما او باغونه ګډې، او میوې او وابښه لپاره د نفع د تاسې او د حیواناتو د تاسې).

او په بل آیت کې فرمایي: «أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿٤٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ رُفِعَتْ ﴿٤٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿٤٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ سُطِحَتْ ﴿٥٠﴾»².

ترجمه: آیا نه ګوری- اوبښ ته چې څرنگه پیدا کړی شوی دی او آسمان ته چې څرنگه اوچت کړی شوی دی او غرونو ته چې څرنگه درولي شوي دي او ځمکې ته چې څرنگه غوړه ول شوې ده. اوس په دې ځای کې لازمه بولو چې د الله تعالیٰ د باحکمته او تعجب راوړونکي خلقت او پیدایښت په نفسونو او آفاقو کې څو مثالونه تاسوته بیان کړو.

1. د عبس سورت، ۲۴-۳۲ آیتونه.

2. د الغاشیه سورت، ۱۷-۲۰ آیتونه.

۱. د الله تعالیٰ د خلقت او پیدایښت تعجب راوړونکې مثال په نفسونو کې:
 د الله تعالیٰ د عجائبو، ژوندي او روښانه مثال یو هم د انسان خلقت او پیدایښت دی،
 څرنگه چې واحد او بې مثاله خدای په خپل کتاب کې فرمایي:
 «وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ ﴿١﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ ﴿٢﴾ ثُمَّ
 خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسَوْنَا
 الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿٣﴾»^۱.

ترجمه: او په تحقیق سره پیداکړي دي مونږ انسان د خالصې خټې نه بیا وگرځاوه
 مونږ «اولاده» دغه «آدم» نطفه په یوه قرارگاه محکم «رحم» کې بیا وگرځوله مونږ
 دا نطفه ټوټه دوینو، بیا وگرځوله مونږ دغه ټوټه د وینو یوه وړه بوتۍ د غوښو، بیا
 وگرځوله مونږ دا بوتۍ د غوښو هلوکي، بیا ورواغوستله مونږ دې هلوکو ته غوښه
 بیا مو پیداکړي دي په پیدایښت بل سره پس ډیر لوړ دی شان د الله چې ډیر ښه
 پیداکوونکی دی له نورو پیدا کوونکو څخه.

پورتني مبارک آیتونه، انسان خپل پیدایښت او خلقت ته متوجه کوي، ترڅو
 وپوهیږي چې هغه د پیدایښت په لومړۍ مرحله کې د مور په رحم کې د نطفې
 په شکل وه بیا هماغه نطفه د الله تعالیٰ په قدرت سره په کلکه وینه بدله شوه،
 بیا د غوښې په ټوټه تبدیله شوه، بیا په هلوکي، وروسته په غوښه د هغه
 اندامونو او حواسو د شکل تغیر او بدلون وموند، بیا وروسته له څو مرحلونو د
 متناسب او برابر بشر او انسان په توګه د خلقت په ښکلي صورت او شکل دنیا
 ته را و ووت.

۲. د الله تعالیٰ د خلقت او پیدایښت تعجب راوړونکې مثال په آفاقو کې:

۱. د المؤمنون سورت، ۱۲-۱۵ آیتونه.

د الله تعالیٰ د خلقت او پیدایښت روښانه او تعجب راوړونکی مثال په آفاقو کې د ستوریو مثال ذکر کوو، کوم چې مونږ یې په آسمان کې مشاهده کوو چې په حیرانوونکې سرعت حرکت کوي، د خپل مدار او خط سیر څخه چې ورته تعین شوی دی، هیڅکله انحراف نه کوي، د خپل ټاکل شوي وخت نه هیڅکله تخلف نه کوي، د وزن د زیاتوالي او حجم د ضخامت سره سره هیڅکله سقوط نه کوي او نه د دوی په منځ کې تصادم واقع کېږي.

راځئ چې د یوه وړوکي او کم وزنه توپ او ددغه لویو او درندو سیارو په منځ کې مقایسه وکړو. فکر وکړئ کله چې دغه توپ سره له دې چې وزن یې ډیر کم دی فضا ته واچول شي وینو چې وروسته له ډیرې کمې مودې نه بیرته مخکې ته رالویږي او سقوط کوي خو دغه لویې سیارې او آسماني لوی اجرام هیڅکله سقوط نه کوي. په همدې توګه د دغه لارویانو چې په مخکې باندې ګرځي او حرکت کوي او د سماوي اجرامو په منځ کې مقارنه او مقایسه وکړئ! تاسې وینئ چې دغه لارویان سره له دې چې عقل او د لیدو قوه لري خو بیا هم کله چې په لاره روان وي کېدای شي چې د دوی تر منځ تصادم واقع شي، خو دغه لویې سیارې او سماوي اجرام چې د عقل او د لیدو د قوې څخه هم محروم دی هیڅکله یو له بل سره تصادم نه کوي، نو څوک دی چې دغه سیارې او لوی سماوي اجرام یې محکم نیولي او د هغو له سقوط څخه یې مخنیوی کړي؟ په یقین او پرته له شک څخه ویلای شو چې دغه ذات د الله تعالیٰ اقدس ذات دی او په دې هکله یې داسې فرمایلي دي:

﴿إِنَّ اللَّهَ يُمَسِّكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا﴾^۱.

ترجمه: (په تحقیق خدای تعالیٰ ﷻ ساتنه کوي د آسمانونو او ځمکې له دې څخه چې د خپل ځای نه زایل شي)

۱. د الفاطر سورت، ۴۱ آیت.

همدارنگه الله تعالى ﷻ فرمایي: «وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٢٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٢٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٠﴾»¹.

ترجمه: او لمر څي په خپله ټاکلي لاره باندې، دغه اندازه ده د ښه غالب قوي دانا سپوږمۍ ته اندازه کړي دی مونږ منزلونه تر هغه پورې چې وگرځي لکه وچه خانګه د خرما، نه دی لایق لمر لره چې لاندې کړي سپوږمۍ او نه شپه روميۍ کېدونکې ده له ورځي او دغه ټول په آسمان کې لامبو وهونکې دي.

الله تعالى په لاندې مبارک آیت کې دواړه دلالتونه «آفاق او انفس» ذکر کړي او داسې فرمایي: «سَرِّبَهُمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٣١﴾»².

ترجمه: ژر ده چې و به ښیو دوی ته دلایل د قدرت خپل چې په آفاقو کې دي او په نفسونو د دوی کې دي تر هغه پورې چې ښکاره شي دوی ته چې بیشکه دغه قرآن حق دی آیا کافي نه دی رب ستا «بلکه کافي دی» بیشکه الله پر هر څیز شاهد حاضر دی.

1. د یس سورت، 38 – 40 آیتونه.

2. د فصلت سورت، ۵۳ آیت.

پوښتنې

1. په الله تعالی باندې د ایمان راوړلو معنی^۱ څه ده؟
2. د الله تعالی ﷻ وجود حق دی، د حق معنی^۱ په دلیل سره روښانه کړئ؟
3. د الله تعالی ﷻ د موجودیت د دلایلو څخه یو دلیل د «فطرت دلیل» دی، د فطرت معنی^۱ څه ده؟
4. د الله تعالی ﷻ د موجودیت د دلایلو څخه یو هم د «خلق» دلیل دی، د خلق معنی^۱ واضح کړئ؟
5. الله تعالی ﷻ په دې جهان کې هر شی په ښایست، ښکلا، په عجیبه نظم او دقیق نسق پیدا کړي دي دغه موضوع په دلیل سره توضیح کړئ؟
6. هغه مبارک آیت چې د انسان د پیدایښت مرحلې یې بیان کړي دي، ذکر کړئ؟
7. هغه ستوري چې تاسو یې په آسمان کې مشاهده کوئ د اتقان د دلایلو څخه یو دلیل بلل کېږي، ووايست چې د الله تعالی^۱ په موجودیت څرنگه دلالت کوي؟

دوهم لوست

د الله تعالیٰ په وحدانیت باندې ایمان

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدریس شي.

موخې:

1. ترڅو محصلین د الله تعالیٰ په وحدانیت باندې، د خلقت په دلایلو، د کائناتو د نظام د یو رنگوالي په دلیل، په کائناتو کې د فساد د نشتوالي په دلیل و پوهیږي او اقامه یې کړی شي.
2. تر څو محصلان و توانیږي چې د الله تعالیٰ په وحدانیت باندې نوی دلایل تر لاسه کړي.
3. ترڅو محصلان په دغه مورد کې د نقلی دلایلو لټه وکړی شي.

د الله تعالیٰ توحید:

عبادت له ایمان نه دی چې الله تعالیٰ واحد او یو دی په ذات، صفاتو، او افعالو کې شریک او سیال نه لري، د عالمیانو رب، پیداوونکی او د کائناتو مدبر دی، یوازې دی د عبادت لایق او مستحق دی.¹

د الله تعالیٰ د وحدانیت دلایل:

1. د خلقت دلیل:

څرنگه چې کائنات د خلقت، مضبوطوالي او ښکلا په لحاظ د الله تعالیٰ په موجودیت دلالت کوي، او ثابتوي چې الله تعالیٰ د هغو خالق او مدبر دی، همدارنگه د خدای تعالیٰ په وحدانیت هم دلالت کوي او واضح کوي چې الهي اقدس ذات د کائناتو په پیدایښت او خلقت کې یوازې او واحد دی، ځکه ټول هغه څه چې په دې

1. مجد مکی، هماغه اثر، ص ۴۰.

دنيا کې وجود لري، شاهدي ور کوي چې د کائناتو پیداکوونکی واحد او لاشریک ذات دی، الله تعالیٰ فرمایي: «وَاللَّهُمَّ إِلَهُ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ» ﴿۱۳﴾

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاحْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفَلَكَ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَّاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيْحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿۱۴﴾^۱

ترجمه: او معبود د تاسې معبود یو دی، نشته بل څوک لایق د عبادت مگر هم دی ډیر مهربان پوره رحم لرونکی دی، بیشکه په پیداکولو د آسمانو او د ځمکې کې او په اختلاف د شپې او ورځې کې او په بیړیو هغو کې چې روانې وي په دریاب کې په هغه چې فایده رسوي خلکو ته او په هغه څه کې چې نازل کړي دي الله له آسمانه له اوبو ځنې نو ژوندي کړي یې ده په هغو سره ځمکه وروسته له وچوالي د هغې او خپاره کړي یې دی په ځمکه کې له هر ډول حیواناتو څخه، او په ګرځولو د بادو کې او په هغې ورېځې چې مسخره شوې ده په منځ د آسمان او ځمکې کې، هرمر و دلیونه دی په وحدانیت د الله باندې د هغه قوم لپاره چې عقل لري.

۲. د الله تعالیٰ په وحدانیت باندې د کائناتو د نظام د برابروالي دلالت:

کائناتو ته نظر کوونکی او لیدونکی، د نظام په عجایبو او د هغه د صنعت په محکموالي کې متفکر او متأمل انسان دې نتيجي ته رسیږي چې کائنات د یوه واحد نظام په مطابق سیر او حرکت کوي، د ټولو اجزاوو ترمنځ یې کامل نظم او نسق وجود لري، او دغه ثابت او مستحکم نظام په الهي صنع باندې واضح او صریح

۱. د البقره سورت، ۱۶۳-۱۶۴ آیتونه.

دلالت کوي چې دغه کارونه د واحد، حکیم او علیم ذات تر ارادې او مشیت لاندې صورت مومي په دې مورد کې الله تعالیٰ داسې فرمایي:

«مَا تَرَىٰ فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِن تَفَوتٍ»^۱.

ترجمه: (نه وینئ د رحمن په خلقت کې توپیر «خلل»).

په بل مبارک آیت کې فرمایي: «أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُم مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتِ بَهْجَةٍ مَا كَانَ لَكُم أَنْ تَنْبِتُوا شَجَرَهَا أَأَلَيْهِ مَعَ اللَّهِ بَلْ هُمْ قَوْمٌ يَعْدِلُونَ»^۲ ﴿٦٦﴾. «أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَأَلَيْهِ مَعَ اللَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ»^۲ ﴿٦٧﴾.

ترجمه: بلکه هغه څوک بهتر دی چې پیدا کړي یې دي آسمانونه او ځمکه او نازلي کړي یې دي له آسمانه اوبه پس زرغون کړل مونږ په دغو اوبو سره باغونه خاوندان د رونق او ښایست، نه دی کېدونکي له تاسې دا (کار) چې زرغوني کړئ تاسې ونی د هغو. آیا شته له الله سره بل معبود؟ (نه نشته) بلکه دغه داسې قوم دی چې ډډه کوي (له توحید نه) بلکه هغه څوک غوره دی چې ګرځولي یې ده ځمکه ځای د قرار او ګرځولی یې دی په منځ د ځمکې کې نهرونه او ګرځولي یې دي ځمکې ته لوړ غرونه او ګرځولي یې ده د دوو بحرونو په منځ کې پرده. آیا شته بل معبود له الله سره؟ (نه نشته) بلکه اکثر د مشرکانو نه پوهیږي.

۱. د الملک سورت، ۳ آیت.

۲. د النمل سورت، ۶۰-۶۱ آیتونه.

۳. د الله تعالیٰ په وحدانیت باندې په کائناتو کې د فساد د نشتوالي دلیل:

دا یو حقیقت دی چې کښتۍ د ملاحانو د رئیس په دستور په حرکت راځي او که د هغو شمیر زیات شي د کښتۍ اداره د اضطراب او ناآرامۍ سره مخ کېږي او غرقېږي، په همدې شان د یوه لښکر لپاره یو قوماندان او سر لښکر مناسب دی همدارنگه مدرسه، فابریکه او فامیل ور باندې قیاس کړی. الله تعالیٰ په دې اړه فرمایي:

«لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَنَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ»^۱

ترجمه: (که وای په آسمان او ځمکه کې معبودان، سوا د الله تعالیٰ نه، نو ضرور به تباه او فاسد شوي وای، پاکې الله لره چې مالک د عرش دی له هغه څه نه چې دوی یې بیانوي).

نو که د کائناتو لپاره دوه پیداکوونکي موجود وای، کائنات به هرو مرو د فساد سره مواجهه شوي وای، دا له دې وجهې نه که دوی دواړه یو تر بله د کائناتو په خلقت کې سره متفق شوي وای، نو معنا به یې دا وه چې دوی یو او بل ته احتیاج او ضرورت درلودو حال دا چې الله او معبود بل چاته اړتیا او احتیاج نه لري، او که دوی په خلقت او اراده کې اختلاف کړي وای نو مخلوقات او کائنات به د فساد او نه استقرار سره مخ شوي وای، که په دې جهان کې په غیر د الله ﷻ څخه دوه اله د عبادت مستحق وای او د هغوی اطاعت شوي وای، بیا به هم کائنات د فساد او تابودي سره مخ کېدل، نو په غیرد الله ﷻ نه بل هیڅوک د عبادت وړ او مستحق نشي کېدای. د هغو آیتونو د جملې څخه چې الله تعالیٰ د خپل وحدانیت لپاره په قرآن کریم کې د دلیل په توګه ذکر کړي دي، یوې دغه مبارک آیت دی:

۱. د الانبیاء سورت، ۲۱-۲۲ آیتونه.

«مَا اتَّخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ

وَلَعَلَّا بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يَصِفُونَ»^۱

ترجمه: نه دی نیولی الله هیڅ ولد او نشته بل معبود له ده سره (او که بل معبود ورسره وی) نو په دې وخت کې خامخا بیولي به و هر خدای هغه مخلوق چې پیدا کړي یې و خپل ځان ته او خامخا غلبه به کوله ځینې له دوی په ځینې نورو، پاکي ده الله ته له هغه څه چې دوی یې بیانوي.

په پورتني مبارک آیت کې دوه دلیله موجود دي چې د آلهوو او معبودانو د تعدد دعویٰ یې اساسه او باطلوي.

الف: «اذا لذهب كل اله بماخلق» یعنې هر اله او معبود به خپل مخلوق علیحده کاوه، چې دغه حالت د یوې نوعې مخلوقاتو او کائناتو په منځ کې د جداوالی او تباین باعث ګرځیده، د کائناتو او مخلوقاتو انتظام هر ورو د فساد سره مخ کېده، په داسې حال کې چې د مونږ د عیني مشاهدې په اساس واقعیت دادی چې دغه کائنات په یوه عجیب او عالي نظام او نسق او په غوره صنعت پیدا شوي دي.

ب: «ولعلا بعضهم على بعض» یعنې هر (اله) به پر بل باندې غلبه کوله چې عقل هم د آلهوو د تعدد په صورت کې د دوی ترمنځ د نزاع او یو پر بل باندې د غلبې ترلاسه کولو په موجودیت، قناعت لري. او که څوک ګمان کوي چې (اله) او معبود د خپل سیال سره متفق او متحد کېدای شي نو په دې حالت کې (اله) د خپل حقیقت څخه تجرید پرې او خپل ماهیت له لاسه ورکوي او هغه د (اتفاق) د غوښتنې په اساس مقهور او مغلوب ګرځوي، ځکه د (اله) معنی داده چې هغه د مطلق قدرت او سلطې، او د پوره نفوذ، قهر او غلبې خاوند وي.^۲

۱. د المؤمنون سورت، ۹۱ آیت.

۲. مجد مکي، هماغه اثر، ص ۴۳-۴۴.

پوښتنې

1. د الله تعالیٰ ﷻ د توحید معنی څه ده؟
2. د الله تعالیٰ ﷻ په وحدانیت باندې، د خلقت دلالت په دلیل سره واضح کړئ؟
3. د الله تعالیٰ ﷻ په وحدانیت باندې د کائناتو د نظام د یووالي دلالت په دلیل سره بیان کړئ؟
4. د الله تعالیٰ ﷻ په وحدانیت باندې په کائناتو کې د فساد د نشتوالي دلالت سره له دلیل څه شرح کړئ؟
5. په (ما اتخذ الله من ولد و ماکان معه من اله اذاً لذهب کل اله بما خلق و لعلاً بعضهم علی بعض) مبارک آیت کې د الله تعالیٰ په وحدانیت باندې دوه دلیلونه موجود دي دغه دواړه دلیلونه د مبارک آیت د تفسیر په رڼا کې توضیح کړئ؟
6. که څوک ووايي چې د آلهوو د تعدد په حال کې د هغوی اتفاق ممکن دی د تاسې ځواب په دې مورد کې څه دی؟

دریم لوست

د توحید حقیقت

موخي:

1. ترڅو محصلین په خلقت او ملک کې د الله تعالیٰ په وحدانیت استدلال وکړای شي.
2. محصلین به په عبادت، ذات، نومونو، صفاتو او افعالو کې د الله تعالیٰ ﷻ وحدانیت توضیح کړای شي.
3. ترڅو محصلین د هغو قرآني آیتونو سره اشنا شي کوم چې د توحید په مختلفو مواردو کې نازل شوي دي.

قرآن کریم د توحید حقیقت او ماهیت په مشرحه او تفصیلي توګه واضح کړې، دغه حقایق یې ټول په واضحه او روښانه توګه بیان کړي دي چې په لاندې ډول ور باندې بحث کېږي:

۱. په خلقت کې د الله تعالیٰ ﷻ توحید او یووالی:

الله تعالیٰ هغه ذات دی چې یوازې ده ټول جهان پیدا کړی او دا هم یو واقعیت دی چې خلقت او پیدا کول د رزق او روزي رسولو، ژوندي کولو، فنا کولو او د تدبیر غوښتونکی دی.

نو الله پاک هم د انسان او هم د آسمانونو، ځمکې، خاړویو، نباتاتو او د ټولو مخلوقاتو، خالق او پیدا کوونکی دی.

قرآن کریم د الهي خلقت ډولونه په ډیرو آیتونو کې په تفصیل سره ذکر کړي دي. دغه مطلب په اجمالي توګه د الله تعالیٰ په دې قول کې بیان شوي دي کوم چې فرمایي:

«اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ...»¹

ترجمه: الله تعالیٰ د ټولو شیانو پیدا کوونکی دی.

1. د الزمر سورت، 62 آیت.

دا هم یو واضح حقیقت دی چې د الله تعالیٰ د مخلوق څخه هیڅوک دا دعوی نشي کولی چې هغه په آسمانو او ځمکه کې د یوې وړوکې ذرې پیدا کوونکی، یا روزي ورکوونکی او یا تدبیر کوونکی دی. «وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ»¹.

ترجمه: (نه ښايي دوی لره او نشي کولی).

۲. په ملک کې د الله ﷻ توحید:

څرنگه چې یوازې الله تعالیٰ د ټولو مخلوقاتو خالق او پیداکوونکی دی نو په همدې شان د ټولو مخلوقاتو اصلي مالک او خاوند د الله تعالیٰ اقدس او بې مثاله ذات دی. الله تعالیٰ فرمایي: «وَلَمْ يَكُنْ لَهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ»².

ترجمه: (او نشته هغه لره شریک په پادشاهي کې) دارنگه الله تعالیٰ فرمایي:

«لِلَّهِ الْمُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»³.

ترجمه: (الله تعالیٰ لره د آسمانونو او ځمکې او د هغه څه چې په اسمانونو او ځمکه کې دي، پادشاهي ده، او هغه په هر څیز قادر دی) هر هغه څه چې د انسانانو په ملکېت او اختیار کې دي ده ټول د الله تعالیٰ تسخیر، عطا او پیرزونه ده، څرنگه چې الله تعالیٰ فرمایي: «وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مِّنْهُ»⁴.

ترجمه: (او مسخر کړي یې دی تاسې لپاره هغه څه چې په اسمانونو او ځمکه کې دي ټول د هغه له ذاته څخه).

څرنگه چې دغه مطلب واضح شو چې خلق کول او امر یوازې تر الله تعالیٰ پورې اختصاص لري، نو غیر د الله تعالیٰ څخه نه خالق او پیداکوونکی موجود دی او نه رازق او رزق ورکوونکی او نه د کارونو تدبیر کوونکی، نو ده مطلب لازم او واجبي چې د

1. د الشعراء سورت، 211 آیت.

2. د الفرقان سورت، ۲ آیت.

3. د المائدة سورت، ۱۲۰ آیت.

4. د الجاثیه سورت، ۱۳ آیت.

مونږ زړونه یوازې او یوازې په الله تعالی پورې چې واحد او لا شریک ذات دی تعلق ولري او په هغه ذات اعتماد او توکل وکړو، خپل فقر او عجز یوازې هغه ته اظهار کړو، خپل مایحتاج او ضرورتونه له هغه نه وغواړو، ځکه خالق، روزي ور کوونکی، مالک او د مونږ د ټولو امورو او حالتونو متصرف یوازې الله تعالی دی او بس.

۳. په حکم، تشریح، قانون وضع کولو او په امر او نهی کې د الله تعالی افراد او یوازېوالی:

څرنگه چې مخکې وویل شول چې الله تعالی د مونږ انسانانو او د ټولو مخلوقاتو خالق او پیدا کوونکی دی، نو د الله تعالی خالقیت او مالکیت پر مونږ لازمي چې په هیڅ صورت او هیڅ وخت کې پرته د الله د حکم او فیصلې نه د بل حکم او فیصلې هڅه ونکړو پرته د الله نه د بل چا حکمیت او قضاوت و نه منو. الله تعالی په دې اړه فرمایي: «أَفَغَيْرَ اللَّهِ أَبْتَغِي حَكْمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا»^۱.

ترجمه: («ووايه» آیا پرته له الله نه طلب کړم بل څوک حکم «فیصله کوونکی» او حال دا دی چې هغه ذات نازل کړی تاسوته کتاب واضح). مطلب دا دی چې تواضع او اطاعت نه کول د هر حکم، امر، قانون، طرز العمل او مفکوري چې په هغو کې د الله تعالی اذن او اراده مطرح نه وي، یو حتمي او ضروري امر دی.

نو په دې اساس هر څوک چې د ذکر شویو اموراتو څخه پرته له الله ﷻ نه او بل چاته یو امر تفویض کړي او هغه ته منقاد شي، او قبول یې کړي یقین او باور د وکړي چې یو حقیقت یې د توحید د اساسي حقایقو څخه باطل او بې اثره ګرځولی دی. حکم کول، تشریح، قانون وضع کول او آیین جوړول د واحد او لا شریک الله حق دی، الله تعالی په دې مورد کې فرمایي: «إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ»^۲.

ترجمه: نشته حکم کول مګر الله تعالی لره، امر یې کړی چې عبادت مګر الله تعالی ته.

۱. د الأنعام سورت، ۱۱۴ آیت.

۲. د یوسف سورت، ۴۰ آیت.

۴. په عبادت کې د الله تعالیٰ ﷻ افراد او یووالی:

څرنګه چې الله ﷻ واحد او لاشریک ذات، خالق، مالک، مشرع او قانون ګذار دی نو لازمه ده چې اطاعت او عبادت هم یوازې او یوازې هغه ته وشي، ځکه عبادت او اطاعت د الله په بنده ګانو باندې د هغه مسلم حق دی، او همدغه موضوع (د الله عبادت او اطاعت) د ټولو انبیاءو او رسولانو علیهم السلام د دعوت اصل او اساس تشکېلوي الله تعالیٰ فرمایي:

«وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ»^۱.

ترجمه: (او نه مې دي استولي مخکې له تا نه رسول مګر وحی مې کړې هغه ته چې نشته غیر له ما نه هیڅ معبود، نو د ما عبادت وکړئ) همدارنګه فرمایي:

«وَأَعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا»^۲.

ترجمه: (او عبادت وکړئ د الله او شریک مه نیسئ له هغه سره هیڅ شي) د الله تعالیٰ اصلي مطلب او اساسي غوښتنه د مخلوق څخه عبادت او اطاعت دی نه کوم بل څیز،

الله په دې مورد کې داسې فرمایي: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»^۳.

ترجمه: او نه مې دي پیدا کړي جنیات او انسانان مګر د دې لپاره چې د ما عبادت وکړي. یعنې د تاسې نه عبادت غواړم نو په دې اساس یوازې او یوازې الله تعالیٰ په تنهایی سره د عبادت د ټولو انواعو او ډولونو لایق او مستحق دی، ظاهري وي لکه لمونځ، زکات، روژه او دعا، او یا باطني وي لکه: خوف، رجا او توکل.

۱. د الانبیاء سورت، ۲۵ آیت.

۲. د النساء سورت، ۳۶ آیت.

۳. د الذاریات سورت، ۵۶ آیت.

۵. په نومونو، صفاتو او افعالو کې د الله تعالیٰ وحدانیت:

الله ﷻ په خپل ذات کې شریک او سیال نه لري په نومونو، صفاتو او افعالو کې هم شریک نه لري، نو ثابتولی شو الله تعالیٰ ته هغه صفات چې خپله الله پاک ځان ته ثابت کړي دي، او نفي کوو له هغه نه داسې صفات چې په خپله یې له ځان څخه نفي کړي دي، پاک او منزله یې بولو د مخلوقات سره له مشابهت نه.¹

الله ﷻ خپل ذات په کمالیه صفتونو چې ترده پورې مختص دی، توصیف کړي د الله صفتونه د مخلوق د صفتونو سره مماثلت او مشابهت نه لري، الله ﷻ فرمایي:

«لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ»².

ترجمه: (نشته په مثل د هغه هېڅ شي او هغه دی اوریدونکی او لیدونکی) نو په دې اساس الله تعالیٰ په ټولو صفتونو او فعلونو کې د مخلوقاتو سره له مشابهت او مماثلت څخه پاک او منزله دی. د هېڅ مخلوق لپاره ممکنه نه ده چې د هغه علم د الله تعالیٰ پر ذات باندې احاطه وکړي ولو که دغه مخلوق د الله په نزد ډیر لوړ مقام او منزلت هم ولري، لکه چې الله فرمایي: «يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ عِلْمًا»³.

ترجمه: (پوهېږي په هغه چې په مخ کې د دوی دی او په هغه چې وروسته د دوی دی او «دوی» احاطه نشي کولی پر هغه د علم له جهته) الله تعالیٰ بیا فرمایي:

«لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ»⁴.

ترجمه: (نشي لیدای هغه سترګې او هغه سترګې ویني او هغه زیات مهربانه پوه دی) او کله چې مؤمنان خپل مایحتاج او ضرورتونه د الله تعالیٰ څخه غواړي د هغه اسماء الحسنی او عالی صفتونه وسیله ګرځوي، الله تعالیٰ په دې مورد کې داسې فرمایي:

1. مجد مکی، هماغه اثر، ص ۴۹.

2. د الشوری سورت، ۱۱ آیت.

3. د طه سورت، ۱۱ آیت.

4. د الأنعام سورت، ۱۰۴ آیت.

«وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا»^۱.

ترجمه: (او خدای لره شته نیک نومونه، طلب کړی له هغه څخه په دغه «نومونو».)
همدارنگه فرمایي:

«هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ أَمْلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٣﴾»^۲.

ترجمه: دغه الله هغه ذات دی چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مگر خو هم دی «دی»
عالم دی په غیب باندې او ښکاره، هغه دی ډیر مهربان او بارحم، الله هغه ذات دی چې نشته بل هیڅ معبود بر حق مگر خو هم دی دی یوازې پادشاه دی، پاک دی، سالم دی له ټولو عیبو څخه، امان ورکوونکی دی، شاهد حافظ دی، ښه زبردست دی، د ویرې خاوند دی د لویې څښتن دی، پاک ذات دی له هغو شیانو چې مشرکان یې ورسره شریکوي، دغه الله چې پیداوونکی دی را ویستونکې دی، صورت ورکوونکی دی هم ده لره نومونه نیک دی په پاکې سره یې یادوی هر هغه څه چې په آسمانونو کې دي او ځمکه کې دي، همدغه الله ښه غالب دی ښه حکمت والا دی.

همدارنگه الله ﷻ فرمایي: «هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٤﴾»^۳.

ترجمه: (هغه دی مخ کې له ټولونه او وروسته له «فناد» ټولو څخه هغه دی ښکاره او هغه دی پټ او هغه پر هر څه عالم دی.)

۱. د الأعراف سورت، ۱۸۰ آیت.

۲. د الحشر سورت، ۲۲-۲۴ آیتونه.

۳. د الحديد سورت، ۳ آیت.

پوښتنې

1. قرآن کریم د توحید حقایق په تفصیل سره واضح کړي دي، د هغو مهم حقایق بیان کړئ؟
2. په خلقت کې د الله تعالیٰ یوازېتوب څه معنی لري او د خلقت غوښتنه څه ده؟
3. الله تعالیٰ د ټولو شیانو حقیقي مالک دی د دغه مطلب دلیل څه دی؟
4. په حکم او تشریع کې د الله د توحید معنی څه ده؟ موضوع په دلیل سره روښانه کړئ؟
5. ځینې ظاهري او باطني عبادتونه چې سرته رسول یې د الله په خاطر واجب دي ذکر کړئ او د هغو نومونه ووايست؟
6. په نومونو او صفتونو کې د الله تعالیٰ د توحید معنی واضحه کړئ؟
7. د لاندې موضوعاتو دلایل ووايست؟
 - د الله تعالیٰ عبادت د انبیاءو او رسولانو د دعوت اساس تشکېلوي.
 - د الله تعالیٰ صفتونه د مخلوق د صفتونو په شان نه دي.
 - د الله تعالیٰ د مخلوقاتو څخه هېڅوک د الله تعالیٰ پر ذات باندې احاطه نشي کولی.
 - په حکم او تشریع کې د الله توحید واجب دی.

دریم خپرکی

د شرک اشکال، انواع او ضررونه

لومړی لوست

شرک او د هغه اشکال

موخې:

1. محصلین باید: د الله تعالیٰ په ذات، صفتونو، افعالو او عبادت کې شرک بیان کړای شي.
2. محصلان باید د شرک د ډول ډول اشکالو سره آشنا شي لکه د بتانو، سماوي اجرامو، ملاتکو، جنیاتو، انبیاءو علیهم السلام، احبارو، راهبانو، طاغوت او د هوا او هوس عبادت.
3. محصلان باید په دغه مورد کې د قرآني نصوصو سره آشنا شي.

په ډیرو پخوانیو زمانو کې ځیني خلک د توحید څخه چې د انبیاءو علیهم السلام د بعثت اصل او اساس تشکیلوي، گمراه شول او په غلطه لار روان شول، پرته له الله تعالیٰ څخه یې د ډول، ډول معبودانو او آلهوو عبادت وکړه د مثال په توګه د نوح علیه السلام قوم د وَد سواع، یغوث، یعوق او د نسر عبادت کاوه د ابراهیم عليه السلام قوم د اصنامو او بتانو عبادت وکړ، پخوانیو مصریانو د خوسکې عبادت کاوه، هندوانو د غوايه او خوسکې عبادت غوره کړی وه، د سبا خلکو د لمر عبادت ځان ته اختیار کړی وه، صابئیانو د ستوریو عبادت کاوه، مجوسیان آتش پرست وو، عربو د اوټانو او د هغو تیرو عبادت کاوه چې دوی به په خپلو لاسونو تراشلي.

نصاراوو عیسیٰ عليه السلام، د هغه مور، احبار او راهبان په الوهیت قبول کړی وو، عبادت او پرستش به یې کاوه. دوی ټول مشرکان وو ځکه دوی یوازې د الله جل جلاله چې پرته له ده بل هیڅوک د عبادت لایق او مستحق نه دی، عبادت نه کاوه.¹

1. محمد بن ابی العز الحنفی. شرح العقيدة الطحاوية: پېښور، رشیدیه، ۱۹۹۳، ص ۱۶-۱۷.

د شرک تعریف:

شرک د توحید ضد دی او عبارت دی له: د الله تعالیٰ سره شریک نیول دي په ذات یا صفاتو، یا افعالو او یا په عبادت کې.

په ذات کې د شرک مفهوم:

د الله تعالیٰ سره په ذات کې د شرک مفهوم دا دی چې انسان په دې عقیده او باور وي چې د الله تعالیٰ ذات د مخلوق د ذات په شان دی لکه چې د مجسمو و فرقه په همدې عقیده ده.

د شرک مفهوم په صفاتو کې:

په صفاتو کې د شرک مفهوم دا دی چې انسان د الله تعالیٰ ځینې صفتونه د هغه مخلوق ته ثابت کړي.

په افعالو کې د شرک مفهوم:

د الله تعالیٰ سره په افعالو کې شریک پیدا کول دا مفهوم لري چې یو څوک عقیده ولري چې د الله د مخلوقاتو څخه یو مخلوق د مثال په توګه روزي رسان کېدای شي او یا په کائناتو کې د الله تعالیٰ په شان تصرف کولی شي.

په عبادت کې د شرک مفهوم:

په عبادت او پرستش کې د شرک مفهوم دا دی چې څوک پرته د الله ﷻ نه د بل شي او یا د بل کس عبادت وکړي، او یا یې د غسې تعظیم وکړي څرنگه چې د الله تعظیم کېږي. یا پرته له الله څخه د بل کس سره د غسې محبت وکړي لکه څنګه یې چې د الله سره کوي. د اسلام مقدس دین خلک د شرک د ټولو اشکالو او انواعو څخه بیروي او منع کړي دي او شرک یې په کلي توګه ممنوع ګرځولی دی.¹

1. مجد مکي، هماغه اثر، ص ۵۳.

د شرک ځینې شکلو نه:

۱. د اصنامو (بتانو) پرستش:

اصنام هغه تمثالونه او مجسمې دي چې پرته د الله ﷻ نه یې عبادت او پرستش کېږي، مشرکېنو به د اصنامو او اوښانو عبادت کاوه قرآن کریم مسلمانان د هغو د عبادت نه

بیروي او داسې فرمایي: «فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ»^۱.

ترجمه: (پرهیز وکړئ د بتانو د پلیدی نه) همدارنګه هغوی یې په دغسې صفاتو متصف کړي دي ترڅو خلک له هغو نه نفرت او انزجار وکړي او له عبادت څخه یې لیرې شي په دې اړه یې د ابراهیم خلیل الله د قیسي استدلال ذکر کړي او داسې

فرمایي: «يَتَأْتِيَ لَمْ تَعْبُدْ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا»^۲.

ترجمه: (ای پلاره ولې عبادت کوی د هغه څه چې نه اوري او نه ویني او نه دفع کوي له تا څخه هیڅ شی).

۲. د لمر، سپوږمۍ او ستوریو عبادت:

الله تعالی ﷻ د هغو کسانو د اعمالو دردولو په خاطر چې د لمر، سپوږمۍ او ستوریو عبادت یې کاوه، داسې فرمایي: «وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِهِ»^۳.

ترجمه: (او پیدا کړي یې دي لمر، سپوږمۍ او ستوري مسخر کړل شوي دده په امر سره).

همدارنګه خلک یې د هغو د عبادت او دوی ته د سجدې کولو څخه منع کړي او

داسې فرمایي: «لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ»^۴.

۱. د الحج سورت، ۳۰ آیت.

۲. د مریم سورت، ۴۲ آیت.

۳. د الاعراف سورت، ۵۴ آیت.

۴. د فصلت سورت، ۳۷ آیت.

ترجمه: (سجده مه کړئ لمر او سپوږمۍ ته، او سجده وکړئ الله تعالیٰ ته چې پیدا کړي یې دغه شیان).

۳. د ملائکو او جنیاتو عبادت:

مشرکینو ملائکې او جنیات د الله تعالیٰ سره شریک ګرځول او د هغو عبادت به یې کاوه، الله تعالیٰ ﷻ په دې اړه فرمایي: «وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ»^۱.

ترجمه: (او وګرځول دوی له الله تعالیٰ سره شریکان له جنیاتو څخه). همدارنګه الله تعالیٰ فرمایي:

«وَيَوْمَ تَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهْتُولَا؟ إِنِّي أَمَرْتُ كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿١٠٠﴾ قَالُوا سُبْحَنَكَ أَنْتَ وَلِيُّنَا مِنْ دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿١٠١﴾»^۲.

ترجمه: (او په هغه ورځ چې جمع کړي «الله» دوی ټول، بیا به ووايي ملائکو ته آیا دوی تاسو ته عبادت کاوه؟ وبه وایي «ملائکې» پاکې ده تاته، ته یې مولې زمونږ یې له دوی نه بلکه وو دوی چې عبادت به یې کاوه د پیریانو شیطانانو او زیاتره د دوی پر دغو «پیریانو» مؤمنان وو) یعنې شیطانانو دوی ته د ملائکو عبادت مزین کړی و داسې چې صورتونه او شکلونه یې دوی ته ښکاره کړي وو، ګویا چې دغه شکلونه او صورتونه د ملائکو دي بیا یې دوی د ملائکو عبادت ته را دعوت کول، دوی د شیطانانو متابعت وکړ او د هغو په عبادت یې پیل کړ د دوی متابعت له شیطانانو څخه عبادت تلقی شو.

۴. د انبیاءو علیهم السلام عبادت:

کېدای شي چې د انبیاءو علیهم السلام د عبادت لپاره حضرت عیسیٰ او حضرت عزیر علیهما السلام ذکر کړو چې یهودانو او نصاراوو، د دوی دواړه د الله تعالیٰ زامن بلل او د دوی عبادت به یې کاوه، الله تعالیٰ په دې هکله داسې فرمایي:

۱. د الانعام سورت، ۱۰۰ آیت.

۲. د سبا سورت، ۴۰-۴۱ آیتونه.

«وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصْرَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَتَلَهُمُ اللَّهُ عَ أَنَّى يُؤْفَكُونَ»¹.

ترجمه: (او وایي یهودان چې عزیر د الله زوی دی او وایي نصرانیان چې مسیح زوی د الله دی دغه بیکاره وینا د دوی ده په خولو خپلو سره، مشابه ده (خبره) د دوی له خبرو د هغو کسانو سره چې کافران شوي وو پخوا هلاک کړي دوی، الله چې خرنګه مګر خولي شوي دي دوی «له سمې لارې څخه».)
په بل آیت کې الله تعالیٰ فرمایي:

«لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ»².

ترجمه: په تحقیق کافر شول هغه کسان چې وایي، الله، مسیح د مریمی زوی دی.

۵. د احبارو (علماءو) او رهبانو (عابدانو) عبادت:

د احبارو او راهبانو قبلول، د حکم، مشرع او قانون گذار په توګه په خپل ذات کې د هغوی عبادت او پرستش بلل کېږي، الله تعالیٰ ﷻ د اهل کتابو په هکله چې هغوی احبار او رهبان د خپلو ځانونو لپاره د حکم او مشرع په توګه منلی وو، داسې فرمایي:
«اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَنَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ»³.

1. د التوبة سورت، ۳۰ آیت.

2. د المائدة سورت، ۷۲ آیت.

3. د التوبة سورت، ۳۱ آیت.

ترجمه: (نیولی دي دوی «کتایانو» عالمان خپل او عابدان خپل، خدایان یې له الله او مسیح زوی د مریمې، حال دا چې امر نه دی شوي دوی ته، مگر د دې چې عبادت وکړ دوی دیوه معبود چې نشته هیڅ برحق معبود مگر هم دی دی پاکې ده الله لره له هغه شي نه چې شریکوي یې دوی د الله سره).

حضرت محمد ﷺ د احبارو او رهبانو د نیولو مفهوم د خدایانو په توګه لکه چې عدی بن حاتم ورته وویل: (إنهم لم يعبدوهم) یعنې دوی د هغو عبادت نه کاوه، داسې توضیح کړ: بلکه دوی حرام ګرځول پر هغوی باندې حلال شیان او حلال یې ګرځول دوی ته حرام او کتایانو د احبارو او رهبانو په دغه تحلیل او تحریم کې پیروي کوله نو دغه کار (په تحلیل او تحریم کې د احبارو او رهبانو پیروي) د اهل کتابو عبادت بلل کېږي احبارو او رهبانو ته.¹

۶. د طاغوت عبادت:

د طاغوت تعریف: د طاغوت کلمه د طغیان نه اخیستل شوې ده، او د طغیان معنی د حد نه تجاوز کول دي، د طاغوت په اصطلاحی معنی کې د سلفو نظریې او تعبیرونه، متفاوت او مختلف دي. حضرت عمر رضی الله عنه وایي: طاغوت شیطان دی. حضرت جابر رضی الله عنه وایي: طواغیت کاهنان دی چې شیطانان ورباندې نازلېږي. امام مالک رحمه الله علیه ویلي دي چې ټول هغه شیان چې ما سوا د الله تعالیٰ نه یې عبادت کېږي طواغیت بلل کېږي.

ځیني عالمانو د طاغوت تعریف داسې کړي دی: هر هغه معبود چې ما سوا د الله نه یې چې په هر ډول عبادت، پرستش وشي او د عبادت کوونکو د عبادت نه انکارونه

1. ترمذي: (۳۰۵۹).

کړي هغه ته طاغوت ويل کېږي. «او د عبادت کوونکو د عبادت نه انکار ونه کړي» قيد د دې په خاطر دی ترڅو ملائکې، انبياء او صالحين د طاغوت د تعريف نه خارج شي، ځکه هغوی د خلکو د عبادت نه چې دوی ته يې کړي منکر دی او رضایت ورباندې نه لري. نو دوی ته طاغوت نه ويل کېږي، ځکه دوی خپل برائت او بيزاري له هغو نه اعلان کړي ده او د هغوی کار يې بد او ناروا بللی او په يقين سره د ټولو انبياوو او رسولانو عليهم السلام اعلان خپلو امتيانو ته په دې شان و:

«أَبْ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّغُوتَ»¹.

ترجمه: (چې عبادت وکړئ الله ته او پرهيز وکړئ له بتانو څخه).

همدارنگه الله تعالیٰ فرمايي:

«وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ»².

ترجمه: (او هغو کسانو چې پرهيز وکړ له شیطانونو څخه چې د هغوی عبادت وکړي او رجوع يې وکړه الله ته، دوی لره زيري دی). او حقيقي توحيد هغه وخت خپل کمال ته رسېږي چې له طاغوت نه انکار وکړي خپله بيزاري او برائت ور څخه اعلان کړي، په دې هکله الله ﷻ فرمايي:

«فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّغُوتِ وَيُؤْمِرْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ...»³.

ترجمه: (پس هر څوک چې منکر شو له بتانو او ايمان يې راوړ په الله باندې نو په تحقيق سره يې ټينگه نيولی ده رسمي محکمه کړل شوي).

1. د النحل سورت، ۳۶ آيت.

2. د الزمر سورت، ۱۷ آيت.

3. د البقرة سورت، ۲۵۶ آيت.

۷. د هوا او هوس عبادت:

هوي ميل او محبت ته ويل کېږي، څوک چې د هوي او هوس پرستش کوي هغه ترجيح ورکوي څه ته چې نفس هغه ته ميلان کوي او هغه د الله د عبادت او اطاعت نه غوره و بولي، په همدې سبب سړي د خپلو هيلو تابع ګرځي د نفس د رغبتونو او شهوتونو عبادت کوونکي کېږي، د الله عبادت پريږدي^۱، الله پاک په دې مورد کې فرمايي: «أَرَأَيْتَ مَنْ آتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلًا»^۲.

ترجمه: «آيا وليد هغه څوک چې نيولي يې دی الله خپل د خپل نفس هوي آيا ته به په ده باندې وکېل او ساتونکی وي؟» او بيا فرمايي:

«أَفَرَأَيْتَ مَنْ آتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ»^۳.

ترجمه: (آيا وينې ته هغه څوک چې نيولي وي ده معبود خپل آرزو «د نفس» خپل او ګمراه کړوي دی الله پاک په علم باندې).

۱. مجد مکی: هماغه اثر، ص ۵۹.

۲. د الفرقان سورت، ۴۳ آيت.

۳. د الجاثية سورت، ۲۳ آيت.

پوښتنې

1. شرک تعریف کړئ؟
2. د شرک د شکلونو نه د پنځو شکلونو نومونه ذکر کړئ؟
3. د احبارو او رهبانو د عبادت څرنگوالی سره له دلیل له دلیله واضح کړئ؟
4. د طاغوت معنی څه ده؟ د مؤمنانو موقف د هغه په مقابل کې څه ډول دی، مطلب سره له دلیل روښانه کړئ؟
5. د هوي معنی څه ده؟ په هغه کې شرک څنگه واقع کېږي؟
6. لاندې جملې تکمیل کړئ؟
 - الله تعالیٰ د اصنامو د عبادت کوونکو د فعل درد په خاطر ویلي دي:.....
 - او د لمر، سپوږمۍ او ستوریو د عبادت کوونکو په باره کې یې داسې ویلي دي:.....
 - او هغه څوک یې چې عیسیٰ علیه السلام ته یې عبادت کاوه په کفر محکوم کړي او د هغه په مورد کې یې فرمایلي:.....؟
 - د ابراهیم علیه السلام قوم د..... عبادت کاوه، مخکېنيو مصریانو د..... عبادت کاوه، او هندوانو د..... پرستش کاوه، او د سبا خلکو د..... عبادت کاوه او صابیانو د..... پرستش کاوه، مجوسیانو د..... عبادت کاوه، عربو د..... عبادت کاوه، او نصرانیانو د..... عبادت کاوه.

دوهم لوست

د شرک ډولونه او اقسام

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدریس شي.

موخې:

1. محصلان باید د اکبر شرک ډولونه لکه ظاهر جلي شرک او باطن حفي شرک بیان کړای شي.
2. محصلان باید د اصغر شرک ډولونه لکه ظاهر جلي شرک او یا باطن حفي شرک توضیح کړای شي.
3. محصلان باید په دغه مواردو کې د نقلي دلایلو په راوړلو وتوانېږي.

شرک په دوه ډوله دی: اکبر شرک او اصغر شرک.

لومړی: اکبر شرک:

اکبر شرک هغه دی چې د الله تعالیٰ سره د هغه په خالص حق کې بل څوک شریک کړل شي، د مثال په ډول یو څوک د الله ﷻ سره، اله او معبود یا آلهه او معبودان، شریک وگرځوي، د هغوی عبادت وکړي د هغوی سره محبت وکړي او په دې ډول نور عملونه د هغوی په مقابل کې اجراء کړي چې پرته له الله ﷻ نه یې بل څوک مستحق او لایق نه وي، دغه شرک اکبر شرک او داسې شرک دی چې الله ﷻ یې نه عفو کوي او په هغه باندې مبتلا کس که بدون له توبې نه مړ شي له جنت څخه محروموي.

اکبر شرک په دوه ډوله دي: ظاهر «جلي» او باطن «خفي»:

1. اکبر جلي شرک:

اکبر جلي یا ظاهر شرک، عبادت کول د یوه معبود او یا د معبودانو دی د الله ﷻ سره، برابره ده چې آلهه او معبودان کواکب او ستوري وي لکه لمر او سپوږمۍ، یا جمادات وي لکه بتان، تېرې، او یا حیوانات وي لکه خوسکۍ او غویۍ او یا انسانان وي لکه

فرعون او د هغه په څیر نور یا پادشاهان وي چې دوی په خپله د الوهیت مدعیان وو، او یا یې نور خلک په الوهیت باندې قایل او معترف وي، په همدې شان (بودا) او مسیح (عیسیٰ بن مریم) علیه السلام او یا غیبي مخلوقات وي لکه ملائکې، جنیات او شیطانان.

۲. اکبر خفي شرک:

اکبر خفي یا باطني شرک هغه دی چې د اکثریت خلکو له دید او لیدو څخه پټ او مخفي وي، همدا سبب دی چې ډیر خلک پرته له دې چې پوه شي چې کوم عمل یې د عقیدې او توحید خلاف سرته رسولی او که نه، په هغه کې واقع کېږي، آن تردې چې د ځینې مسلمانانو په کارونو کې ځای پر ځای او مخفي شوي وي، او په ټولنه کې داسې خپور وي چې څوک یې په شرکوالي هم اعتراف نه کوي او د عادت په څیر څرګند شوي وي، پرته له دې چې دوی وپوهېږي چې دغه عمل د عقیدې او توحید خلاف دی.

د اکبر خفي شرک مثالونه:

الف: پرته له الله ﷻ نه د مړیو نه مرسته او استعانت غوښتل، او له هغوی نه د ضرورتونو او اړتیاوو د پوره کولو په خاطر او همدارنګه د غم او مصیبت د لیرې کولو له جېته د مرستې غوښتل چې پرته له الله ﷻ نه یې بل هیڅوک د سرته رسولو توان ونه لري، او اعتقاد لرل پر دې چې مړي او مړده ګان د ځینې کارونو متصرف او متولې کېدای شي، په همدې توګه هغوی ته د نفعي او ضرر منسوبول، او دوی ته د قدرت او تاثیر ثابتول، پرته له اسیابو، وسایلو او کورني وسایلو څخه د الهي مشکلاتو د دفع کولو په خاطر، مدد او د مرستې غوښتل په دې مورد کې الله تعالیٰ فرمایي:

«وَلَا تَدْعُ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ وَلَا يَضُرُّكَ»^۱.

ترجمه: مه غواړه پرته له الله ﷻ نه هیڅ شي چې نفع او زیان نه رسوي تا ته.

ب: پرته له الله ﷻ نه د مشرع په توګه بل څوک غوره کول:

۱. د یونس سورت، ۱۰۶ آیت.

څکه تشریع او آیین جوړول د واحد او لاشریک الله حق دی نو څوک چې پرته له الله ﷻ نه بل څوک د مشرع په توګه ونیسي، نو پوره باور او یقین د وکړي چې هغه یې رب او معبود خپل ګرځولی او د الله تعالی سره یې شریک کړي دی، الله تعالی په دې اړه داسې فرمایي: «أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ»¹.

ترجمه: (آیا دوی لره شریکان دي چې وضع کړي یې دي دوی ته له دین څخه هغه څه چې اجازه نه ده کړې په هغه باندې الله). همدارنګه الله فرمایي:

«وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ»².

ترجمه: (که مو اطاعت وکړ له دوی څخه په تحقیق تاسې مشرکین یاست) په داسې حال کې چې د الله ﷻ حکم د هغو کسانو په مورد کې چې ماسوا د الله نه بل څوک د مشرع په توګه غوره کړي او د هغو د تشریع او حکم نه چې د الله تعالی اراده نه وي ورباندې شوې متابعت وکړي، داسې وي، پس د هغو کسانو حال به څرنگه وي چې د الله سره د سیالي دعوي لري او خپل ځان ته د حکم او تشریع چې د الله تعالی د کړنو څخه دی، حق ورکوي؟

دوهم: اصغر شرک:

اصغر شرک وروسته له اکبر شرک نه په دوهمه درجه کې قرار لري، دغه شرک د ملت او د اسلام د دین څخه د وتلو باعث نه ګرځي، خو د توحید په نقصان کې اساسي او مهم رول لري، د سړي په ایمان کې خلل راولي او د اکبر شرک دپاره وسیله ګرځي، د الله تعالی په نزد د کبیره ګناهونو څخه بلل کېږي.

1. د الشوری سورت، ۲۱ آیت.

2. د الانعام سورت، ۱۲۱ آیت.

اصغر شرک هم دوه ډوله دی: جلي (ظاهر)، خفي يا باطني:

۱. اصغر جلي شرک:

د اصغر ظاهر يا جلي شرک مثالونه په لاندې ډول دي:

قسم خوړل په نبي او يا په انبياوو عليهم السلام او يا قسم خوړل په كعبه شريفه، په وطن يا په شرق، يا په پلرونو او نيكونو باندې قسم خوړل او يا قسم كول په نورو مخلوقاتو باندې، له حضرت محمد ﷺ نه روايت دی چې فرمايلي دي: «و من حلف بغير الله فقد كفر او اشرك»¹

ترجمه: (او څوك چې پرته له الله ﷻ نه په بل شي قسم وكړي يقيناً كافر او يا مشرك كړځي) دا له دې كبله چې په قسم كې د (مقسم به) يعنې د هغه شي چې قسم ورباندې خوړل شوي، تعظيم كېږي، حال دا چې د تعظيم مستحق او لايق يوازې او يوازې الله ﷻ دی او بس.

په اصغر ظاهر شرک كې هغه الفاظ هم شامل دی كوم چې په هغو كې د شرک اشتباه او الله تعالى ته بې ادبي موجوده وي، ددغه ډول شرک مثالونه ډير زيات دی له هغو جملې نه خپل ځان د الله تعالى په نومونو باندې نومول او يا نوم ايښودل په هغو شيانو چې پرته له الله ﷻ نه بل چا ته نه ښايي، لكه نوم ايښودل په ملك الاملاك او كنيه ايښودل په (ابي الحكم) يا نوم ايښودل په هغو نومونو چې د غير الله بنده كي ته يې اضافت شوي وي، لكه عبدالكعبة، عبدالنبي او داسې نور.

۲. اصغر خفي شرک:

اصغر خفي يا باطني هغه شرک دی چې د ارادې او نيت سره تړاو لري لكه رياء كاري او سمعت لكه يو څوك چې يو عمل چې هغه الله تعالى ته د تقرب په خاطر سرته رسيږي خو د ده اراده او نيت پكې دا وي چې خلك د ده توصيف او تمجيد

۱. امام ترمذی په كتاب النذور و الايمان كې روايت كړي ۱۵۳۵.

وکړي د مثال په توګه یو سړی یو کار په ډیر ښه شکل او ښه طریقه اداء کړي او یا خلکو ته صدقه او خیرات ورکړي، خو نیت او اراده یې دا وي چې خلک یې توصیف وکړي او یا د قرآن کریم په تلاوت کې خوش آوازي وکړي خو هدف یې د الله رضاء نه وي بلکه مقصد یې خلکو ته د ځان ښودل وي تر څو هغوی یې توصیف وکړي.

ریاء د هغو کبیره او قلبي ګناهو څخه ده چې ضرر یې د سړي ځان او عمل ته راجع کېږي. ځکه د اسلام مقدس دین په هغه اندازه چې د عمل سبب، باعث او هدف ته یې توجه او پاملرنه کړې ده په هغه اندازه یې خپله عمل ته نه ده کړې. کله چې انسان د یوه مخلوق تزویر او فریبکاری د بل هم جنس مخلوق سره ډیر سخت او ناوړه جرم بولي، نو د یوه مخلوق او بنده تزویر او مکر د خپل خالق او پیداوونکي سره به څه حکم ولري؟ واضح او روښانه ده چې د بنده او مخلوق تزویر د الله او خالق سره له هغه تزویر څخه چې بنده یې د بل بنده او مخلوق سره کوي ډیر زیات بد او شنیع دي. د ریاء کوونکي کار او عمل د دوهم ډول شرک څخه حسابیږي، ځکه دی خپل عمل په دې خاطر سرته رسوي چې خلک د ده عمل وګوري او فکر وکړي چې د الله د رضا لپاره یې کړی دی په داسې حال کې چې مقصد یې د الله رضا نه وي. او له دې نه به کوم شی د تعجب وړ وي چې الله پاک (خیر الماکرین) د قیامت په ورځ چې ټول اسرار ښکاره او روښانه شي ریاء کار به په عام محضر کې شرمنده او رسوا کړي په حدیث شریف کې راغلي چې «من سمع سمع الله به ومن یرائی یرائی الله به»¹.

ترجمه: څوک چې خپل عمل د خلکو لپاره ښکاره کړي، الله ﷻ به دده فاسد نیت د قیامت په ورځ خلکو ته ور څرګند کړي او څوک چې په ریاء سره خپل عمل ښکاره کړي الله پاک به ټولو خلایقو ته د ده فاسد نیت ښکاره او رسوا کړي.

1. دغه حدیث امام بخاری رحمه الله علیه او امام مسلم رحمه الله علیه روایت کړی دی.

د اسلام ستر پیغمبر حضرت محمد ﷺ خلک د اصغر شرک څخه بیرولي او داسې فرمایي: «ان اخوف ما اخاف علیکم: الشرک الاصغر قالوا: و ما الشرک الاصغر یا رسول الله؟ قال: الریاء»¹.

ترجمه: له هغه څه نه چې د تاسې په مورد کې ډیر بیرېږم هغه اصغر شرک دی اصحابو وویل: ای د الله رسول: اصغر شرک کوم دی؟ ده وفرمایي: هغه ریاء ده.

د اکبر او اصغر شرک په منځ کې فرق:

د اکبر او اصغر شرک په منځ کې زیات فرقونه موجود دي چې مهم فرقونه یې په لاندې ډول دي:

1. اکبر شرک له دین څخه د اخراج باعث ګرځي، خو اصغر شرک د هغه باعث نه کېږي.
2. اکبر شرک ټول حسنه عملونه حبطله او باطلوي خو اصغر شرک ټول حسنه عملونه نه باطلوي یوازې هغه عمل باطلوي چې ریاء ورسره مل ده.
3. اکبر شرک هغه کس چې په هغه باندې ملوث وي که چېرته پرته له توبې څخه مړ شي د ابد لپاره د دوزخ مستحق ګرځوي، خو اصغر شرک د غسې نه دی بلکه وروسته له یوې مودې څخه له دوزخ نه خارجېږي.²

مؤمن انسان مکلف دی چې د شرک د دواړو ډولونو څخه (اکبر او اصغر) ځان وژغوري او له هغو نه بیرې وکړي او ځان ترې وساتي، اصغر شرک کم ونه بولي ځکه کله ناکله انسان اصغر شرک لویه ګناه نه بولي خو د وخت په تیریدو هغه باعث کېږي چې انسان اکبر شرک ته ور داخل کړي، حضرت محمد ﷺ خلک له هغه شرک څخه چې له دوی نه مخفي او پټ دی بیرولي دي او داسې فرمایي: «اتقوا هذا

1. امام احمد او طبرانی روایت کړی دی.

2. مجد مکی: هماغه اثر، ص ۶۶.

الشرك فَا نه أُخْفِي من دِيْت النمل فقولوا: اللهم انا نعوذبك من أنْ نَشْرَكَ بكَ شَيْئاً نَعْلَمُه و نستغفركَ لما لا نَعْلَمُه»¹.

ترجمه: له دغه شرک نه پرهیز وکړئ، هغه د مېړۍ د تگ نه هم خفي او پټ دی، اصحابو پوښتنه وکړه چې ای د الله رسوله! څرنگه له هغه و بیرېږو په داسې حال کې چې هغه د مېړي له رفتار نه هم مخفي دی؟ د الله رسول وفرمایل: ووايي: ای الله پناه غواړو په تا باندې له دې چې شریک ونیسو له تا سره هغه شي چې ورباندې پوهیږو او مونږ ته مغفرت وکړه له هغه څه چې نه ورباندې پوهیږو.

1. دغه حدیث احمد او طبراني روایت کړی دی.

پوښتنې

1. د شرک ډولونه کوم دي، د هغو نومونه ذکر کړئ؟
2. که یو څوک عقیده ولري چې پرته له الله تعالیٰ څخه د کائناتو متصرف بل څوک هم شته دي د هغه حکم څه دی؟
3. که یو څوک پرته له الله څخه بل څوک د مشرع په توګه قبول کړي د هغه حکم څه دی؟ مطلب په دلیل او قاطع برهان سره واضح کړئ؟
4. هغه کسان چې پرته له الله نه په بل شي قسم کوي، د هغوی حکم څه دی؟ موضوع په دلیل سره بیان کړئ؟
5. د الله تعالیٰ په نومونو سره نومول څه حکم لري؟
6. د اکبر او اصغر شرک په منځ کې کوم مهم فرقونه چې موجود دی د هغو نومونه ذکر کړئ؟

دریم لوست

د شرک ضررونه او مفسد

موخې:

1. محصلان باید په مختلفو ابعادو کې د شرک په ضررونو او مفسدو وپوهیږي او بیان یې کړای شي.
2. محصلان باید د شرک په اخروي آثارو پوه او هغه به توضیح کړای شي.
3. محصلان باید په دغه مواردو کې د قرآنکریم په هدایاتو پوه شي.

شرک د انسانانو په ټولنیز ژوند کې زیات مفسد او زیانونه لري چې مهم زیانونه یې په لاندې ډول بیانېږي:

۱. شرک ډیر لوی ظلم دی:

شرک د مختلفو اړخونو او جهتونو له کبله، لوی ظلم حسابېږي: ځکه حقيقي ظلم پر ځان او پر بل چا باندې ظلم کول دی.

شرک حقيقي ظلم دی:

ځکه د ظلم حقيقي او اصلي مفهوم ایښودل د یوه شي دی په نامناسبه محل کې او څوک چې پرته له الله نه د بل شي عبادت کوي هغه خپل عبادت او پرستش په یوه غیر اصلي محل او ځای کې وضع کوي او هغه چا ته عبادت کوي چې د عبادت مستحق نه دی.

شرک د مشرک پر ځان باندې هم ظلم دی:

ځکه مشرک د خپل عبادت په واسطه خپل ځان د بل مخلوق چې د ده په شان او یا له ده نه ښکته دی بنده ګرځوي په داسې حال کې چې الله ﷻ هغه آزاد او د کرامت خاوند پیداکړي دي.

شرک پر بل باندې هم ظلم دی:

ځکه څوک چې د الله سره چې شریک نه لري بل څوک شریک وگرځوي په حقیقت کې پر هغه ظلم کوي ځکه د مخلوق لپاره په داسې څه قایلېږي چې هغه یې مستحق نه دی، نو له همدې کبله ده چې الله پاک فرمایي: «إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ»^۱.
ترجمه: شرک ظلم دی لوي.

۲. شرک د خرافاتو او بیهوده شیانو مصدر دی:

څوک چې پرته له الله تعالیٰ نه نور شیان لکه ستوري، جنیات او نور شیان په ژوند او کائناتو کې مؤثر وبولي، د دغسې کسانو عقل د هر ډول بیهوده او خرافي عمل او د هر د جال د تصدیق لپاره مستعد او آماده کېږي، له همدې کبله ده چې د کاهنانو، فال لیدونکو، ساحرانو او نجومیانو چې د غیبې علم د عوي کوي، بازار تودیري، او خلک یې په ادعاگانو یقین کوي چې په پایله کې یوه خرافي ټولنه منځ ته راځي په داسې له خرافاتو، احمال او بې پروايي نه ډکو ټولنو کې په تعویذ کولو، په غیر ماثورو الفاظو باندې دمولو، سحر او جادو او نورو شرک آمیزه کارونو باندې اعتماد او توکل ورځ په ورځ زیاتېږي او رواج مومي.

۳. شرک د بیرې او وهم مصدر دی:

د هغو کسانو عقل چې خرافات قبلوي، په ناسمو، باطلو او بې اساسه شیانو باندې باور او یقین کوي، دغسې کسان د مختلفو جوانبو له خوا په بیرې او ډار کې ژوند کوي، د باطلو خدایانو او آلهوو نه په خوف کې وي، د باطلو خدایانو له مجاورانونه په بیرې کې وي، د خیالونو او وهمونو څخه چې د باطلو خدایانو مجاورانو د خلکو په منځ کې خپاره او رواج کړي دي په خوف او بیرې کې وي نو همدغه سبب دی چې په هغو

۱. د لقمان سورت، ۱۳ آیت.

ټولنو کې چې فضا او ماحول یې په شرک او خرافاتو باندې ملوث شوي وي، بد فالي، بد بڼې، خوف، بې ځایه رعب او بیرته څپرېږي. الله تعالیٰ ﷻ په دې مورد کې فرمایي:

«سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطَانًا»^۱.

ترجمه: اوس د کافرانو په زړونو کې خوف آچوم په سبب د دې چې د الله تعالیٰ سره یې شریک ګرځولي هغه شی چې الله په هغه باندې دلیل او حجت نه دی نازل کړي.

۴. شرک د انسانیت لپاره د ذلت او اهانت سبب دی:

د شرک ټول شکونه، مظاهر او ډولونه د انسانیت لپاره د خواری، ذلت او اهانت سبب دی، ځکه هغه څوک چې په شرک ملوث وي، خپل ځان مکلف بولي ترڅو هغو مخلوقاتو او انسانانو ته عبادت او تواضع وکړي کوم چې هیڅ شی نشي پیداکولي، بلکه دوی هم خلق شوي دي، د خپلو ځانو لپاره هم د نفعې او ضرر رسولو، د مرګ او ژوند صلاحیت او توان نه لري.

هغه انسان چې الله ﷻ ده ته کرامت ورکړي او ټول کائنات یې ورته مسخر ګرځولي، بیا هم د دغه ټولو فضایلو، امتیازاتو سره سره چې الله ور په برخه کړي دي، خپل ارزښت او وقار کموي، تېټ او ذلیل ګرځي او ځیني هغو عناصرو او د کائناتو اجزاو ته چې الله دده لپاره مسخر کړي دي، سجده او عبادت کوي. قرآنکریم د هغو کسانو تصویر چې شرک څرنگه خوار او ذلیل ګرځولي دي داسې بیان کړي دي:

«وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ»^۲.

ترجمه: او هغه څوک چې د الله سره شریک و ګرځوي پس ګوندې د آسمان نه ځمکې ته را ولوید، بیا مرغه هغه وتښتاوه او یا باد په لیرې ځای کې واچاوه.

۱. د آل عمران سورت، ۱۵۱ آیت.

۲. د الحج سورت، ۳۱ آیت.

۵. شرک د انسان مثبت جوانب معطلوي:

شرک د مفیدو او مشمرو کارونو د تأخیر او وروسته پاتې کېدو سبب کېږي او د انسان د مثبتو جوانبو د تعطیل باعث ګرځي، ځکه شرک دی چې خپلو یارانو او پیروانو ته توکل او په شفاعت کوونکو باندې اعتماد ور زده کوي، همدا سبب دی چې مشرکین د مهلکو اعمالو او لویو ګناهانو مرتکب کېږي او عقیده لري چې آلهه، معبودان او بتان د الله ﷻ په نزد د دوی شفاعت کوي.

د عربو مشرکینو هم د خپلو معبودانو او بتانو په رابطه او په الله باندې د هغوی د ازادي د نفوذ په هکله همدا ډول عقیده درلوده او الله تعالیٰ د هغوی په مورد کې داسې فرمایي:

«وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَتُونَا عِنْدَ اللَّهِ»¹.

ترجمه: او عبادت کوي دوی پرته د الله نه د هغه څه چې دوی ته ضرر او فایده نه رسوي او وایي چې دغه معبودان د مونږ شفاعت کوونکي دي د الله په نزد.

نصاري هم په همدې عقیده او باور دی همدا وجهه ده چې هر منکر د خپلې هوي او هوس مطلب سرته رسوي، او په دې ګمان دي چې د دوی خدای «مسیح علیه السلام» کله چې په صلیب و ځړول شو د ټولو ګناهانو او خپلو خطاګانو کفارې یې ورکړې ده او د ټولو انسانانو فدیې یې اداء کړې ده.

۶. د شرک اخروي آثار:

له دې ترمخه د شرک د نیوي آثار واضح او بیان شول، اوس د شرک هغه خطرناک آثار او پایلې چې انسان په آخرت کې ور سره مخ کېږي په لاندې ډولو بیا نوو:

1. د یونس سورت، ۱۸ آیت.

الف: شرک داسې ګناه ده چې الله ﷻ یې په هیڅ صورت نه عفو کوي، مګر هغه څوک چې په شرک ملوث وي او په دنیا کې تائب شوي وي، الله تعالیٰ په دې مورد کې فرمایي:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ افْتَرَىٰ إِثْمًا عَظِيمًا»¹.

ترجمه: بیشکه چې الله نه ښی دا چې شریک ونيول شي له الله سره او ښی هغه ګناه چې ښکته وي له شرک نه هغه چاته چې اراده و فرمایي او هر هغه څوک چې شریک ونیسي له الله سره نو په تحقیق سره افترايې کړه ګناه لویه.

ب: شرک ټول عملونه حبطه، باطل او نا بود وي، الله فرمایي:

«وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ»².

ترجمه: که شریک ونیسي دوی له الله سره ضائع شوي به وي له دوی نه هغه عمل چې دوی به کاوه.

ج: مشرک جنت ته له داخلدو محروم دي، او د دوزخ اور د ده ابدی ځای دی، لکه چې الله ﷻ فرمایي: «إِنَّهُ مَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ»³.

ترجمه: بیشکه چا چې شریک ونيو له الله سره نو په تحقیق حرام کړي دی الله په ده باندې جنت او ځای د ده اور دی، او نشته ظالمانو ته هیڅ مدد کوونکي.

1. د النساء سورت، ۴۸ آیت.

2. د الانعام سورت، ۸۸ آیت.

3. د المائدة سورت، ۷۲ آیت.

پوښتنې

1. ولي شرک لوي ظلم دی؟
2. شرک د خرافاتو او د بيهوده کارونو مصدر دی، دغه موضوع په دليل سره بيان کړئ؟
3. شرک دوهم، بيري او ډار مصدر دی، دغه مطلب واضح کړئ؟
4. شرک د انسان د اهانت باعث دی، دغه موضوع شرح کړئ؟
5. د شرک د اخروي اثارو په هکله په دلايلو سره خبري وکړئ؟
6. لاندېني دلايل تکميل کړئ او ووايئ چې په کوم شي دلالت کوي؟
 - (سنلقى فى قلوب الذين كفروا.....)
 - (و من يشرك بالله فكأنما.....)
 - (ويعبدون من دون الله.....)
 - (انه من يشرك بالله فقد.....)

څلورم څپرکی

اسماء الحسنی او د الله ﷻ

د صفاتو تصنیف

لومړی لوست

د الله جل جلاله له وجود څخه د تعبير څرنگوالي

موخې:

1. محصلان بايد په اسم ذات او يا اسم اعظم باندې وپوهيږي او هغه به توضيح کړای شي.
2. محصلان بايد بيان کړی چې د الله يادول په کومو نومونو او صفاتو جواز لري.
3. محصلان بايد د الله ﷺ د نومونو او صفاتو د معنا گانو د استعمال په مورد کې د امام اعظم، ابو المنتهي له نظره او د هغه د کتاب د حواشي په هکله مهارت ترلاسه کړي.

د الله تعالیٰ ﷻ د ټولو نومونو او صفاتو لپاره جامع اسم، اسم ذات او يا اسم اعظم دی، داسې اسم چې يوازې په الله تعالیٰ باندې دلالت کوي اطلاق يې پرما سوا د الله تعالیٰ باندې په هيڅ وجه جواز نه لري دغه اسم اعظم عبارت دی له «الله ﷻ» څخه، چې د الله تعالیٰ د ذات او کماله صفاتو په ثبوت دلالت کوي، يوازې دی د عبادت، جلال، عظمت او کبر يا لائق دی. «الله ﷻ» يعنې حقيقي معبود، مطلق وجود، مطلق کمال، مطلق ازلي او ابدی ذات.¹

طبري رحمه الله عليه د جلاله د لفظ «الله ﷻ» په هکله وايي: «ذوا لألوهية و المعبودية على خلقه اجمعين».²

طبري رحمه الله عليه، سبويه او ابن قيم غوره بولي چې «الله ﷻ» مشتقي اسم دی او اصل يې «الإله» همزه يې حذفه شوه، يو لام په بل لام کې مدغم، او يو مشد د لام ترينه جوړ شوي دی.¹

1. اسد الله جاهدي، عقايد اسلامي، کابل د معارف وزارت، ۱۳۶۷ هـ ش، ص ۱۰۲.

2. د طبري تفسير، ۱۲۳/۲۰.

ځیني نحوین چې له هغو جملې څخه خلیل هم دی، وایې چې د «الله» اسم مشتقي اسم نه دی ځکه دغه اسم په مجرد ذات دلالت کوي او په داسې حقيقي وجود یې اطلاق کېږي چې د جلال او کمال په صفتونو موصوف دی.

د الله تعالیٰ په اسم اعظم کې اختلاف موجود دی هغه اسم چې الله تعالیٰ په هغه یاد شي او دهغه په واسطه د الله تعالیٰ نه یو څه وغوښتل شي او الله تعالیٰ هغه غوښتنه قبوله کړي، په دغسې اسم کې د علماوو اختلاف دی چې (۱۴) قولونو ته رسیږي. ځیني علماء د «الله» لفظ اسم اعظم بولي، ځیني نور د «الاحد» لفظ ته اسم اعظم وایي. او نورو عالمانو په ترتیب سره د «المنان»، «بديع السماوات والارض»، «ذوالجلال و الإكرام»، «لا اله الا الله»، «الحی القيوم»، او ... او ... د الله تعالیٰ د اسم اعظم په حیث تعین کړي دي.²

خو کوم څه چې د حضرت بریده په حدیث کې راغلي دي بنایې چې هغه به راجح او غوره وي: د الله رسول د یوه چانه واوریدل چې هغه داسې فرمایي: اللهم إني أسئلك بأني أشهد أنك أنت الله الأحد، الذي لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفواً أحدًا. فقال رسول الله ﷺ: «لقد سألت الله باسمه الذي إذا سئلت به أعطى، وإذا دُعِيَ به أجاب» وفي رواية «لقد سئلت الله باسمه الأعظم».³

يعني رسول الله ﷺ له یوه چانه واوریدل چې ویل یې: ای الله! په تحقیق زه تا یادوم په دی چې شاهدي اداء کوم چې ته په تحقیق سره یې نیازه الله یې دغسې ذات چې نه یې څوک زیږولي او نه د چانه زیږیدلی دی او ده لره هیڅ شریک نشته. بیا د خدای تعالیٰ رسول وفرمایل: «په تحقیق خدای تعالیٰ دی په هغه نوم یاد کړ چې که په هغه

1. فتح المجید شرح کتاب التوحید، ص ۱۱.

2. مصطفى سعيد الخن و محي الدين ديب مستو، العقيدة الاسلامية، اركانها، حقايقها، مفسداتها. الطبعة السادسة دمشق، ۱۴۲۷ هـ ق، ص ۲۱۱-۱۱۲.

3. دغه حدیث ابو داود (۱۴۹۳)، ترمذی (۳۴۷۵)، ابن ماجه (۳۸۵۷) او حاکم په مستدرک کې (۵۰۴/۱) اخراج کړی دی.

نامه یوڅه ترې وغوښتل شي هغه ته یې ورکوي او که په هغه نوم خدای تعالیٰ ﷻ ته دعا وکړل شي د هغې اجابت کوي». او په بل روایت کې راغلي: «په تحقیق چې الله تعالیٰ دی د هغه په اعظم نوم یادکړ».

الله تعالیٰ ﷻ د اسم اعظم «الله ﷻ» نه علاوه په نورو نومونو هم یادېږي، کوم چې په قرآن کریم او نبوي احادیثو کې ذکر شوي دي هغه نومونه چې ذکر یې په قرآن کریم او نبوي احادیثو کې نه دی شوي په هغو سره یې یادول جواز نه لري یعنې روانه ده چې الله تعالیٰ ته شجاع، عارف، مور، سخي او داسې نور ووايو.

ځیني نومونه چې نقصان، عیب او یا احتیاج افاده کوي په هیڅ صورت د الله تعالیٰ په مورد کې نه استعمالېږي. د الله تعالیٰ یادول په هغو نومونو چې د ده د عربي نومونو ترجمه ده جواز لري لکه لوي، مهربان، بینا، توانا، دانا او داسې نور. همدارنگه جواز لري چې د الله تعالیٰ د صفاتو د عربي مفاهیمو معناگانې استعمال کړو. ولو که دغه صفتونه د الله تعالیٰ بلاکېفه صفتونه هم وي. مثلاً ووايو «د الله ﷻ په روي» د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه نه یوازې د الله تعالیٰ د بلاکېفه «ید» صفت په هکله منع راغلي ده چې په فارسي ژبه دونه ویل شي. لکه چې هغه په خپل کتاب «الفقه الاکبر» کې فرمایلي دي: و کل شی ذکره العلماء بالفارسیة من صفات الله تعالیٰ عزاسمه فجائز القول به سوي الید بالفارسیة و يجوز أن یقال «بروي خدا عزوجل بلا تشبیه و لا کبیفة»^۱.

د ابو المنتهی په حواشي کې په فارسي سره د «ید» دغه ترجمه کولو په هکله داسې ذکر شوي دي: له دې کبله چې اسلافو رضوان الله علیهم ویلي چې ده «ید» د متشابه صفاتو څخه دی نو لازمه ده چې د هغه تأویل الله تعالیٰ ﷻ ته موکول کړو. او په همدې حاشیه کې د پیغمبر ﷺ د حدیث د صحت په هکله ذکر شوي کوم چې فرمایي:

۱. نعمان بن ثابت الامام ابوحنيفه رحمه الله عليه. الفقه الاکبر، پيشاور: مکتبه حقانيه، ب ت، ص ۱۴.

«کلتايدیه یمین» یعنې د الله تعالیٰ دواړه لاسونه راسته دی او اصحابو هم هغه په نعمت او یا قدرت نه دی تاویل کړي بلکه په خپل حال یې پرې ایښی دی په دغه حاشیه کې د «وجه» د ترجمې علت داسې بیان شوي دی: له دغه ترجمې نه ذهن د مخ عضو کېدو او انداموالي ته میلان نه کوي، ځکه چې مخ د توسل د حسي او معنوي جهتونو په باب کې استعمال لري او شایع دی، نو د دین عالمانو د هغه په استعمال کې توسع کړې ده په داسې حال کې چې قاري رحمه الله علیه وایي: کله چې خبره له تنزیه او د تشبیه نفې کول وي نو د «وجه» او «ید» ترمنځ فرق د دقت او تحقیق وړ دی بالاخره حاشیه داسې دوام ورکوي: څرنگه چې د «ید» د نه ترجمه کولو څخه هدف د الله تعالیٰ تنزیه ده له هغو اندامونو نه چې د مونږ د اندامو په شان وي او مونږ پوهیږو چې الله تعالیٰ د هیڅ یوه مخلوق خپل سره مشابهت نه لري، نو د خدای تعالیٰ لپاره د لاس استعمال هم باک نه لري او حاشیه د مولوي رومي په دغه شعر پای ته رسوي: «دست شان در کارها دست خداست»¹

ځینې نومونه په مجازي توګه غیر د خدای تعالیٰ نه بل چاته استعمال کېدای شي د مثال په توګه هغه انسانانو ته چې مهربانه او عفو کوونکې دی مجازاً کریم او یا رحیم ووايو.

همدارنګه کولی شو له الله تعالیٰ ﷻ څخه د «ذات» په کلمه تعبیر وکړو، مثلاً ووايو د الله تعالیٰ ذات یعنې شېئ او وجود چې د ټولو کمالاتو لرونکی دی په خپل ذات قایم دی، بل څه ته محتاج نه دی، نو د الله تعالیٰ د وجود څخه د مونږ تعبیر په ذات سره کاملاً فرق لري له هغه څه نه چې منطقیانو ور څخه تعبیر کړی دی چې له هغو جملې نه ارسطو د منطق د علم واضع دی.

1. ابو المنتهی شرح الفقه الأكبر، پیشاور: مکتبه حقانیه، ۱۳۵۶ هـ ش، ص ۱۰۲.

هغوی له وجود نه دوه ډوله تعبیر کوي چې یوې جوهر او بل یې عرض دی د ارسطو له نظره جوهر د «ذات» معنی او مفهوم ورکوي او عبارت له هغه ماهیت څخه دی چې د خپل وجود په مرحله کې له موضع نه بې نیازه وي نو جوهر عبارت له هغه ماهیت نه دی چې د عیني وجود تحقق یې له محل څخه مستغنی او د وجود منشأ وي، جوهر په دوه قسمه تقسیم شوي یو یې مجرد او بل یې غیر مجرد دی، مجرد جوهر بیا په دوه ډوله دي یو یې عقل او بل یې نفس دی، او غیر مجرد جوهر په درې ډوله دی چې هیولا، صورت او جسم دی.

د ارسطو له لسو مقولو څخه یوه یې «جوهر» ده او نهه نورې مقولې یې «عرض» دی، او عبارت دی له:

1) کم	2) کېف	3) اضافت	4) این	5) متی
6) وضع	7) ملک	8) فعل	9) انفعال څخه. ¹	

باید احتیاط وکړو په اسلامي عقایدو کې الله تعالی ﷻ نه جوهر دی او نه عرض بلکه ازلي، ابدی او کامل ذات دی.

1. سید نورالحق کاوش، منطق ارسطو، د عالي تحصیلاتو وزارت، ۱۳۶۹ هـ ش، ص ۱۲۵.

پوښتنې

1. د الله تعالیٰ ﷻ د اسم ذات یا اسم اعظم په مورد کې څه معلومات لرئ؟ د طبري رحمه الله د نظر سره یې مقایسه او بیان کړئ.
2. «الله» مشتقي اسم دی او یا غیر مشتقي؟ د طبري، سبويه، ابن قیم او د خلیل نظر په دې هکله توضیح کړئ.
3. هغه مبارک حدیث چې د اسم اعظم په مورد کې روایت شوی بیان کړئ؟
4. هغه نومونه او صفتونه چې د الله تعالیٰ یادول ور باندې جواز لري څرنگه تصنیف کولی شئ؟
5. د امام اعظم رحمه الله علیه، ابو المنتهی او د هغه د حواشي د خاوندانو نظرونه د الله تعالیٰ د نومونو او صفاتو د مفاهیمو د ترجمې د استعمال په هکله په تفصیل سره توضیح کړئ.
6. د الله تعالیٰ ﷻ نه د «ذات» په کلمه تعبیر کېږي د دغې کلمې منطقي رېښه بیان کړئ؟ همدارنگه روښانه کړئ چې ولي الله تعالیٰ جوهر او عرض نه دی؟
7. له دې خاطره چې درس موږ ښه زده کړي وي په دغه مورد کې د معتبرو منابعو څخه استفاده وکړئ او مناسب عملي کارونه تر سره کړئ.

دوهم لوست د الله تعالیٰ اسماء الحسنی

موخي:

1. محصلان باید د الله تعالیٰ ﷻ اسماء الحسنی بیان کړای شي.
2. محصلان باید د اسماء الحسنی په مورد کې د قرآني دلايلو او د نبوي صحيح احاديثو سره آشنا شي.
3. محصلان باید د اسماء الحسنی په مورد کې د الحاد انواع وپيژني او وضاحت به ورکړای شي.
4. محصلان باید د الله تعالیٰ د اسماء الحسنی د ذکر د تأثير او رد شروط په خپلو ځانو کې میسر کړای شي.
5. محصلان باید د ۹۹ اسماء الحسنی د معناگانو سره بلديت حاصل کړي.
6. محصلان باید د الله تعالیٰ ﷻ د اسماء الحسنی د توقيفيوالي په مسئله پوه او هغه به توضیح کړای شي.

د الله تعالیٰ ﷻ اسماء الحسنی:

د الله تعالیٰ اسماء الحسنی د الله ﷻ په ډیرو نیکو نومونو ترجمه کېدای شي. يعنې هم د الله اسم او هم يې صفت کېدای شي، وصف يې د علميت سره منافي نه دی نو نتیجه د اشوه چې د الله تعالیٰ اسمونه په ذات او صفت باندې مطابقي دلالت کوي. د الله تعالیٰ هر اسم د خپل اړوند مصدر څخه مشتق شوي دي د مثال په توګه «الکریم»، «السمیع» چې له «السمع» څخه مشتق دی او د خالق په کرم او سمع باندې دلالت کوي.

امام فخر الدين رازي رحمه الله عليه وايي: د الله ﷻ نومونه په دوو نوعو کې حصر شوي دي: بل چا ته د الله نه احتياج، او د غير د احتياج ثبوت الله تعالیٰ ته¹

1. التفسير الكبير للفخر الرازي (۶۶/۱۵).

د اسماء الحسنی قرانی دلائل:

الله ﷻ فرمائي: «وَلِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰی فَادْعُوْهُ بِهَا وَذَرُوْا الَّذِيْنَ يُلْحِدُوْنَ فِيْ اَسْمَائِهِ»¹. ترجمه: خاص الله لره دی غوره نمونه هغه په غوره نومونو سره وبلي او هغه خلک پرېږدئ هغه خلک چې د هغه د نوم د رېښتینولۍ نه منحرف کېږي څه چې هغوی سر ته رسوي د هغه بدله به ومومي. الله تعالیٰ بیا هم فرمائي:

«قُلْ اَدْعُوا اللّٰهَ اَوْ اَدْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوْنَ فَلَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی»². ترجمه: ای پیغمبره! دوی ته ووايه، که د الله ﷻ په ویلو یې وبولی او که د رحمن په ویلو په هر نامه یې چې وبولی د هغه لپاره ټول غوره نومونه دي. په بل مبارک آیت کې فرمائي:

«اللّٰهُ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی»³. یعنې الله یو ذات دی چې نشته برحق معبود پرته له ده څخه ده لره دی نومونه ډیر نیک. علماوو نومونه په تسمیو او یا په صفاتو هم ترجمه کړي دی دغه نومونه «حسني» دی ځکه په اوریدو او قلب کې غوره دی او په توحید، کرم، جود، رحمت او د الله په افعالو دلالت کوي. خو ځیني خلکو د لومړي آیت د صراحت په بنیاد په هغو کې الحاد، میلان او انحراف کړي او د هغو اصلي مطلوب یې ترک کړي دي.

قرطبي د الله تعالیٰ د نومونو په مورد کې الحاد په دریو وجهو بیان کړي:

1. په هغو کې د تغیر راوړلو په اساس: لکه چې مشرکانو دغه نومونه د اصلي مطلوب نه تغیر کړل او خپل بتان یې پرې مسمی کړل مثلاً: «الات» یې له الله نه، «العزی» یې له العزیز نه او «مناة» یې له المنان نه مشتق کړل، په دغه استقاق ابن عباس رضی الله عنه او قتاده رضی الله عنه هم قول کړي دي.

1. د الاعراف سورت، ۱۸۰ آیت.

2. د الاسراء سورت، ۱۱۰ آیت.

3. د طه سورت، ۸ آیت.

2. په هغو کې د زیاتوالي د واردولو په اساس الحاد دی.
3. په هغو کې د نقصان راوستلو په اساس الحاد دی.¹

د اسماء الحسنی په مورد کې نبوي احادیث:

له ابو هريرة رضی الله عنه نه روایت دی چې رسول الله ﷺ فرمایلي: «ان لله تسعة و تسعين اسماً مئة الاواحداً من احصاها دخل الجنة» يعني په تحقيق الله تعالى لره (۹۹) نومونه دي يو کم سل، څوک چې هغه و شماری جنت ته داخلېږي. همدارنگه د امام بخاري په روايت کې راغلي دي: «لا يحفظها احد الا دخل الجنة» يعني هغه څوک نه حفظ کوي مگر دا چې جنت ته داخلېږي. «وهو وترحب الوتر» يعني هغه طاق دی او طاق يې خوښېږي. او امام ترمذي ټول (۹۹) نومونه په پورتنی حديث کې روايت کړي دي.

د نبی کریم ﷺ مقصد د الله تعالى د صفتونو حصر کول په (۹۹) نومونو کې نه دی او دا يوازې د الله تعالى د ټولو نومونو بيلگي او نمونې دی لکه چې د (العقيدة الطحاوية) شارح فرمايي: «ليس كمثله شيء في صفاته و لافي اسمائه و لا في افعاله، مما أخبرنا به من صفاته، و له صفات لم يطلع عليها احد من خلقه».²

کما قال رسوله الصادق: «اللهم اني اسئلك بكل اسم هولک سميت به نفسك او انزلته في کتابک او علمته احداً من خلقتک او استأثرت به في علم الغيب عندک، أن تجعل القرآن العظيم ربيع قلبي و نور صدري و جلاء حزني و ذهاب همي و غمی»³

يعني اى الله! په تحقيق له تا نه خواست کوم په هر نوم چې تا خپل ځان پرې نومولی دی او يا دی په کتاب کې نازل کړي، يا دی په مخلوقاتو کې چاته وربښودلي دی او

1. د قرطبي تفسير (۳۲۸/۷).

2. محمد بن ابی العزالحنفی، شرح العقيدة الطحاوية، پيشاور: (قصه خواني، ۱۴۱۳ هـ ق، ص ۳۵).

3. دغه حديث احمد (۱-۳۹۱) او بیهقي (ص ۶-۷) کې اخراج کړی دی.

يا دی په علم غیب کې د ځان سره اختیار کړي دی، له تا نه غواړم چې قرآن زما د زړه پسرلی او د سینی لپاره مې روښنایي، د خفگان، پریشاني او غم د لیرې کولو سبب وگرځوئ!

د الله تعالیٰ د نومونو توقیفیوالي:

د الله تعالیٰ اسماء الحسنی ټول توقیفی دی په دې معنی چې یا به په قرآن کریم، یا به صحیح احادیثو او یا به د مسلمه امت په اجماع ثابت شوي وي، او مونږ د هغو په استعمالولو کې د نصوصو تابع یو، د مثال په توګه ویل کېدای شي «یا رزاق» خو «یا سخي» نشي ویل کېدای.

د الله تعالیٰ د (۹۹) نومونو ورد او ذکر کول د هر مؤمن دپاره ځانګړي تاثیر لري، د هر یوه تاثیر ځانګړی تاثیر دی چې د ځنېې اولیاوو لخوا احساس شوي دي او د عامو خلکو لپاره هم د تاثیر څخه خالي نه دی خصوصاً د هغو کسانو لپاره چې ظاهر او باطن یې پاک وي د بني عقیدې لرونکې وي او مذبذب نه وي، خوراک یې حلال وي په رښتیا ویلو حاکمیت ولري، د کبیري ګناه مرتکب او په صغیره ګناه مصر نه وي په خلق الله باندې ظالم، خاین، مؤذي، مغرور او په خلکو باندې متکبر نه وي.

د الله تعالى (۹۹) نومونه

د الله تعالى ﷻ (۹۹) نومونه چې د الحشر د سورت په ۲۲ آيت او له هغه وروسته ذکر شوي او کوم چې په صحيح ترمذي کې په ترتيب سره راغلي دي په لاندې ډول يې ذکر کوو:

1. الله (د الله تعالى اسم اعظم او اسم ذات).
2. الرحمن (زيات رحم کوونکی).
3. الرحيم (نهایت رحم لرونکی).
4. الملك (حقيقي پادشاه).
5. القدوس (د هر عيب او نقص نه پاک ذات).
6. السلام (سالم او بې نقصانه ذات).
7. المؤمن (د امن او ايمان بښونکی).
8. المهيم (ساتونکی).
9. العزيز (پر ټولو غالب).
10. الجبار (تر ټولو زيات زبردست).
11. المتکبر (د عظمت او لوي والي خاوند).
12. الخالق (پيدا کوونکی).
13. الباری (روح ورکوونکی).
14. المصور (صورت ورکوونکی).
15. الغفار (بښونکی).
16. القهار (پر ټولو غالب).
17. الوهاب (له ټولو نه ښه ورکوونکی).
18. الرزاق (ټولو ته روزي ورکوونکی).
19. الفتاح (مشکل گشا).

20. العليم (د زیاتي پوهي لرونکی).
21. القابض (د رزق کموونکی)
22. الباسط (د رزق پراخوونکی).
23. الحافض (ټیټوونکی).
24. الرافع (پورته کوونکی).
25. المعز (عزت بښونکی).
26. المذل (ذلت ورکوونکی).
27. السميع (اوریدونکی د ټولو شیانو).
28. البصير (د هر شي لیدونکی).
29. الحکم (مطلق حاکم).
30. العدل (د عدل او انصاف خاوند).
31. اللطيف (ډیر د لطف او کرم خاوند).
32. الخبير (آگاه او باخبر).
33. الحليم (ډیر برده بار).
34. العظيم (ډیر لوی).
35. الغفور (زیات بښونکی).
36. الشکور (قدردان).
37. العلی (ډیر بهتر او جگ).
38. الکبير (ډیر لوی).
39. الحفیظ (د ټولو ساتونکی).
40. المقيت (توان ورکوونکی).
41. الحسیب (پر ټولو کافي).
42. الجلیل (عالی مرتبه).

43. الکریم (زیات د کرم او سخا خاوند).
44. الرقیب (کامل ساتونکی).
45. المحیب (د دعا قبلوونکی).
46. الواسع (د وسعت خاوند).
47. الحکیم (د ټولو په حقیقت پوه).
48. الودود (ډیر دوست لرونکی).
49. المجید (ډیر لوی).
50. الباعث (مړیو ته ژوند ورکوونکی).
51. الشهید (حاضر او ناظر).
52. الحق (بر حقه).
53. الوکیل (لوی کار جوړوونکی).
54. القوي (د قوت منبع).
55. المتین (د متانت او قوت خاوند).
56. الولی (حمایت کوونکې او دوست).
57. الحمید (د ثنا او صفت لایق).
58. المحصى (شمار کوونکی).
59. المبدئ (له ابتداء نه پیدا کوونکی).
60. المعید (بیرته راگرځونکی او پیدا کوونکی).
61. المحیی (ټولو ته ژوند ورکوونکی او ساتونکی).
62. الممیت (مرګ ورکوونکی).
63. الحی (د تل دپاره ژوندی).
64. القیوم (قایم کوونکی او د ټولو ساتونکی).
65. الواحد (میندونکې د ټولو).

66. الماجد (د لوي والي او عزت خاوند).
67. الواحد الاحد (يو او يکتا).
68. الصمد (بې نيازه).
69. القادر (توانا او قدرت لرونکی).
70. المقتدر (د کامل قدرت خاوند).
71. المقدم (مقدم او وړاند کوونکی).
72. المؤخر (وروسته کوونکی).
73. الأول (اولینی).
74. الآخر (له ټولو آخر).
75. الظاهر (ښکاره).
76. الباطن (پټ او پوشيده).
77. الوالی (د قدرت لرونکی متصرف).
78. المتعال (تر ټولو لوړ او بهتر).
79. البر (د ښو عملونو لرونکی).
80. الثواب (ډیر د توبې قبلوونکی).
81. المنتقم (په انتقام باندې قادر).
82. العفو (ډیر عفو کوونکی).
83. الرؤف (مشفق او مهربان).
84. مالک الملک (د ټولو مالک).
85. ذوالجلال والاکرام (د لوي والي او کرم خاوند).
86. المقسط (عادل او د انصاف خاوند).
87. الجامع (د متفرقو شیانو راټولونکی).
88. الغنی (بې نياز).

89. المغنی	(بې نیازه کوونکی).
90. المانع	(منع کوونکی).
91. الضار	(په ضرر رسولو باندې قادر).
92. النافع	(په نفع رسولو باندې قادر).
93. النور	(کامله روښنایی).
94. الهادی	(هدایت کوونکی).
95. البديع	(پرتله له مخکېني نمونه څخه پیدا کوونکی).
96. الباقي	(د تل دپاره موجود).
97. الوارث	(وروسته له ټولو څخه موجود او باقي).
98. الرشيد	(خوبښوونکی د نیکی).
99. الصبور	(د تحمل او صبر خاوند).

پوښتنې

1. هغه مبارک آيتونه او صحيح احاديث چې په هغو کې د «الاسماء الحسنی» عبارت ذکر شوي سره له ترجمې يې حفظ او وليکي؟
2. د هر هغه اسم د جواز استعمال چې د الله تعالیٰ عظمت او کمال بيانوي د اسلام د پيغمبر له کوم حديث نه استنباط شوي؟ هغه بيان او ترجمه کړي؟
3. په هر مؤمن باندې د الله تعالیٰ د اسماء الحسنی د تاثير اوورد او ذکر شروط شرح کړي او د هغو د شمارنې په هکله د پيغمبر ﷺ معروف حديث وليکي؟
4. د اسماء الحسنی د توقيفيوالي په هکله بحث او خبرې وکړي؟
5. هغه نومونه چې معناگانې يې سره نيزدي وي او هغه نور چې معناگانې يې سره متضادې وي په بيلو بيلو لستونو کې ترتيب کړي؟
6. هر يو محصل دې د الله تعالیٰ د پنځو نومونو معناگانې پرتخته وليکي او له نورو محصلانو څخه د وغواړي تر څو د معناگانو اړوند اسماء الحسنی تشخيص کړي؟

دریم لوست

د الله تعالیٰ د صفاتو تصنیف

موخي:

1. محصلان باید د الله تعالیٰ د صفاتو مختلف ډولونه بیان کړي.
2. محصلان باید د صفاتو د تصنیف په هکله د علماوو د متفاوتو نظریو څخه د جر او بحث تجربه حاصل کړي.
3. محصلان باید د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه تصنیف د نورو تصنیفونو سره مقایسه کړای شي.

د الله تعالیٰ ﷻ د صفاتو تصنیف بندي د الله تعالیٰ د صفاتو د اصلي قضیې په شان د اسلامي عقایدو د علماوو د بحث یوه مسئله ده چې نتیجه یې د یو شمیر مختلفو تصنیفونو منځ ته راتلل دی.

د الله تعالیٰ د صفتونو تر ټولو مشهوره تصنیف بندي د حضرت نعمان بن ثابت «امام ابو حنیفه رحمه الله علیه» تصنیف بندي ده چې په معروف کتاب «الفقه الاکبر» کې یې بیان کړې ده او صفات یې په ذاتي او فعلي صفتونو ویشلي دي: د الله تعالیٰ ذاتي صفتونه عبارت له هغو صفتونو څخه دي چې د الله په ذات باندې قائم دي او الله پاک د هغو په ضد باندې نشي موصوف کېدای، لکه حیات، علم، اراده، قدرت، سمع، بصر او د الله ﷻ کلام.

د الله تعالیٰ فعلي صفتونه عبارت له هغو صفتونو څخه دي چې د ذاتي صفتونو پر خلاف الله تعالیٰ د هغو په ضد هم موصوف کېدای شي لکه: تخلیق، ترزیق، ایجاد، اکرام، اذلال، احیاء، اماتت او نور. ځیني متکلمین د ذاتي او فعلي صفتونو د تعریفونو په هکله بل شان ته نظر لري هغوی وایي که د ذاتي او فعلي صفتونو تعریفونه همدغسې وي، نو د الله تعالیٰ د عدل، صدق او عظمت صفتونه د فعلي صفتونو څخه

دی خو الله تعالیٰ د هغو په ضد نه موصوف کېږي هغوی ددغه موضوع د حل په خاطر د ذاتي او فعلي صفتونو لپاره بل ډول تعریفونه کړي په دې تعریفونو کې ذاتي صفتونه عبارت له هغو صفاتو څخه دی چې د الله تعالیٰ په نفس او ذات باندې قائم په هغو باندې د الله د موصوف کېدو لپاره یوازې د الله ذات کفایت کوي او د اضافي فعل لپاره احتیاج نه لیدل کېږي. خو د الله فعلي صفتونه هغه صفات دی چې د الله تعالیٰ په نفس او ذات باندې قائم دی، په هغو باندې د الله تعالیٰ د موصوف کېدو لپاره د الله د ذات نه علاوه اضافي فعل هم په کار اچول کېږي، برابره ده چې په ضديې موصوف شي لکه د اکرام صفت، او یا یې په ضد موصوف نشي لکه د عدل، عظمت او د صدق صفتونه.

ځیني علماء په دې نظر دی چې الله تعالیٰ یوازې په یوه صفت متصف دی او بس او د هغه بیان داسې کېږي چې (الله تعالیٰ د ټولو کمالاتو لرونکی دی).

که ټولو کمالاتو ته زیات دقت وکړو، دی نتیجې ته به ورسېږو چې الله تعالیٰ د دوو صفتونو درلودونکې دی چې یو ثبوتي صفت او بل سلبي صفت دی.

ځیني عالمان د «ثبوتي صفت» په ځای د «جمال مطلق» اصطلاح او د «سلبي صفت» په ځای د «کمال مطلق» اصطلاح استعمالوي.

خو ځیني نورو عالمانو د الله تعالیٰ هغه صفتونه چې د الله په رحمت او مغفرت دلالت کوي د «جمالیه» صفتونو په نوم او هغه صفتونه چې د الله په قهر او غضب دلالت کوي د «جلالیه» صفتونو په نوم یاد کړي دي.

کله چې د اسلامي عقایدو علماوو د الله په ثبوتي صفت او سلبي صفت کې زیات دقت وکړ او د قرآني مبارکو آیتونو او د ځیني نبوي احادیثو په مورد کې یې کوم چې د الله د صفاتو په هکله کې وو، زیات تحقیق تر سره کړ، په متعددو ثبوتي او سلبي

صفاتو قایل شول، بنایي چې د ثبوتي صفت تر نوم لاندې معین صفتونه موجود وي او د سلبي صفت تر نوم لاندې هم بې شمیره صفتونه تر سترگو شي، خو عالمانو کوښښ کړی ترڅو په دې مورد کې داسې اصول پیدا کړي چې زیات ثبوتي او سلبي صفتونه په خپله نوعه کې هغو ته راجع او منتهی شي.

د ثبوتي صفتونو په ګروپ کې د الله تعالیٰ^۱ څو ډوله صفتونه ذکر شوي او په هره نوعه کې څو صفتونه موجود دی او په لاندې ډول بیانېږي:

1. نفسي صفت چې د الله په ذات او وجود دلالت کوي.
 2. صفات معانی (ذاتي) چې مخ کې ذکر شول او شمیره یې او وو صفتو ته رسیږي.
 3. معنوي صفات چې د صفات معانی له توابعو څخه بلل کېږي او اووه صفتونه دي: حی، عالموالی، مریدوالی، قادروالی، سمیعوالی، بصیروالی، او متکلموالی.
- د دوی له نظره په صفات معانی کې یوازې د الله ذات کافي دی په داسې حال کې چې په معنوي صفتونو کې ذات مع الوصف په نظر کې نیول شوي دي.
4. فعلي صفتونه دی چې مثالونه یې مخ کې ذکر شول.
 5. متشابه او یا بلاکېفه صفتونه دی. د متقدمینو علماوو له نظره د هغو کېفیت مجهول او په مورد کې یې سوال کول بدعت بلل کېږي، خو متأخرو علماوو د خدای تعالیٰ دغه صفتونه د سوال او ځواب مورد ګرځولی الله تعالیٰ ته یې د هغو نسبت توجیه کړي دي په دغو صفاتو کې، ید، وجه، عین، نفس او داسې نور شامل دي چې د متأخرو عالمانو له نظره د الله تعالیٰ له (ید) څخه د الله قدرت مطلب دی، نه هغه (ید) چې مونږ یې پیژنو په همدې ډول نور متشابه او بلاکېفه صفتونه چې د دوی له نظره توجیه شوي دي.

ددوی له نظره د سلبي صفاتو تر ګروپ لاندې، زیات شمیر صفات شته دی چې شمار او احصائیه یې نشي کېدای لکه چې ووايو:

الله تعالیٰ جوهر نه دی، عرض نه دی، په مکان کې نه دی، په زمان کې نه دی، جسم نه دی، آسمان نه دی، ځمکه نه ده او داسې نور.

د ځینې علماوو له نظره د الله ﷺ د جمال صفتونه هغه دی چې د الله ﷻ د وجودي کمال ښکارندوی دی، لکه: علم، قدرت، حیات، اختیار او نور. د هغوی مقصد له صفات جلال څخه هغه صفات دی چې الله ﷻ بهتر، برتر او اجل دی له دې چې په هغو باندې موصوف شي، ځکه دغه صفات د موصوف د نقصان، کموالی، عجز او ناتوانی، نېښاني دی، لکه: جسموالی، د مکان درلودل په زمانه کې استقرار او داسې نور.

دغه علماء د الله تعالیٰ د جلال او جمال د صفاتو د پیژندلو لاره دوحی او عقل د لاري وړاندیز کوي چې دغه دواړه لاري مونږ ته د دغو صفاتو په لور لارښوونه کوي.

دغو علماوو د الله تعالیٰ صفتونه له بلې زاوې نه هم تصنیف کړي دي اووایي چې د الله صفتونه یا ذاتي دی او یا فعلي خو تفاوت یې په دې کېدای چې د (کلام) صفت یې له فعلي صفتونو څخه حساب کړي دي په داسې حال کې چې د موږ له نظره کلام د الله ﷻ د ذاتي صفتونو له جملې څخه دی نه د فعلي صفتونو څخه. په دغه لوست کې دوی مسئلې د بحث وړ دي، یوه یې د الله تعالیٰ د سلبي صفاتو مسئله ده، او بله یې د الله ﷻ د متشابه او یا د بلاکېفه صفاتو مسئله ده. چې هره یوه یې په لاندې توګه په اختصار سره توضیح کوو:

د الله تعالیٰ سلبي صفتونه هغه دي چې د هغو په واسطه د الله تعالیٰ څخه نقص او عیب سلب کېږي. علماء په دې مورد کې چې د «العقيدة الطحاوية» شارح هم له دوی سره دی نظر لري چې باید د الله په حق کې د تفصیلي اثبات نه کار وانخلو، بلکه په عکس سره باید د تفصیلي اثبات او اجمالي نفی څخه استفاده وکړو په دې معنی چې باید د الله تعالیٰ نه ټول جزئیات سلب نه کړو لکه چې وویل شي: الله تعالیٰ جسم نه دی، شبیه نه دی، جثه نه دی، صورت نه دی، وینه نه ده، غوښه نه ده او داسې نور.

بلکه داسې ووايو: «ليس كمثله شيء و هو السميع البصير» او يا په ځينې نورو مواردو کې په روښانه او ښکاره توګه د يوه شي اثبات کېږي چې د نفې معنی هم پکې موجوده وي.¹

د الله ﷻ متشابه او بلاکېفه صفتونه هم، لکه: يد، وجه، نفس، عين، په عرش باندې استواء، نزول، غضب او داسې نور چې قرآني آيتونه پرې ناطق دی او يا يې په نبوي صحيح احاديثو کې يادونه شوې ده، د سلفو او خلفو ترمنځ د بحث او اختلاف موضوع ګرځيدلی دی. سلف علماء د هغو د تاويل اجازه نه ورکوي، د مثال په توګه چې د «يد» څخه د الله تعالیٰ قدرت اراده شي، لکه چې امام اعظم ابو حنيفه رحمه الله عليه په خپل کتاب الفقه الاکبر کې دغه مطلب ته داسې اشاره کړې ده:

«وله يد ووجه و نفس كما ذكره الله تعالى في القرآن فهي صفات بلاكيف ولا يقال ان يده قدر ته او نعمته لأن فيه ابطال الصفة».²

پرته له شک نه د سلفو نظر او په خاصه توګه د امام ابو حنيفه رحمه الله عليه نظر د متأخرو علماوو له نظر نه زيات قوي نظر دی چې دغه بحث به وروسته په خپل ځای کې وڅېړل شي.

1. شرح العقيدة الطحاوية، هماغه مؤلف، ص ۳۴-۳۵.

2. الفقه الاکبر، ص ۹.

پوښتنې

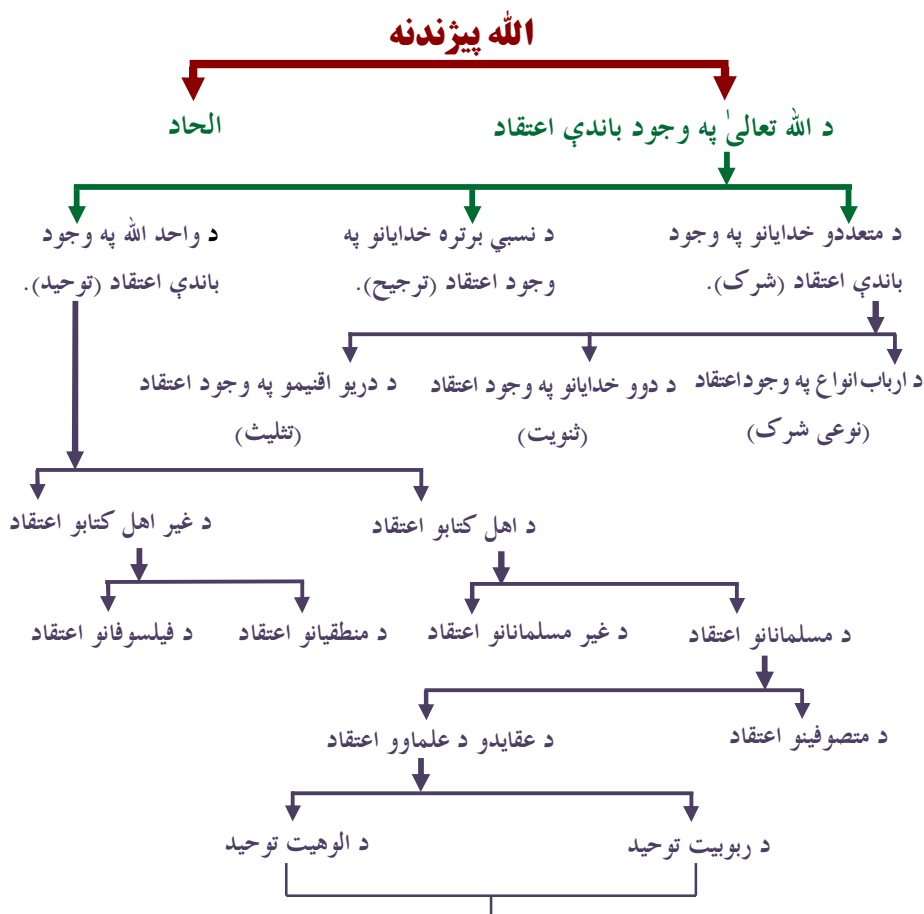
1. د الله تعالیٰ ﷻ د صفاتو تصنیف د امام ابو حنیفه رحمه الله علیه له نظره په څه ډول دی په تفصیل سره بحث پکې وکړئ.
2. د الله ﷻ د ذاتي او فعلي صفاتو مشهور تعریفونه بیان کړئ.
3. په جماليه او جلالیه صفاتو کې همدارنگه د جلال مطلق او کمال مطلق صفاتو کې بحث وکړئ او د هغو اړوند مثالونه ذکر کړئ.
4. د صفات معانی (ذاتي) او صفات معنوي ترمخ همدارنگه د فعلي او متشابه یا بلاکفه صفاتو ترمخ فرقونه بیان کړئ. او د هر یوه د تسمیې وجه او مثالونه ذکر کړئ.
5. د اسلامي عقایدو متقدمو او متأخرو علماوو له نظره ید، وجه، عین، نفس، عرش او داسې نور بلاکفه صفات مناقشه کړئ.
6. محصلان دې د الله تعالیٰ د مختلفو صفاتو د تصنیفونو په اړه یوله بل څخه پوښتنې وکړئ.
7. محصلان دې د صفاتو د تصنیف په هکله لنډې مقالې ولیکي.
8. محصلان دې د «العقيدة الطحاوية» د شارح نظر په دقت سره مطالعه کړي.
9. محصلان دې د صفاتو د تصنیف په مورد کې د انټرنټ ساینټونه وگوري.
10. محصلان دې د صفاتو د تصنیف په مورد کې کم تر کمه څو معروف کتابونه مطالعه کړي.
11. محصلان دې د صفاتو مختلف تصنیفونه په بیلو بیلو چارټونو کې پرتخته وليکي.

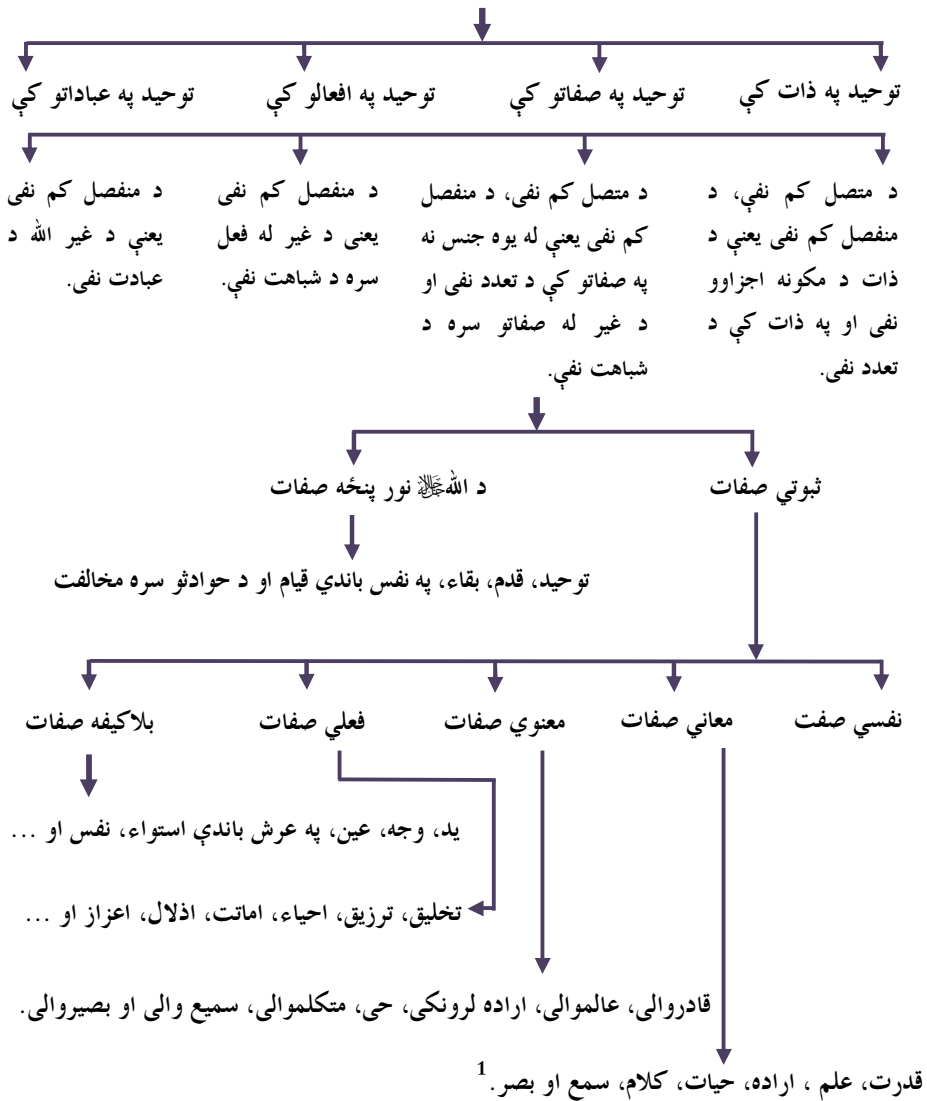
څلورم لوست

الله پيژندنه

موخې:

1. محصلان بايد د توحيد په انواعو اوله توحيد نه د شپږ وکمونو په نفې کېدو پوه او هغه به بيان کړای شي.
2. محصلان بايد د الله تعالی ﷻ د صفاتو په لومړني، دويم او دريم تقسيم پوه او عملاً به يې تر سره کړي.

1. دغه جدول د تجلی خدا در آفاق و انفس، شرح العقيدة الطحاوية، مخ ۱۶ او العقيدة الاسلامية، ارکانها، حقانقها، مفسداتها، مخ ۱۲۳، کتابونو څخه ترتیب شوی دی.

د جدول توضیح:

افغاني معروف عالم علامه صلاح الدين سلجوقي په خپل کتاب «تجلي خدا در آفاق و انفس» کې د الله پلټنې فکر په يوه جدول کې توضیح او هغه يې په الله ﷻ عقیده لرل او الحاد باندې ويشلي دي، بيا يې په هر يوه کې دوه ځلې او درې ځلې تقسيمونه کړي.

مونږ د دغو تقسيماتو په اساس سره په هغو باندې په ذات، صفاتو، افعالو او عباداتو کې د توحيد اقسام ور علاوه کړي او د شپږو کمونو نفې او د صفاتو تصنیف مو پکې نښانې کړي دي. او د دغه جدول د تکميلولو په خاطر مو برسیره د سلجوقي د کتاب نه مونږ د نورو معتبرو کتابونه هم استفاده کړې ده لکه د «شرح العقيدة الطحاوية» کتاب او د «شرح البيجوري على الجوهرية» کتاب او د «العقيدة الاسلامية» اړکانها، حقایقها، مفسداتها» کتاب.

په ذات کې د توحيد په باره کې د الله تعالی ﷻ د ذات څخه دوه متصل او منفصل کمونه نفې شوي دي په دې تفصيل سره چې په متصل کم کې د ذات مگونه اجزاء نفې شوي دي يعنې د الله ﷻ ذات داسې ذات نه دی چې اجزاء ولري، لکه د رياضي واحد او په منفصل کم کې د الله د ذات نه د ذواتو تعدد نفې شوي دي په دې معنی چې د هغه د ذات سره نور ذوات موجود نه دی څرنگه چې په لومړنۍ کم کې د ذات د اجزاو ترمنځ اتصال وجود لري او په دويم کم کې دغسې نه ده نود «جوهره» شارح له هغو نه په متصلو او منفصلو کمونو تعبير کړي دي.

د اسمونو او صفاتو په توحيد کې هم په همدغه شان کارتر سره شوي او له هغو نه دوه متصل او منفصل کمونه نفې شوي دي په متصل کم کې له صفاتو څخه له يوه جنس څخه د صفاتو تعدد نفې شوي دي يعنې د مثال په توګه الله ﷻ په دوو قدرتونو موصوف نه دی په دوو سمعو، متصف نه دی، په داسې حال کې چې په منفصل کم کې له الله ﷻ نه د مخلوقاتو د صفاتو او اسمونو شباهت سلب شوي دي.

د افعالو او عباداتو په توحيد کې د الله د افعالو نه د بنده گانو د افعالو شباغت او غير الله ته د بنده گانو عبادت کول نفې شوي دي چې په لومړنۍ کې د الله ﷻ د افعالو نه د بنده گانو د افعالو هر ډول شباغت نفې شوي او په دويم کې باطلو معبودانو ته عبادت کول سلب شوي دي.

د جدول په وروستۍ برخه کې د الله ﷻ په همدغو توحيدې صفاتو کې لومړي، دويم او دريم تقسيم شوي چې د هر صنف او هر تقسيم مثالونه بيان شوي دي.

پوښتنې

1. نوعي شرک، ثنویت، تثلیث او د شرک نور ډولونه د هغو د مثالو سره په لنډه توګه توضیح کړئ.
2. د «شرح العقيدة الطحاوية» کتاب ته په مراجعه کولو سره چې د محمد بن ابي العزالحنفي تألیف دی د ربوبیت د توحید، د الوهیت د توحید او د اسمونو او صفاتو د توحید په هکله پوره بحث وکړئ.
3. له توحید نه د متصل او منفصل کم د نفې کولو په هکله د استاد په مرسته بحث او منافشه وکړئ او مثالونه یې ذکر کړئ.
4. اراده، مریدوالي او اذلال د الله ﷻ د صفاتو د کوم صنف صفات دی؟ وروسته د همدې سوال په اړه له خپلو همصنفانو څخه پوښتنې وکړئ.
5. د درس په مورد کې د مناسبو منابعو او درسي موادو نه زیاته استفاده وکړئ.

پنجم خپرکی

د الله جل جلاله ثبوتي صفتونه

لومړی لوست

د الله جل جلاله نفسي صفت

موخې:

1. محصلان باید د الله ﷻ نفسي صفت تعريف کړای شي.
2. محصلان باید د الله ﷻ د نفسي صفت د ثبوت په عقلي او نقلي معروفو دلایلو او براهینو، پوه او هغه اقامه کړای شي.

د الله ﷻ د ثبوتی صفاتو د جملې نه یو هم نفسي صفت یا د الله د (وجود) صفت دي. د دې صفت فرق له نورو ثبوتی صفاتو تر منځ دادي چې دغه صفت پر نفس دلالت کوي نه پر هغه معنی چې اضافه له ذات څخه ده، دغه صفت په حقیقت کې د الله د ذات په ثبوت دلالت کوي چې هغه لومړي علت دی او د بل علت معلول نه دی. علاوه له ذات نه کومه معنی نه افاده کوي، په داسې حال کې چې د الله ﷻ نور ثبوتی صفتونه لکه علم، قدرت، اراده، تکلم او نور علاوه د الله د ذات او وجود نه په یوه معنی چې علاوه پر ذات ده هم دلالت کوي. د مثال په توګه کله چې ووايو: الله ﷻ متکلم دي، په دې مثال کې هم د الله ذات او وجود مطلب دي او هم زایده معنی چې عبارت له تکلم څخه ده.¹

د الله ﷻ لپاره د نفسي صفت د ثبوت زیات دلایل او براهین بیان شوي دي چې ځینې یې په لاندې توګه بیانوو:

د عالم د حدوث برهان:

هغه مهم برهان چې د اسلامي عقاید و علما وو د همیش لپاره ترینه کار اخیستی او له دې طریقه یې د الله د وجود صفت ثابت کړي، هغه د (عالم د حدوث برهان) دي.

1. شرح البيجوري علي الجوهرة، مصر، 1994. ص 63.

دغه برهان د منطقي قياس په شکل راوړل شوي، چې دوی مقدمې يعنې صغري او کبري او يوه نتيجه لري:

هر هغه شی چې په جهان کې معلوم او د تعبير وړوي له دريو حالتونو څخه خالي نه دي، يا به يې وجود حتمي وي، او يا به داسې شي وي چې وجود او عدم به يې مساوي وي. او يا به داسې شي وي چې عدم به يې حتمي او ضروري وي. په بل لند عبارت: يا به واجب وي يا به ممکن او يا به ممتنع وي. څرنگه چې د ممتنع عدم حتمي او ضروري دي پس هغه له دې بحث نه خارجيږي، نو بايد داسې ووايو: پرته له واجب نه هر څه چې دي هغه ممکن دي، څرنگه چې د ممکن وجود او عدم دواړه سره مساوي دي يعنې وجود او عدم يې لذاته نه دي، نوکه چېرته ممکن موجود شي، هرو مرو به حادث وي، ځکه ممکن بايد له نيست څخه هست شي، دوهم ځل پيدا کولو ته يې چې تحصيل د حاصل دي، ضرورت نه ليدل کېږي. نو بنا پر دې ويلي شو چې: هر ممکن حادث دي، څرنگه چې ممکن له نيست نه هست کېږي نو د وجود اړخ يې په عدم باندې چې مخ کې سره مساوي وو، ترجيح پيدا کوي، نو داسې ويلي شو: هر حادث پيدا کوونکی ته محتاج دي.

ده يو منطقي قياس دي چې هغه مو عيار کړ، که ددې قياس مقدمې، څنگ تر څنگ کېږدو، نو داسې نتيجه او مطلوب به ورکړي:

1. پرته له واجب نه هر څه چې دي هغه ممکن دي او هر ممکن حادث دي.
 2. او هر ممکن پيدا کوونکې ته محتاج دي.
 3. نو پرته له واجب نه هر څه چې موجود دي، پيدا کوونکې ته محتاج دي.
- (د قياس نتيجه او مطلوب)¹.

1. نجم الدين القزويني الكاتبي. شرح الرسالة الشمسية. پيشاور: حقانيه. قصه خواني، ۱۸۷۹، ص ۲۷۵.

د دور او تسلسل د بطلان برهان:

بل برهان چې د علتونو او معلولاتو د سلسلي احتياج دي، نهايي او لومړی علت ته چې هغه د بل علت معلول نه دی او د ټولو کمالیه صفتونو لرونکې دي. دغه برهان چې د دور او تسلسل د نظریه د بطلان په اساس ولاړ دي، د عقایدو د علماوو د تمسک وړ دي چې په لاندې توګه یې توضیح کوو:

الله ﷻ داسې ذات دي چې عالم ورته محتاج دي. او هر هغه ذات چې عالم ورته محتاج دي، هغه پرته له واجب الوجود نه بل څه نه دي ځکه که واجب الوجود نه وي، نو بیا به جائز الوجود وي، او هر جائز الوجود چې وجود او عدم یې لذاته نه دي، محدث (پیداګوونکې) ته محتاج دي، او هر محدث بل محدث ته محتاج دي، همدارنګه هر محدث په داسې حال کې چې دوروستي معلول دپاره علت دی، د قبلي علت معلول هم دي. که چېرته د علتونو او معلولاتو سلسله یو دوراني شکل ونیسي، د (دور په نوم) او که دلایتناهي، مستقیم شکل اختیار کړي، نو بیا د (تسلسل) په نوم یادېږي، چې ده دواړه د عقل له نظره، باطل دي.

دمثال په توګه د (دور) په حال کې که الف علت وي د ب لپاره او ب علت وي د ج لپاره او ج بیرته علت وي د الف لپاره، نو په دې مثال کې الف په غیر مستقیم ډول علت کېږي د ج او ج په مستقیم ډول علت ګرځي د الف لپاره، څرنگه چې د علیت په نظریه کې یو شرط دادی چې علت به د خپل معلول نه مقدم وي، په داسې حال کې چې په دغه مثال کې الف په دي لحاظ چې د ج علت دي، مقدم او په عین حال کې چې د ج معلول دي مؤخر هم دي په یوه شي کې د تقدم او تأخر جمع کېدل یا د یوه شي توقف ترخپل ځان پورې عقلاً محال دي. او داسې کېږي چې ووايو: زید په داسې حال کې چې د بکر زوی دی د هغه پلار هم دی.

او که د ممکناتو په جهان کې د علتونو او معلولاتو سلسله دوام وکړي بیا هم دیوه مستحیل امر سره مخ کېږو، د تسلسل د بطلان او استحالي په مورد کې زیات دلایل موجود دي، چې یو له هغونه د تطبیق برهان دي. چې تفصیل یې په لاندې ډول دي:

که مونږ د علتونو او معلولاتو دوی سلسلې تصور کړو، داسې چې یوه یې له اوس نه او بله یې د مثال په توګه د نوح عليه السلام طوفان په نظر کې ونیسو چې دواړه سلسلې د لایتناهی خوا ته په امتدادي دی او له اول نه دواړه یوه د بلې په مقابل کې واقع، او په ترتیب سره د دواړو سلسلونه یو یو واحد طرح کوو، په دې حالت کې به یا دواړه سلسلې انتهاء ته رسیږي چې ده زمونږ د فرض خلاف دی (چې تر لایتناهی په امتداد کې دي) او یا به دواړه نه ختمیږي او دوام به کوي، چې د ناقص نسبت مساوات له کامل سره باطل دي، او که طوفانيه سلسله خاتمه پیدا کړي او حالیه سلسله دوام وکړي، څرنگه چې طوفانيه سلسله اختتام ته رسیدلې ده، نو منتناهی بلل کېږي، خود طوفانيه د سلسلې د تناهي نه د حالیه سلسلې تناهي هم ثابتیږي، دا ځکه چې د حالیه سلسلې واحدونه په معینه او متناهی اندازه د طوفانيه سلسلې د واحدونو څخه زیات دي، یعنې هغه چې له طوفان نه تر اوسه موجود دی، واضح خبره ده هر هغه شی چې په معینه او متناهی اندازه له معین او متناهی شي څخه زیات وي، په خپله هماغه اول شي هم متناهی بلل کېږي.

بل داچې د علیت نظریه خاص شرطونه لري لکه د علت او معلول تر منځ تغایر، تقدم د علت پر معلول باندې او د علتونو د تعداد زیاتوالي د معلولاتو له تعداد څخه.

دعلیت د تیوري له وروستني شرط نه په واضح ډول معلومیږي چې د مادې او امکان په دنیا کې لازمه ده چې د علتونو او معلولاتو سلسله باید یوه علت ته منتهی شي چې هغه علت د بل علت معلول نه وي او همدغه اول علت به محتاج نه وي، حادث او مسبوق بالعدم به نه وي، او که د معلولاتو تعداد د علتونو دتعداد څخه زیات فرض

شي، ددې معنی به دا وي چې یو معلول به، بې له علت څخه موجود شوي وي چې ده د بدهات او عقل خلاف او د منلو وړ نه ده.¹

د وجود برهان:

د الله ﷻ د وجود دصفت بل برهان عبارت دي د وجود د برهان څخه چې ځيني غربي فيلسوفانو هم هغه ته اشاري کړي دي: يعنې په ذهن که دالله ﷻ د مفهوم له تصور څخه په بیرون کې د هغه د وجود تصدیق لازميږي، په دغه برهان کې ولې د تصور او تصدیق تر منځ تلازم موجود دي؟

بنایې چې علت یې داوي، چې کله مو الله ﷻ کامل وجود تصور کړ، نو ضرور ده چې هغه د خارجي مصداق او د عيني حقیقت لرونکي هم، ومنو، ځکه که خارجي مصداق ونه لري، زموږ له فرض سره خلاف واقع کېږي (د کامل الله تصور) او هر څه چې خارجي مصداق ونه لري هغه ته کامل شی نشي ویل کېدای، حال دا چې وجود دکمال د شرایطو نه یو شرط بلل کېږي.

دغه برهان د استعلاء دبرهان او یا د استکمال د برهان سره شباهت لري چې اساس یې سنت اګوستین وضع کړي، وروسته بیا آنسلم (۱۰۳۳-۱۱۰۹م) واضح او تکمیل کړي دي، او په لاندې ډول دي:

په هره اندازه چې د انسان عقل د یوه لوي شي تصور وکړي له هغه نه زیات لوي شي تصور هم کوي. ځکه د لوی والي متوقف کول په ټیټه مرتبه کې ځانته سبب غواړي او انساني عقل د وقوف او قصور په سبب نه پوهیږي، نو په عقل کې هیڅ کامل نشي راتلي، مګر دا چې عقل به د هغه څخه د لازیات کامل په پیژندنه کې وي تر هغه چې د خپل امکان په اندازه مخ پر وړاندې په هڅه کې وي او داسې نقطې ته ورسېږي چې هغه د مطلق کمال غایه ده چې له هغه زیات نور څه نشته او په هغه کې نقصان نه

1. شرح البيهقي علي الجوهرة، هماغه مؤلف. ص ۶۱-۶۲.

لیدل کېږي، او دغه کامل وجود چې له هغه زیات کمال نشته، هرو مرو موجود دي، ځکه دهغه تصوري وجود له حقيقي وجود څخه ډیر کم دي. او نه وجود یې له هغه نه مطلق کمال نفې کوي، او کمال ته ورته پاتې کېږي. کېدای شي چې مطلق نقص ورته وویل شي چې هغه عبارت له عدم جود څخه دي. خو کله چې کمال ورته ثابت شي د هغه د کمال تصور، دهغه وجود ثابتوي، نو په دې اساس د الله ﷻ د وجود صفت ثابت دي، ځکه وجود د کمال غایه ده، او عقل په دغه مرتبه کې چې تر ټولو لوړه مرتبه ده د هېڅ ډول نقص تصور نه کوي او نه یې قبولوي، ځکه د عقل له نظره د تر ټولو لوړې مرتبې تصور کول، د کمال وجود د تصور سره مرادف دی، نو ددې مقدمو له مخې انساني عقل پرته له دې چې الله تعالی ته د وجود صفت ثابت دي د بل شی تصور نه کوي.

غایاتي براهین:

د الله ﷻ د وجود د ثبوت د براهینو په سلسله کې، غایاتي براهین هم ځانګړی اهمیت لري، کېدای شي چې د دغو براهینو خلاصه د (توماس اکویناس) په کلام کې ولټوو: ځینې شیان لکه طبیعي اجسام سره له دې چې شعور هم نه لري، بیا هم د یوه هدف په لور متوجه دی، ځکه هغوی په دوامداره توګه داسې کار کوي چې ګوندې د لاسه شي د تر لاسه کولو لپاره مخه کوي نو اوس داسې شیان چې د پوهې قوه نه لري هیڅکله کوم هدف تعقیبولي نشي مګر دا چې د یوه موجود له خوا چې د پوهې او ذکاوت خاوند دی، وګمارل شي.

په دې مورد کې لازمه ده چې یادونه وشي چې په دې ډول براهینو کې دوه عنصره موجود دي:

1. داچې شیان دي وه هدف لپاره په هڅو کې دی.
2. په دې باندې پوهیدل چې دلته حکمت او یو داسې ذات وجود لري چې دغه اراده او لارښوونه کوي.

د تکویني عدل برهان:

د تکویني عدل او د عالم نظام، د الله د وجود د ثبوت له براهینو څخه په ماده او عالم امکان کې یو بل برهان دی.

ددې برهان خلاصه دا ده:

هغه جهان چې مونږ پکې ژوند کوو په یوه ځانګړی او خاص نظام خلق شوي دي، په یوه اتم کې چې کوم نظم وجود لري له هغه څخه آن د افلاکو او شمسي نظامونو پورې دا ټول د یوې دقیقې محاسبې په اساس سنجول شوي، چې که د موجوده حالت پر خلاف، خلق شوي وای، نو په یقین سره به د انسانانو او حیواناتو ژوند د مخکې پر مخ نا شونی و، او په مجموع کې به د عالم نظام د فساد او نابودۍ سره مخ کېده.

دغه نظام او کوم تعادل چې په کائناتو کې وجود لري، هرو مرو دیوه مدبر صانع، صنع ده او د واحد او لا شریک خدای په وجود باندې روښانه دلیل دی.

انفسي او انساني براهین:

د الله تعالی د وجود د اثبات په خاطر د نورو براهینو په څنګ، کې انفيسي او انساني براهین هم موجود دي، چې که د مونږ په وجود کې دقت وشي او عصبي جهاز، د وینې د دوران جهاز، هضمي جهاز، د زړه حرکتونه، د کبد، شش، ګردو فعالیتونه، دسترګو، غوږو، او د دماغ ساختمان په پوره او خاص بصیرت مطالعه شي، په یقین سره مونږ د خپل وجود په هره برخه کې د داسې دقیق او حساب شوي نظام او تشکیل سره مواجه کېږو چې د مدبر صانع، قادر او عالم خدای وجود ته مو رهنمایی کوي.

ابوالحسن اشعري وايي: (زه د الله ﷻ وجود د انسان د وجود له لارې چې مرحله په مرحله رشد او تحول کوي او په خپله دی په دغو تحولاتو کې هیڅ رول نه لري او غیر ارادي فعل ورته ویل کېږي ثابتوم).

حضرت علی بن ابی طالب فرمایلي دي: (ما الله ﷻ د خپلې ارادې په فسخه کولوسره و پیژانده) د حضرت علی کرم الله وجهه دغه کلام ډیره لویه معنی او مفهوم لري چې د سالمو عقولونو او قوي فکرونو دپاره ډیر ژر د درک وړ ده.¹

قرآني براهین:

د الله ﷻ د وجود په هکله تر ټولو قوي او مهم دلایل او براهین، قرآنی دلایل او براهین دی، چې په دې مورد کې د ټولو براهینو دپاره د فیض او الهام منبع شمیرل کیږي، چې څو مثالونه او نمونې یې په لاندې توګه را نقلوو:

«وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ لِيَقُولَنَّ اللَّهُ ﷻ»².

یعنې که له دوی څخه پوښتنه وکړئ (ای محمده) چې چا پیدا کړې آسمانونه او ځمکه اوسمخړ کړې یې دی لمر او سپوږمۍ؟ دوی به پرته له تردید نه ووايي: الله ﷻ.

«ذَالِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ»³.

یعنې دغه دی الله د تاسې پروردګار، پرته له هغه بل هیڅ معبود نشته د هر شي پیدا کوونکی دی نو د هغه عبادت وکړئ!

«وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ»⁴ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمَاهِدُونَ

وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»⁴.

یعنې اسمان مې د خپل قدرت په لاسونو بنا کړې، بې له شکې، مونږ وسعت ورکونکی یو، او له هر څه نه مو جفت "نر او بښځه" پیدا کړې ددې په خاطر چې تاسې پند واخلي.

1. محمود شلتوت. الاسلام عقيدة و شريعة، القاهرة: مطبوعات الادارة العامة للثقافة الاسلامية بالازهر، 1959، ص، 14-15.

2. د العنکبوت سورت، ۶۱ آیت.

3. د الانعام سورت، 102 آیت.

4. د الذاریات سورت، 47-49 آیونه.

«قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّنْ يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَمَنْ تَخْرِجُ
الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدِيرُ الْأَمْرَ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ
فَقُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ»¹.

يعني اووايه (ای محمد) خوک دی چی له آسمان او ځمکې نه روزي در کوی؟ او
خوک دی مالک د اوریدو "د غوړونو" او سترگو، او خوک دی چی ژوندي له مړي
نه او مړي له ژوندي نه بیرون ته را وباسي؟ او خوک د کارونو تدبیر کوي؟ نو دوی
به هر ورو ووايي چې: الله ﷻ. نو ورته ووايه (ای محمد) ولې تاسې پرهیز نه کوئ!
په دې ځای کې ځینې قرآني آیتونه یې له ترجمې نه ذکر کوو، چې په هغو کې د
الله ﷻ په وجود، توحید، قدرت، او د الله په بالغه حکمت باندې زیات لوی او عظیم
براهین موجود دی، او په هغو کې د ترجمې د نه ذکر کولو علت دا دی چې گران
محصلان د هغو په ترجمه او تفسیر باندې د پوهیدو په خاطر معتبرو تفاسیرو ته
مراجعه وکړي، لازم او مفید توضیحات له هغو نه ترلاسه کړي او د تفسیر د کتابونو
سره هم آشنا شي.

الله ﷻ د الفاطر په سورت کې فرمایي:

«أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهَا وَمِنَ
الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيَضٌ وَحُمْرٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا وَغَرَابِيبُ سُودٍ وَمِنَ النَّاسِ
وَالْدَوَابِّ وَالْأَنْعَامِ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ كَذَلِكَ إِنَّمَا تَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ
إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ»¹.

1. د یونس سورت، 31 آیت.

1. د الفاطر سورت، ۲۷-۲۸ آیتونه.

پہ ہمدی سورت کی فرمای: «وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ فَثِيرُ سَحَابًا فُسْقَنَهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ۚ كَذَٰلِكَ النُّشُورُ»¹.

بیا پہ ہمدی سورت کی فرمای: «وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ ۖ وَمِن كُلِّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبُسُونَهَا ۚ وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرَ لَتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۚ وَلِعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ»².

يُولِجُ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلًّا يَجْرِى لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ ۚ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ»³.

د النبأ پہ سورت کی فرمای: «أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مِهْدًا ۖ وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ۖ وَخَلَقْنَاهُ زَوْجًا ۖ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ۖ وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ۖ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ۖ وَبَنَيْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ۖ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا ۖ وَأَنْزَلْنَا مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ۖ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ۖ وَجَنَّاتٍ أَلْفَافًا»³.

او د عبس پہ سورت کی فرمای: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَىٰ طَعَامِهِ ۚ أَنَا صَبَّبْنَا الْمَاءَ صَبًّا ۖ ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا ۖ فَأَنْبَتْنَا فِيهَا حَبًّا ۖ وَعَيْنًا وَقَضْبًا ۖ وَزَيْتُونًا وَنَخْلًا ۖ وَحَدَاقٍ غُلْبًا ۖ وَفِكَهَةً وَأَبًّا ۖ مَتَّعَا لَكُمْ وَلَئِنْ كُنْتُمْ لَكُمْ وَنِعْمِكُمْ»¹.

1. د الفاطر سورت، 9 آیت.

2. د الفاطر سورت، 12-13 آیتونہ.

3. د النبأ سورت، 6-16 آیتونہ.

1. د عبس سورت، 24-32 آیتونہ.

او د نحل په سورت کې دغه مبارک آیتونه لولو:

«خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٣﴾ وَاللَّا نَعْمَ خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دِفْءٌ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٤﴾»¹.

دغو مبارکو آیتونو ته تر ۱۶ آیت پورې دوام ورکړئ چې په هغو کې د علوي او سفلي کائناتو حکېمانه ذکر شوي دي همدارنګه الله ﷻ د الروم په سورت کې فرمایلي دي.

«فَسَبَّحَنَ اللَّهَ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿٢﴾ تَخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَمِيتِ وَتُخْرِجُ الْمَمِيتَ مِنَ الْحَيِّ وَتُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا ﴿٣﴾ وَكَذَلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿٤﴾ وَمِنْ ءَايَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٥﴾»².

دغه مبارک آیتونه تر شپږوېشتم آیت پورې تعقيب کړئ!

1. د النحل سورت، 3-5 آیتونه.

2. د الروم سورت، 17-20 آیتونه.

پوښتنې

1. د الله ﷻ نفسي صفت کوم دی؟ د نورو ثبوتي صفتونو سره یې فرق توضیح کړئ!
2. د عالم د حدوث د برهان په هکله څه معلومات لرئ، بیان یې کړئ، واجب، ممتنع او ممکن تعریف کړئ.
3. د دور او تسلسل بطلان په مستند توګه ذکر کړئ، او د تطبیق برهان په څو مثالو کې توضیح کړئ.
4. د وجود برهان ولې د استعلاء او یا د استکمال د برهان په نوم یاد شوي دي؟ هغه د مثال په ضمن کې بیان کړئ.
5. غایاتي برهان په ځانګړیو مثالو کې تشریح کړئ.
6. د تګویني عدل برهان، د عالم هستي په څو متعددو مثالونو کې تطبیق کړئ.
7. د بیولوژي او فزیولوژي د علومو نه په استفاده کولو سره، انفيسي او انساني برهان واضح کړئ.
8. قرآني براهین د څو متعدد و آیتونو په ذکر کولو سره، بیان کړئ.
9. په دې درس کې د معتبرو مراجعو او د تفسیر له مشهورو کتابونو څخه استفاده وکړئ.

دوهم لوست

د الله جل جلاله معانی او معنوي صفتونه

موخي:

1. محصلان باید د الله د صفاتو په مورد کې، د علماوو له نظریو سره آشنا او هغه به توضیح کړای شي.
2. محصلان باید په تفصیلي توګه د الله ﷻ، صفات معانی "ذاتي" بیان کړای شي.
3. محصلان باید د الله ﷻ د صفات معانی (ذاتي) په عقلي او نقلي دلایلو استدلال وکړای شي.
4. محصلان باید د هر صفت په تنجیزي قدیم، تنجیزي حادث او په صلوحی قدیم تعلقاتو وپوهیږي او شرح به یې کړی.
5. محصلان باید د الله ﷻ د معنوي صفاتو سره بلدیت پیدا کړي.

لکه چې پوهیږو د الله ﷻ د صفاتو موضوع له هغو موضوعاتو څخه ده چې په علم کلام کې زیات بحثونه ورباندې کېږي او هر وخت د عقایدو د علماوو ترمنځ یوه اختلافي مسئله ګرځیدلی ده، ځینې په دې نظر دي چې الله ﷻ یوازې په یوه صفت متصف دی، کېدای شي چې هغه داسې بیان کړو "الله داسې وجود دی چې د ټولو کمالاتو درلودونکی دی". او که په ټولو کمالاتو کې زیات دقت وکړو نو دې نتیجې ته به ورسېږو چې الله ﷻ د دوو صفتونو لرونکی دی: یو یې ثبوتي صفت "جمال مطلق" او بل یې سلبی صفت "کمال مطلق" دی، کله چې د عقایدو د علم علماوو د الله د ثبوتي او سلبی صفتونو په مورد کې زیات دقت وکړ او په قرآني آیتونو او ځینې نبوي احادیثو کې چې د الله د صفاتو په مورد کې دی، زیات تحقیق وکړ، په متعددو ثبوتي او سلبی صفاتو یې حکم وکړ، د ثبوتي صفت تر عنوان لاندې، زیات صفتونه موجود دي. او د سلبی صفت تر نوم لاندې هم بې شمیره صفتونه شته دي، خو علماوو

کوښښ کړی چې داسې اصول پیدا کړي چې زیات سلبي صفات په خپله نوعه کې هغو ته راجع او منتهي شي.

ددې تصنیف بندي په جمله کې، صفات معانی "ذاتی" او معنوي صفات چې د صفات معانی د توابعو څخه بلل کېږي، ځانګړی اهمیت لري چې ځیني علماوو د هغو تعداد، اوه او ځیني نورو اته او نورو د هغو تعداد نهه صفتونه ښودلي دي.

دغه صفات په لاندې ډول دي:

1. د حیات صفت
2. د قدرت صفت
3. د علم صفت
4. د ارادي صفت
5. د کلام صفت
6. د سمع صفت
7. د بصر صفت

ذاتي صفات هغه قدیم او د الله ﷻ په ذات باندې قایم صفتونه دي چې الله د هغو په ضد نه موصوف کېږي په داسې حال کې چې د الله په افعالو او یا د الله په فعلی صفاتو کې خبره بالعکس ده. مونږ د هر صفت په مورد کې لږ په تفصیل سره بحث کوو، خو څرنگه چې ترتیب په هغو کې توقیفی نه دی، نو خپل بحث د قدرت د صفت نه چې تأثیر یې روښانه دی، پیل کوو.

1. د قدرت صفت:

قدرت په لغت کې د توانمندی، قوت او د استطاعت په معنی دی. او د اسلامي عقایدو په اصطلاح کې عبارت له هغه ازلي او د الله په ذات قایم صفت دی چې د هغه په واسطه او د الله د ارادې په مطابق د هر ممکن ایجاد او اعدام، صورت مومي. د الیجوري له نظره د الله تعالی د قدرت صفت اوه تعلقه لري چې درې د قبضي تعلقه دی. درې حادث تنجیزی تعلقه او یو صلوحی یا صلاحی قدیم تعلق دی.

د قبضي درې تعلقونه:

1. د الله ﷻ د قدرت تعلق زمونږ په عدم، مخ کې زمونږ د وجود نه.
2. د الله ﷻ د قدرت تعلق زمونږ د وجود په استمرار، وروسته له وجود نه،
3. د الله ﷻ د قدرت تعلق زمونږ د عدم په استمرار، وروسته له وجود نه.

درې تنجيزي حادث تعلقونه:

1. د الله ﷻ د قدرت تعلق زمونږ په بالفعل ايجاد وروسته له مخکېني عدم نه.
2. د الله ﷻ د قدرت تعلق زمونږ په بالفعل اعدام، وروسته له وجود نه.
3. د الله ﷻ د قدرت تعلق زمونږ په بالفعل ايجاد، دقيامت په ورځ.

صلوحي قديم تعلق:

1. په ازل کې د الله ﷻ د قدرت د صلاحيت تعلق په ايجاد او اعدام باندې¹.

ابو الحسن اشعري رحمة الله عليه په دې عقیده دي چې وروسته له وجود نه زمونږ په اعدام باندې دالله قدرت تعلق نه نيسي، کله چې الله ﷻ زمونږ د اعدام اراده وکړي، ټولي وسيلې او مرستې له مونږ نه قطعې کوي، او مونږ په خپله له منځه ځو او خپل ژوند له لاسه ورکوو، او داسې مثال لري چې هر کله په چراغ باندې تيل و درول شي هغه په خپله روښنایي له لاسه ورکوي. ځيني علماء په دې نظر دي چې د فعل نسبت بايد دالله د قدرت صفت ته و نشي، ځکه چې د قدرت صفت په خپله په ايجاد او اعدام کې مؤثر نه دی، بلکه اصلي او واقعي مؤثر دالله ﷻ ذات دی، الله چې د يوه شې اراده کوي او په هغه باندې علم لري، بيا د الله په قدرت عملي کېږي. څرنگه چې د ارادې تعلق تنجيزي قديم، او د قدرت تعلق تنجيزي حادث دی نو په همدې خاطر د ارادې تقدم ته په تعريف کې ځای ورکړل شو، خو بايد چې احتياط وکړو چې په دې ځای کې د دوو تعلقونو ترمنځ ترتيب مو هدف دی، نه د دوو صفتونو ترمنځ،

1. الخيالي علي شرح العقاید النسفية. پيشاور (محلہ جنگي)، ۱۳۳۶ هجري قمري، ص: 82 - 83.

ځکه د دو قديمو ترمنځ ترتيب وجود نه لري، او که د دغسې ترتيب تصور وشي، متأخر صفت به حتماً حادث وي.

د قدرت د صفت عقلي دليل دادی چې الله صانع او قديم دی، او عالم، مصنوع او حادث. چې ده مطلب په هماغه اړونده دلايلو ثابت شوي دي.

پس هغه ذات چې صانع او قديم دی، هرو مرو به د مطلق قدرت لرونکی هم وي. بل دا چې کوم نظم چې په عالم باندې حاکم دی، او په علوي او سفلي عالم کې د زرهاوو ډول ډول مخلقاتو شتون او موجودیت د الله په مطلق قدرت باندې، واضح او روښانه دليل دی، همدارنگه د الله ﷻ د قدرت د صفت په هکله زیات نقلي دلايل، موجود دي، له هغو جملې نه د الله ﷻ دا قول دی چې فرمایي:

«إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»¹.

يعنی په تحقيق سره الله په ټولو شيانو، قادر دی، يا د الله دغه قول:

«أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ»².

يعنی آیا دوی نه ويني چې الله داسې ذات دی چې آسمانونه او ځمکه يې پيدا کړي، په دې قادر دی چې د دوی په شان نور هم پيدا کړي.

او همدارنگه فرمایي: «أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَمْ

يَعِيَ بِخَلْقِهِنَّ بِقَدْرِ عَلَىٰ أَنْ تُحْيِيَ الْمَوْتَى»³.

ترجمه: آیا دوی دې ته فکر نه کوي چې کوم خدای چې دغه ځمکه او آسمانونه پيدا کړي دي او د هغوی په پيدا کولو ستومانه نه شو هغه ارومرو په دې قادر دی چې مړي را ژوندي کړي؟

1. د النور سورت، ۴۵ آيت.

2. د الاسراء سورت، ۹۹ آيت.

3. د الاحقاف سورت، ۳۳ آيت.

۲. د ارادې صفت:

اراده په لغت کې مطلق قصد ته وايي او د مشیت مرادفه ده.

د عقایدو د علم په اصطلاح کې هغه قدیم او د الله په ذات قائم صفت دی چې د هغه په واسطه د ممکن شي تخصیص په هغه جهت چې جائز وي، صورت مومي، د الله ﷻ قدرت او اراده، دواړه صفتونه یوازې په ممکن (جائز) پورې، تعلق نیسي، په واجب او مستحیل پورې تعلق نه نیسي.

ممکنات د تقابل په شپږو صفتونو کې خلاصه کېدای شي:

1. د وجود او عدم تقابل.
2. د ځیني صفاتو د حالتونو تقابل لکه تور او سپین، گرم او سوړ، جامد او مایع او داسې نور.

3. د زمانې تقابل لکه له طوفان څخه مخ کې زمانه او له هغې نه وروسته زمانه.

4. د اما کنو تقابل لکه مصر او افغانستان او داسې نور.

5. د جهتونو تقابل لکه ختیز او لویدیز، پورته او ښکته او داسې نور،

6. د ځینې مقادیرو تقابل لکه اوږد او لنډ او داسې نور.

د الیجوري له نظره اراده د دوو تنجیزي قدیم او صلوحی قدیم تعلقونو لرونکی ده، یعنې الله یوه شی ته چې ورباندې پوه دی چې په خارج کې به په دغو صفاتو موجود شي، په ازل کې تخصیص ورکوي، همدارنګه الله ﷻ په ازل کې د همدې شان تخصیص صلاحیت درلود، لکه چې د بالفضل تخصیص صلاحیت یې په ازل کې هم درلود.

ځینې نور علماوو د ارادې صفت ته دریم تنجیزي حادث تعلق هم منسوب کړي دي، په دې معنی چې الله ﷻ یوه شی ته په ځانګړیو صفاتو د ایجاد په وخت کې تخصیص ورکړي دي، خو مسلم مطلب او خبره دا ده چې وروستۍ تعلق د تنجیزي قدیم تعلق یو تمثیل دی او مستقل تعلق نه دی.

معتزليان نظر لري چې د الله ﷻ اراده لکه څنگه چې په واجب او مستحيل پورې تعلق نه نيسي، همدارنگه په شرورو او قبايحو پورې هم تعلق نه نيسي، امکان لري چې هغوی به خير او شر د ممکن په جمله کې نه حسابوي.

د الله ﷻ د ارادې د صفت د موجوديت عقلي دليل دادی چې الله د اختيار لرونکی عالم دی، دغسې صانع بايد د ارادې لرونکی وي.¹ د الله ﷻ د ارادې په مورد کې نقلي دلايل عبارت دی له:

«ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١﴾ فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ ﴿٢﴾»²

يعنې د عالي مقام عرش خاوند دی، ښه فعل کونکی دی د هر هغه څه چې اراده يې وکړي. او: «يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ»³ يعنې الله ﷻ تاسو ته د آساني اراده کوي او د سختۍ اراده نه کوي.

۳. د علم صفت:

علم هغه ازلي او د الله ﷻ په ذات قائم صفت دی چې يې له خفاء نه په ټولو ممکناتو، واجباتو او مستحيالاتو باندې احاطه لري.

د علم صفت يو تنحيزي قديم تعلق لري، يعنې الله ﷻ په ازل کې په ټولو شيانو باندې څرنگه چې دي، عالم دی. د بيحوري په نظر دغه صفت تنجيزي حادث او صلوحې قديم تعلقونه، نه لري ځکه تنحيزي حادث تعلق د الله په مورد کې د مخکېنې جهل مستلزم دی، او صلوحې قديم تعلق، ده معنی افاده کوي چې کوم ذات چې د پوهيدو لپاره صالح وي په حقيقت کې عالم نه بلل کېږي.

1. شرح البيهقي على الجوهرة: هماغه مؤلف، ص، ۸۰-۸۲.

2. د البروج سورت، ۱۵-۱۶ آيتونه.

3. د البقره سورت، ۱۸۵ آيت.

د اسلامي عقايدو علماء وايي چې الله ﷻ په كلياتو او جزئياتو عالم دی، په داسې حال کې چې فلاسفه د الله ﷻ علم په كلياتو پورې منحصر بولي، په دې مورد کې عقلي استدلالونه، نه يوازې چې مشکل نه حل کوي بلکه مشکلات لانور هم زياتوي¹.

د الله ﷻ علم، کسبي علم چې د نظر، استدلال او دقت څخه حاصلېږي، نه دی همدارنگه نشو کولی چې د هغه علم ته، ضروري، نظري او يا بديهي علم ووايو. دا ځکه چې ضروري علم سره له دې چې د نظر او استدلال نتيجه نه ده، خو بيا هم الله تعالی ته د ضرورت نسبت نشو کولی. د نظري علم نه هدف هماغه کسبي علم دی، بديهي علم خو يا د ضروري مرادف دی او يا هم کله کله هغه پوهه ده چې په آساني او ناڅاپي توگه حاصلېږي چې دغسې حالت هم الله ﷻ ته نشو منسوبولی.

د الله ﷻ د علم د صفت عقلي دليل، تکويني نظم او د کائناتو د ټولو اجزاوو اېښودل دی په مناسبو ځايونو کې چې ده عقلا د الله ﷻ وسيع او په ټولو شيانو محيط علم اېجابوي. په دې مورد کې نقلي دلايل عبارت دی له:

«هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ»²

يعني هغه الله داسې ذات دی چې نشته هيڅ معبود مگر هغه، په ټولو شيانو عالم او دانا دی. او: «إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا»³ يعني په تحقيق چې الله د تاسې هغه ذات دی چې پرته له ده هيڅ معبود نشته او علم يې پر ټولو شيانو وسعت موندلی دی.

1. محمد صديق سيلاني. په اسلام کې روحي انقلاب، کابل: (د لوړو زدکړو د وزارت مطبعه، ۱۳۸۶ هجري شمسي) ص

۱۵۴-۱۵۲.

2. د الحشر سورت، ۲۲ آيت.

3. د طه سورت، ۹۸ آيت.

۴. د حیات صفت:

حیات هغه ازلي او د الله په ذات قائم صفت دی چې د علم او نورو واجبه صفاتو د اتصاف د صحت مقتضي دی.¹

دغه تعریف د قدیم حیات تعریف دی، خو حادث حیات عبارت له هغه کیفیت څخه دی چې حس او ارادې حرکت ورسره لازم دی، د حیات صفت کوم ځانګړی تعلق نه لري. الله ﷻ ته د حیات - د ثبوت عقلي دلیل د الله موصوف کیدل دي په قدرت، اراده، علم او نور واجبه صفاتو باندې چې پرته له حیات نه څنګه کېدای شي چې دغه صفات د هغه په ذات پورې تعلق ونیسې، بل دا چې الله ﷻ ټولو کائناتو ته ژوند ورکوي، نو دا به څنګه ممکن وي چې دی په خپله حیات و نه لري او د ژوند فاقد وي. الله ﷻ ته د حیات د ثبوت نقلي دلائل عبارت دي له:

«وَتَوَكَّلْ عَلَى الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ»²

یعنې توکل وکړه په هغه ذات چې ژوندی دی، او هیڅ کله نه مړ کېږي. او:

«أَلَلَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ»³

یعنې الله تعالی داسې ذات دی چې نشته هیڅ معبود پرته له د نه او پر خپل ذات قائم دی.

۵. د کلام صفت:

کلام عبارت له هغه ازلي او د الله په ذات قائم صفت دی چې له حرف، صوت، تقدم، تأخر، اعراب او بناء څخه منزله دی. د کلام دغه تعریف د اهل سنتو علماوو له خوا شوی دی، خو ځیني علماء وايي چې کلام عبارت دی له قدیمو، متوالي او مرتبو حروفو او اصواتو څخه. ځیني نورو علماوو د الله د کلام په قدم کې له حد نه زیاته

1. سعد الدین الفتازانی، شرح العقاید النسفیة. "دارالفکر العربی، ۱۳۲۳هـ، ق.ص: ۴۲.

2. د الفرقان سورت، ۵۸ آیت.

3. د البقرة سورت، ۲۵۵ آیت.

مبالغه کړې آن تردې چې نقوش، رسوم، اعجام او هغه غلاف او دستمال چې د الله کلام یعنی قرآن کریم ورباندې پوښل کېږي، قدیم او ازلي بولي¹.

معتزليان وایې چې د الله کلام د حادثو حرفونو او صوتونو څخه عبارت دی چې د الله په ذات قائم نه دی، دوی عقیده لري چې الله، کلام په بل جسم کې پیدا کوي، لکه ونه او داسې نور.

کلام د الله ﷻ واحد صفت دی، پرته له تعلقاتو نه نور اعتباري اقسام لري، د مثال په توګه د لمانځه د طلبولو په وخت کې، امر او د منکر د ترک په وخت کې، نهی، کله خبر، وعد او وعید هم وي.

د البيجوري له نظره د کلام تعلق په سواد امر او نهی کې، تنجيزي قدیم دی او د امر او نهی په مورد کې که د مأمور به او منهي عنه وجود شرط نه وي بیا هم د کلام تعلق تنجيزي قدیم دی، خو په هغه صورت کې چې د مأمور به او منهي عنه وجود شرط وي د کلام تعلق، صلوحی قدیم دی، خو مخ کې د مأمور به او منهي عنه د موجودیت نه، او د مأمور به او منهي عنه د وجود نه وروسته، د کلام تعلق، تنجيزي حادث دی.

د ابراهيم البيجوري له نظره د الله ﷻ کلام په نفسي کلام کې، حقیقت او په لفظي کلام کې، مجاز دی، خو لفظي کلام ته باید حادث ونه ويل شي، ځکه له هغه نه د نفسي کلام د حدوث توهم کېږي.

نو د ځیني علماوو په آند لفظي کلام ته د حدوث نسبت یوازې د تعلیم په وخت کې جایز دی او بس.

امام اعظم رحمه الله عليه په خپل کتاب "الفقه الاکبر" کې د الله ﷻ د کلام په مورد کې فرمایي: "و الفرقان کلام الله تعالى في المصاحف مكتوب و في القلوب محفوظ و

1. عبد العزيز فراهي، النبراس: (قصه خواني، ۱۳۱۳هـ.ق) ص: ۲۲۱.

کتابتتا له مخلوق و قرائتتا له مخلوق و ما ذکره الله تعالى في القرآن عن موسى وغيره من الانبياء عليهم السلام و عن فرعون و ابليس، فان ذلك كله كلام الله تعالى اخباراً عنهم، و كلام الله تعالى غير مخلوق و كلام موسى وغيره من المخلوقين، مخلوق و الفرقان كلام الله تعالى لا كلامهم...¹.

د امام له نظره نه هم معلومېږي چې د الله ﷻ نفسي او ازلي كلام قديم دی، لفظي كلام او همدارنگه زمونږ قرائت او کتابت، مخلوق دی.

ابو المنتهي د هغه په شرحه کې ویلي: که څوک د الله نفسي كلام او يا ازلي كلام، مخلوق وبولي، هغه کس کافر دی، او که څوک ووايي چې قرآن کریم حادث دی او مطلب يې لفظي كلام وي نه ازلي كلام، نه کافرېږي، خو دغه اطلاق خطا او اشتباه ده، ځکه له هغه د کفر توهم کېږي.²

د الله ﷻ د كلام په مورد کې عقلي دليل دادی چې د كلام نفې کول الله تعالى ته د عجز د نسبت کولو مستلزم دی چې ده، د الله په حق کې مستحيل دی. له نقلي دلایلو څخه د الله تعالى دغه قول دی چې فرمايي:

﴿تِلْكَ الْأَرْسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ مِّنْهُمْ مَّن كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ﴾³

يعنی دغه پیغمبران ځينې له دوی می پر ځیني نورو باندې غوره کړې دي او د دوی څخه څوک شته چې الله ورسره خبرې کړي دي او د ځیني درجې يې جگې کړي

دی. همدارنگه الله ﷻ فرمایلي دي: «وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا»⁴

يعني او الله خبرې وکړې له موسی سره، خبرې.

1. الفقه الاکبر، ص ۲.

2. ابو المنتهي، ص ۲۱.

3. د البقره سورت، ۲۵۳ آیت.

4. د النساء سورت، ۱۶۴ آیت.

۶. د سمع صفت:

سمع ازلي او د الله په ذات باندې قائم صفت دی چې په موجوداتو یعنی صوتونو او ذواتو پورې تعلق نیسي، دغه تعریف په سمع قدیم پورې مربوط دی، خو حادثه سمع داسې تعریف شوي ده: چې ایښودل شوې قوه ده په مفروش عصب کې چې د صماخ په مقر کې موقعیت لري او په معمولي توګه د هغې په واسطه صوتونه درک او اوریدل کېږي.

سمع د البیجوري له نظره درې تعلقه لري:

- تنجیزي قدیم تعلق چې د الله ﷻ په ذات او صفاتو پورې ارتباط لري.
 - صلوحی قدیم تعلق چې زموږ د پیدایښت د ماقبل سره ارتباط لري.
 - تنجیزي حادث تعلق چې زموږ د پیدایښت تر ما بعد پورې ارتباط لري.
- د الله ﷻ د سمع په مورد کې عقلی دلیل ده دی چې که الله ﷻ داسې صفت ونه لري دا یو نقصان او ناتواني ده چې د الله په حق کې محال دی. د نقلی دلایلو څخه یو دغه

مبارک آیت دی: «إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ»^۱

یعنې په تحقیق، الله ﷻ اوریدونکی او لیدونکی دی.

۷. د بصر صفت:

بصر عبارت له هغه ازلي او د الله ﷻ په ذات قائم صفت دی چې په موجوداتو پورې که ذوات وي او یا نور، تعلق نیسي. چې ده تعریف د قدیم بصر لپاره دی^۲. خو حادث بصر داسې تعریف شوي دي: حادث بصر عبارت له یوې قوي څخه دی چې د دوو مجوفو عصبو په منځ کې ایجاد شوي او د صلیب په شکل یو تر بله سره پیوست شوی او د هغه په واسطه په معمولي توګه روښنایي، رنګونه، شکلونه او نور، درک کېږي.

۱. د الغافر سورت، ۲۰ آیت.

۲. شرح العقاید النسفیة. هماغه مؤلف (تفتازانی)، ص ۴۲.

د بصر صفت د سمع د صفت په شان د هماغه دریو تعلقونو چې د سمع په صفت کې ذکر شوې دي، در لودنکی دی چې مثالونه یې هم په هماغه ځای کې ذکر شوي دي. د الله ﷻ د بصر په مورد کې عقلی دلیل دا دی چې که دغه صفت له الله ﷻ نه سلب شي د هغه ذات ته نقص منسوبیږي او ده حالت محال دی.

او دنقلی دلایلو څخه یو هم د الله ﷻ دغه قول دی: «وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا».

یعنې الله ﷻ په هر هغه څه چې تاسې یې اجراء کوئ، بینا دی.

د الله ﷻ معنوي صفتونه د هغه د معانی (ذاتی) صفتونو تابع دی، هر هغه څه مو چې د معانی صفاتو په اړوند زده کړل، د معنوي صفاتو په مورد کې هم د تطبیق وړ دی. معنوي صفتونه هم (۷) او یا (۸) او یا هم (۹) صفتونه دی او په لنډه توګه یې داسې لیکو: حیات لرونکی، قدرت لرونکی، علم لرونکی، اراده لرونکی، کلام لرونکی، سمع لرونکی، بصر لرونکی.

پوښتنې

1. د یو شمیر علماوو استدلال چې الله ﷻ یوازې په یوه صفت متصف دی، شرحه کړئ.
2. دا چې الله ﷻ په بې شماره سلبي صفاتو متصف دی، څرنگه توجیه کېدای شي؟
3. تنحیزي قدیم، تنحیزي حادث او صلوحی قدیم تعلقات د هغو د مثالونو سره، بیان کړئ.
4. د الله ﷻ د قدرت اووه تعلقه د مثالونو سره، توضیح کړئ.
5. د تقابل شپږ صفتونه چې د ممکناتو په مورد کې ذکر کېږي، د مثالونو سره یې ذکر کړئ.
6. د الله ﷻ د قدرت او ارادې صفتونه ولې په واجب او مستحیل پورې تعلق نه نیسي؟ ده مطلب تحلیل کړئ.
7. د علم صفت څو تعلقه لري د مثال سره یې شرحه کړئ.
8. د حیات صفت ولې د تعلق فاقد دی؟ دغه موضوع توضیح کړئ.
9. د الله ﷻ د کلام د صفت د تنحیزي قدیم تعلق، مختلف حالتونه بیان کړئ.
10. د الله ﷻ معنوي صفات د هغه د صفات معانی (ذاتی) سره څه تفاوتونه لري؟ د ګروپي کار له لارې یې تحلیل کړئ.
11. د الله ﷻ د صفات معانی (ذاتی) او معنوي صفتونو په مورد کې، څرنگه د منابعو او درسي موادو څخه استفاده صورت مومي؟
12. د دغه لوست محتویات او مطالب، چې تر ټولو مباحثو مفصل لوست دی، په دریو معیاري صفحو کې خلاصه کړئ.

دریم لوست

د الله جل جلاله فعلی صفات

موخې:

1. محصلان باید د فعلی صفاتو په تعریف د اعتراض په نظر کې نیولو سره چې په هغه تعریف باندې وارد شوی دی، پوه او هغه به بیان کړای شي.
2. محصلان باید په دې مورد کې د اشاعروو او ماتریدیوو د نظریاتو سره آشنا شي.
3. محصلان باید دغه موضوع چې "د الله صفات نه عین ذات او نه غیر ذات دی" ډیره ښه تحلیل کړي.

د الله ﷻ فعلی صفات یا افعال د ذاتي صفاتو په مقابل کې چې د صفات معاني په نوم هم یادېږي، واقع دي. د فعلی صفاتو د تعریف په مورد کې باید ووايو چې: فعلی صفات هغه صفتونه دي چې الله ﷻ یې په ضد باندې موصوف کېدای شي، په داسې حال کې چې د الله ﷻ ذاتي یا معاني صفات هغه صفات دي چې الله ﷻ یې په ضد باندې نشي موصوف کېدای. د فعلی صفاتو مثالونه عبارت دي له: احياء، امات، ایجاد، ترزيق، اعزاز، اذلال او داسې نور. او د ذاتي او یا د معاني صفاتو مثالونه عبارت دي له: حیات، قدرت، اراده، علم، کلام، سمع، او بصر څخه.

د فعلی او ذاتي صفتونو په تعریفونو ملاحظې موجودې دي، ځیني علماء دغه تعریفونه لکه چې په مخکېني درس کې اشاره ورته وشوه، جامع او مانع نه بولي او وایي چې: که دغه تعریفونه صحیح وی، نو د عدل، علو، جبروت، عزت او داسې نور صفتونه چې د ذاتي صفتونه په لست کې نه لیدل کېږي، خو الله ﷻ یې په ضد باندې موصوف نه دی، د الله ﷻ د صفاتو په کوم ګروپ او صنف کې شاملیدلی شي؟ خو ځیني علماوو د دغه اعتراض د رفع کولو په خاطر د الله ﷻ د فعلی او ذاتي صفاتو لپاره، نور تعریفونه په نظر کې نیولي دي.

ځینې نورو محققانو لکه مصطفی سعید الخن او محي الدين ديب مستو، د "العقيدة الإسلامية - ارکانها - حقایقها - مفسداتها" معروف کتاب مؤلفین د دغو صفاتو یو شمیر صفتونه په ځانګړي صنف کې چې د "الصفات الجامعة" په نوم یادېږي، راوړي دي. لکه: علو او عظمت د الله په دې قول کې «وَلَا يُوَدُّهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ»¹ جبروت او کبر، د الله په دې قول کې: «هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ»² عزت او قوت د الله په دې قول کې: «إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ»³ «إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ»⁴ همدارنګه دغو محققانو د الله ﷻ د څلورو نورو صفاتو نه هم بحث کړی دی او هغه یې د "صفات مختلف فيها" تر عنوان لاندې راوړي دي، دغه صفتونه عبارت دي له: (۱) او (۲) د رأفت او رحمت نه چې د الله په دې قول: «إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ»⁵ کې راغلي دي، او (۳) د حلم صفت دی چې د الله په دې قول: «وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ»⁶ کې راغلي، او (۴) د مغفرت صفت دی چې د الله تعالی په دې قول: «إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ»⁷ کې راغلي دي. د پورتنیو څلورو صفاتو په مورد کې هم د اسلامي عقایدو د علماوو ترمنځ اختلاف موجود دي. خو راجح قول په دې مورد کې دا

1. د البقره سورت، 255 آیت.

2. د الحشر سورت، 23 آیت.

3. د الانفال سورت، 10 آیت.

4. د الداریات سورت، 58 آیت.

5. د النمل سورت، 7 آیت.

6. د الحج سورت، 59 آیت.

7. د الممتحنة سورت، 12 آیت.

دی چې دغه صفتونه داسې معنا ګانې دي چې د الله په ذات قایمې دي، یعنې د ذاتي صفاتو له جملې څخه پیژندل شوي دي.¹

ابو المنتهي هم د ذاتي او فعلي صفاتو دپاره تعریفونه په نظر کې نیولي دي، خو په صفاتو پورې مربوطه حاشیه کې د اشاعروو له خوانه د ذاتي او فعلي صفاتو لپاره یو بل جالب تعریف ذکر شوی دی او هغه په دې ډول دی: ذاتي صفت هغه دی چې د نفې کولو څخه یې د هغه نقیض لازميږي مثلاً که حیات نفې شي، موت لازميږي او یا که قدرت نفې شي، عجز لازميږي. خو فعلي صفت هغه دی چې د نفې کولو څخه یې د هغه نقیض نه لازميږي. مثلاً: که احیاء نفې شي اماتت نه لازميږي.²

فعلي څو صفتونه:

په قرآن کریم کې چې الله په کومو صفتونو موصوف شوي دي، هغه وصف د مخلوق د وصف خلاف دی، د هغو په منځ کې فرق داسې دی لکه چې د خالق او تل پاتې ذات فرق چې د فاني مخلوق سره یې لري.

د فعلي صفاتو د جملې نه څو صفتونه د نمونې په ډول ذکر کوو:

د رزق «ترزيق» صفت: الله ﷻ په دې مبارک آیت کې خپل ذات بندګانو ته په رزق ورکولو توصیف کړی: «مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطْعِمُونِ» إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ »³.

د ايتاء صفت: الله تعالی مخلوقاتو ته معطي او د هر شی ورکونکی دی لکه چې فرمایي: «وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ» »¹.

1. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلفین، ص 204-205.

2. ابو المنتهي، ص ۱۲.

3. د الداریات سورت، 57-58 آیتونه.

1. د هود سورت، 3 آیت.

د تعلیم صفت: د الله ﷻ د قرآن کریم د تعلیم او بیان په مورد کې داسې فرمایي:

«الرَّحْمَنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْآنَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْإِنْسَانَ ﴿٣﴾ عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾»¹.

د فعلي صفاتو په مورد کې د العقيدة الطحاوية د شارح نظر:

محمد بن ابی العز الحنفی فرمایي: "الله ﷻ له ازل نه تر ابد پورې په قدیمو صفاتو متصف دی، ټول صفات یې که ذاتي دي یا فعلي، ازلي او ابدی دي. د الله د قدیمو صفاتو نه کوم صفت نه کمیږي، او هغه نوي وصف چې تر مخه الله ﷻ په هغه متصف نه وي، نه موصوف کېږي... د الله ﷻ فعلي صفتونه عبارت دي له: تخلیق، تصویر، احیاء، اماتت قبض، بسط، استواء، اتیان، مجیئت، نزول، غضب، رضاء او داسې نورو څخه"².

د مذاهبو نظریې:

د ذاتي او فعلي صفاتو اصطلاح په دقیقه توګه نه ده معلومه چې د چا له خوا استعمال او کارول شوې ده، خو د نعمان بن ثابت د معروف کتاب څخه چې د فقه اکبر په نوم یاد شوی دی، څرګندېږي چې دغه تصنیف بندي د امام اعظم "ابو حنیفة" رحمة الله علیه په واسطه شوې ده.

د الله ﷻ د فعلي صفاتو په مورد کې د اشاعره او ماتریدیه مذاهبو ترمنځ اختلاف موجود دی. اشاعره- د صفاتو د یوه مستقل صنف نه چې د فعلي صفاتو په نوم یادېږي، منکر دي. دوی وایي: فعلي صفات د الله ﷻ هغه ارادې او اختیاري افعال دي چې د الله ﷻ د قدرت د صفت نه او په ځانګړې توګه د هغه صفت د تنجیزي حادث تعلق څخه موجود شوي دي.

1. د الرحمن سورت، 1-4 آیتونه.

2. شرح العقيدة الطحاوية. هماغه مؤلف. ص 44.

خو ماترديه په دې نظر دی چې فعلي صفتونه د الله ﷻ ازلي صفتونه دي چې د الله د "تکوین" د صفت څخه یې نشأت کړي دي، د مثال په توګه که د تکوین صفت چې د الله تعالی په نفس قایم او ازلي صفت دی، په وجود پوری ارتباط ونیسې د "ایجاد" د صفت په نوم او که په رزق پورې ارتباط ولرې، د "ترزیق" صفت په نوم یادېږي. په همدې شان د نورو تعلقاتو په مورد کې، نور فعلي صفات لکه اعزاز، اذلال، غضب، رضا، امان، بسط، نزول، تصویر، قبض او د هغو په شان نور، مطرح کېږي.¹

ځینې علماوو له هغو جملې نه امام ابو حنیفه رحمه الله علیه دغه صفتونه په یوه مستقل صنف او ګروپ کې د "فعلي صفتونو" په نوم په نظر کې نیولي دي.

د پورتنی اختلاف په نظر کې نیولو سره چې د فعلي صفاتو په مورد کې موجود دي، د دغه صفاتو بحث او مطالعه د "فعلي صفاتو" تر عنوان لاندې د مشکل سره مخ کېږي، د "قدرت او تکوین" د صفاتو په مورد کې بحث، د افعالو ټولو صفاتو ته هم شاملېږي. خو مونږ ددې کتاب په فصل بندۍ کې د فعلي صفاتو دپاره ځانګړی لوست په نظر کې نیولی او د خپل جلیل القدر امام، امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله علیه لاره او طریقه مو تعقیب کړې ده.

د الله جل جلاله د ذات په رابطه د صفاتو عینیت او غیریت:

د الله ﷻ د ذات په رابطه د صفاتو د عینیت او غیریت په مورد کې د علماوو، ترمنځ اختلاف موجود دی. معتزله وایي چې د الله ﷻ صفات د الله تعالی عین ذات دی، په داسې حال کې چې ځینې نور علماء نظر لري چې د الله تعالی صفات د هغه د ذات نه غیر دی.

د اهل سنت او جماعت علماء په دواړو پورتنیو نظرونو کې ستونزې ویني خو زموږ د علماوو له نظره د الله ﷻ صفات نه د هغه عین ذات دی او نه غیر ذات دی.¹

1. عبدالحی الشیخلی البغدادی، شرح العقیدة الطحاویة، د الافکر العربی. ب. ت. ص: 48-49.

1. شرح العقیدة الطحاویة: الحنفی. ص 45-46.

که د الله صفات د الله عین ذات محسوب شي، دا به دغسې معنی ورکړي چې نور نو دوی اصطلاح ګانې (ذات) او (صفت) چې دواړه په ځانګړې توګه د اسلامي شریعت له اساسي مؤمن به څخه دی، وجود ونه لري. او که د الله ﷻ صفات د هغه د ذات څخه غیر وشمیرل شي، نو معنای داسې کېږي چې د الله قدیم ذات یو شی او قدیم صفات یې بل شی دی چې دا، د قدماوو د تعدد نظریه مطرح کوي چې د هغې قبول د اسلامي عقایدو له نظره نادر او غیر منطقي دی.

پوښتنې

1. د تاسو له نظره د ذاتي او فعلي صفاتو لپاره کوم ډول تعریف مناسب دی.
2. آیا د عدل، صدق، جلال، عظمت او جبروت صفتونه د الله ﷻ د ذاتي صفاتو څخه دي او يا له فعلي صفاتو نه؟ په دلیل سره يې بيان کړئ.
3. د اشعريانو نظر د فعلي صفاتو د نفې کولو په مورد کې څرنگه توجیه کولی شئ؟ واضح يې کړئ.
4. ماتريديه فعلي صفاتو ته د الله تعالی د تکوین د صفت سره څرنگه ارتباط ورکوي؟ بيان يې کړئ.
5. د هغه چا دلایل چې د الله صفات عین ذات بولي او همدارنگه د هغه کسانو دلایل چې غیر ذات يې بولي، بيان کړئ.
6. مونږ ولې د الله تعالی صفات نه عین ذات او نه غیر ذات بولو؟ په دغه موضوع کې یو تر بله سره بحث وکړئ.
7. د فعلي صفاتو په مورد کې او د هغو د بحث وړ موضوع ځانګړې ګانو په باره کې ځانګړې کورني کارونه وکړئ.
8. د فعلي صفاتو د لازياتی توضیح په مورد کې دی د مناسبو منابعو او درسي موادو څخه استفاده وشي.

څلورم لوست

د الله جل جلاله متشابه صفات

موخې:

1. محصلان باید د الله ﷻ په متشابه صفاتو پوه او هغه به بیان کړای شي.
2. محصلان باید په دې مورد کې د مبارکو آیتونو او نبوي احادیثو سره آشنا او هغه به ذکر کړي.
3. محصلان باید د الله ﷻ د متشابه صفاتو په هکله د سلفو او خلفوله نظر سره بلدیت پیدا کړي.
4. محصلان باید د تشبیه او تجسیم په مورد کې د علامه طبا طبائی په نظر وپوهیږي او هغه به توضیح کړای شي.
5. محصلان باید د صفاتو د معناگانو په مختلفو توجیهاتو پوه او وضاحت به ورکړای شي.

د اسلامي شریعت په عقایدو کې الله ﷻ ته متعدد صفات لکه ثبوتی، ذاتی، فعلی، جمال او د کمال صفتونه، منسوب شوي دي چې ځیني کسانو په دې مورد کې د الله ﷻ په حق کې په تشبیه او تجسیم حکم کړی دی او ځینې نورو د تعطیل لاره غوره کړې ده.

په قرآن کریم کې ځیني آیتونو د الله ﷻ متشابه بیان کړی، د داسې آیتونو څو مثالونه په لاندې ډول دي: «يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ» (الفتح، ۱۰). «إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ» (آل عمران، ۷۳). «وَلِكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ» (الانفال، ۱۷). «وَقَالَ رَبُّكُمْ» (الغافر، ۶۰). «ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَىٰ لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ﴿٦٠﴾» (الكهف، ۱۲). «وَأَصْنَعُ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحَيْنَا» (هود، ۳۷). «وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ

ذُو الْجَلَلِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ (الرحمن، ٢٧). «فَأَيُّمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ» (البقرة، ١١٥). «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ﴿٥﴾» (طه، ٥). «وَحُنَّ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿١٦﴾» (ق، ١٦). «فَاتَّهَمُ اللَّهُ» (الحشر، ٢). «وَنَزَلَهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾» (المعارج، ٧). «وَجَاءَ رَبُّكَ» (الفجر، ٢٢). «إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٢٤﴾» (الصفات، ٣٤). «وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾» (البقرة، ٢٥٣). «فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَزَنًا ﴿١٥﴾» (الكهف، ١٥). «كَتَبَ اللَّهُ لأَعْلِينَ أَنَا وَرُسُلِي» (المجادلة، ٢١). او... او... همدارنگه د صحیحینو په حدیث کې راغلي: «یتزل ربنا کل لیلۃ الی سماء الدنیا حین یبقی ثلث الیل الاخیرو یقول: من یدعونی فا ستجیب له؟ من یسأ لنی فاعطیه؟ من یتستغفرنی فا غفرله؟»¹. همدارنگه د صحیحینو د شفاعت په حدیث کې راغلي: «ان ربي قد غضب الیوم غضباً لم یغضب قبله مثله ولن یغضب بعده مثله»².

د سلفو او خلفو موقف:

د دغسې قرآني مبارکو آیتونو او نبوي احادیثو په مورد کې د عقایدو د علم علماوو مختلفې نظریې بیان کړي دي او په دوو ګروپو سلف او خلف تقسیم شوي دي، د سلفو علماوو چې د دریمې او یا پنځمې هجري پېړۍ د مخه یې ژوند کړی، د دې صفاتو په هکله یې سکوت اختیار کړی او یا یې ویلي چې د دغو صفاتو اصل معلوم او کیفیت یې مجهول دی او امکان لري چې په دې مورد کې سوال کول د دوی له نظره، بدعت وي.

1. دغه حدیث امام بخاري رحمه الله علیه د «الصلاة په تفسیر کې» (1145) تخریج کړی دی.

2. شرح العقيدة الطحاوية. هماغه مؤلف. ص 45.

خو داسلامي عقایدو خلفو او متأخرو علماوو په دې مورد کې د متقدمو علماوو په قول اکتفاء نه ده کړې او ددې مبارکو آیتونو او نبوي احادیثو په تأویل او منطقي توجیه یې لاس پورې کړی دی.

د یادولو وړ ده چې د دغسې توصیفاتو په مفهوم باندې د نه پوهیدو له امله مشبهه او مجسمه فرقي په اسلام کې منع ته راغلي دي، د عبدالقادر بغدادی تمیمی (۴۲۹ هجري) د نظر په اساس د مشبهه فرقه په دوه ډوله وه:

۱. یو شمیر کسانو د الله ﷻ ذات د غیر الله له ذات سره تشبیه کاوه چې دغه ډله په شپاړسو فرقو باندې، ویشل شوې ده.

۲. یو شمیر نورو علماوو دالله ﷻ صفتونه د مخلوقاتو د صفتونو سره تشبیه کړي دي چې څوارلس شعبې یې درلودې.

خلفو علماوو دا ډول نصوص تأویل کړي دي داسې چې د «ید» څخه یې، قدرت او له «نزول» نه یې د ملائکو نزول، اراده کړې، او دغسې تأویل یې په نورو متشابه آیتونو کې تر سره کړي دي.

د سلفو علماوو چې په خیر القرون پورې مربوط دي په دغسې مبارکو آیتونو کې یې د تفویض مذهب غوره کړی او ویلي یې دي: مونږ الله ﷻ په هغو صفاتو چې خپل ځان یې پرې موصوف کړی، پرته له تأویل څخه موصوف بولو.

دحضرت امام مالک څخه د «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى»^۱ مبارک آیت په هکله پوښتنه وشوه، هغه په ځواب کې وفرمایل: «الاستواء غیر مجهول، والکف غیر معقول، والایمان به واجب، والسؤال عنه بدعة»^۲ یعنې په عرش باندې استواء مجهوله

۱. د طه سورت، ۵ آیت.

۲. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلف، ص ۱۸۱.

نه ده، او دهغه کفیت زموږ د عقل له درک څخه جگ دی. او په هغه باندې باور کول واجب دي، اوله هغه نه پوښتنه کول بدعت دی.

علامه الباجوري د «تحفة المرید» په (۵۳) مخ کې لیکي:

د سلفو او خلفو ترمنځ د اختلاف مورد په لاندیني مبارک آیت کې د وقف موضوع ده:

«هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ

مُتَشَبِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ

وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ ۚ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ ۗ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَامَنَّا بِهِ ۚ

كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٥٣﴾»^۱

یعنې هغه دی خدای چې قرآن یې پر تا نازل کړی چې ځینې له هغه کتاب څخه آیتونه محکم دي چې هغه د کتاب اصل دی او ځینې نور متشابه آیتونه دي، هغه ډله چې په زړونو کې یې باطل ته میل دی د متشابه متابعت کوي ترڅو د هغه په تأویل سره فتنه کړي وکړي په داسې حال کې چې دهغه په تأویل پرته له الله ﷻ څخه بل څوک نه پوهیږي، او د پوهې لرونکی وایي چې موږ په ټول هغه کتاب ایمان راوړی، ټول محکم او متشابه د الله له لوری څخه راغلي دي، او پند نه اصلي مگر د عقل خاوندان.

د «الراسخون فی العلم» په مورد کې اختلاف منځ ته راغلی، ځینې هغه د جلاله په لفظ عطفوي، نو په دې اساس پوهان او په علم کې راسخ کسان د متشابه په تأویل پوهیږي، ځکه د هغوی له نظره وقف د «الراسخون فی العلم» په آخر باندې دی، نه د جلاله په لفظ. خو ځینې نور وایي چې وقف د جلاله په لفظ باندې دی، نو په دې صورت کې، په متشابه باندې پوهیدلی او په هغه باندې علم لرل تر الله ﷻ پورې منحصر کېږي او راسخین په علم کې په هغه باندې ایمان راوړي او په متشابه باندې علم، خدای تعالی ته تفویضوي.

۱. د آل عمران سورت، ۷ آیت.

دامام ابن تیمیه تاویل:

امام ابن تیمیه د «كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ»¹ آیت په مورد کې ډیر ښه تفسیر کړی: «ان المراد بالوجه هنا: الجهة، و أن معنى الآية: كل شيء هالك الا ما أريد به جهة الله تعالى، مثل قوله تعالى: «وَلِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَثَمَّ وَجْهُ اللَّهِ»². اي: قبله الله، وجهة الله هکذا قال جمهور السلف»³ امام الباجوري د جوهرې په شرحه یوه د پام وړ مباحثه بیان کړې ده چې د امام زمخشري او امام غزالي رحمة الله عليهما ترمنځ د «الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى»⁴ مبارک آیت په مورد کې تر سره شوې ده، په مباحثه کې امام زمخشري له امام غزالي څخه د همدغه مبارک آیت په مورد کې پوښتنه کوي، هغه په ځواب کې فرمایي:

کله چې ناممکن وي چې کفایت او په کوم ځای کې به د خپل ځان شتون و پېژني نو د تا د بندګۍ د شان سره څنګه مناسبه ده چې څرنگوالی او په کوم ځای کې د متعال خدای شتون درک او بیان کړي؟ د اسلامي عقایدو د مسایلو په مورد کې تر اوسه پورې همدغه دوی طریقې موجودې دي چې د ډاډ وړ او خوندي لاره داده چې د سلف صالح لاره تعقیب کړو او د اسلامي عقایدو زیات مطالب الله ﷻ ته تفویض او موکول کړو.

امام شافعی رحمة الله علیه په دې مورد کې ډیر ښه فرمایلي دي: سلف صالح په علم، عقل، دین او فضل کې تر مونږ ډیر جګ دی همدارنګه د هغوی رأی او نظر ډیر ښه دی چې متابعت یې وکړو.¹

1. د القصص سورت، 88 آیت.

2. د البقرة سورت، 215 آیت.

3. دامام ابن تیمیه د فتاوی مجموعه (2/427) اوله هغه وروسته.

1. العقيدة الإسلامية. هماغه مؤلفین، ص 183.

پوښتنې

1. د صفاتو د اصطلاح او متشابه مبارکو آیتونو په هکله چې کوم معلومات لرئ هغه بیان او توضیح کړئ.
2. د ذکر شویو قرآني مبارکو آیتونو او نبوي ذکر شویو احادیثو په علاوه د قرآن کریم او د پیغمبر د احادیثو نور مثالونه هم پیدا او ذکر کړئ.
3. د امام تیمیه نظر د ذکر شوي مبارک آیت په مورد کې، تحلیل کړئ.
4. په هغه مورد کې چې د امام زرخشري او امام غزالي ترمنځ مباحثه شوې ده له هغې نه موڅه نتیجه تر لاسه کړې ده؟ په خپل مینځ کې بحث وړ باندې وکړئ.
5. د متشابه آیتونه په مورد کې امام محمد بن ابې العزالحنفي د نظر په هکله پلټنه او بحث وکړئ.
6. د سلفو او خلفو علماوو نظر د متشابه صفاتو په باره کې د دلیل سره ذکر کړئ؟

پنځم لوست

الهي عدل

موخي:

1. محصلان بايد داهل سنت او جماعت په نظر د الله ﷻ د عدل په مورد کې، پوه او هغه به بيان کړای شي.
2. محصلان بايد د هغو قرآني آيتونو سره چې د الله ﷻ نه د ظلم د نه صادريدو په مورد کې دي، آشنا شي.
3. محصلان بايد دالهي عدل د اهميت په باره کې معلومات لاس ته راوړي.
4. محصلان بايد د نمونې په توگه د تکويني عدل د مثالو سره بلديت پيدا کړي.

د عدل صفت يوه له هغو موضوعاتو څخه ده چې د اسلام د تاريخ په اوږدو کې د بحث موضوع پاتې شوې ده.

د اهل سنت او جماعت له نظره انسان او ټول عالم د الله ﷻ مخلوق او مملوک دي، خالق او مالک کولی شي چې په خپلو مخلوقاتو او مملوکاتو کې هر ډول خالقانه او مالکانه تصرف وکړي، پرته له دې چې دغه کار دده په مورد کې ظلم وبلل شي، ځکه الله ﷻ د بې حصره قدرت، لرونکي دی، نو تصرف يې هم بې قیده او بې حصره دی. د الله ﷻ هر ډول مشيئت، اراده او تصرف په حکمت او مصلحت بناء دی چې مونږ کله کله نشو کولای هغه په خپل محدود توان او عقل، درک کړو.¹ قرآن کریم الله ﷻ ته د عدل صفت منسوب کړي، او هر ډول ظلم يې په هره اندازه چې وي، له خدای تعالی څخه نفې او سلب کړی دی، لکه چې فرمايي:

«قُلْ مَتَّعُ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّمَنِ اتَّقَىٰ وَلَا تُظْلَمُونَ فَتِيلًا»²

1. شرح البيهقي على الجوهرة، هماغه مؤلف. ص 125-126.

2. د النساء سورت، 77 آيت.

یعنې ووايه (ای محمده) د دنیا متاع ډیره کمه ده، او آخرت دهغه چا لپاره چې پرهیزگار وي، غوره دی او هېڅ ظلم به په تاسې ونه شي، او:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ»¹.

یعنې په تحقیق الله ﷻ د ذری په اندازه هم ظلم نه کوي، او:

«وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعِبَادِ»²

یعنې الله ﷻ د بندګانو لپاره د ظلم اراده نه کوي.

ځینې متکلمین په الهی عدل کې زیات بحثونه لري، له د جملې نه دوی ویلي چې: الله د عدل د صفت درلودونکی دی او دهغه د عدل صفت هم په تشریع، ثواب، عقاب او هم په خلقت او تکوین کې نافذ دی، په الهی تشریع کې د عدل خلاف هېڅ مورد نه لیدل کېږي، که په کومه آسماني تشریع کې یو شی فرض او یا حرام شوي وي، هغه یې له لوړ حکمت او لوی مصلحت څخه خالي نه دی اګر که دغه حکمت او مصلحت په ځینې مواردو کې مونږ ته په قاصر عقل د درک وړ نه وي، په همدې توګه د ثواب او عذاب ورکولو په مورد کې په عدل حکم کوي، او وروسته د الله ﷻ د تکویني عدل لپاره مثالونه ذکر کوي.

تکویني عدل:

د الله ﷻ عدل په کامله توګه په خلقت، تکوین او وجود کې هم مشهور او محسوس دي، ټول مقادیر، فوایل، اوصاف او په عالم الوجود کې کیفیتونه او څرنگوالی په معین او منطقي تناسب سره چې د هغه د کار د دوام ضامن دی، خلق او په کار اچول شوي دي، ځکه الله ﷻ د عالم په ټولو اجزاووکې په ټولو کمالاتو، نیکو، نقصونو، سختیو او عیبونو باندې پوره علم لري، د حکمت او مصلحت په وجه او د عقل د حکم مطابق باید ووايو چې حکیم خدای ﷻ نیکي ته پر نقص او عیب ترجیح ورکړې ده.

1. النساء سورت، 40 آیت.

2. الغافر سورت، 31 آیت.

قرآن کریم هم په خلقت او تکوین کې الهي عدل ته اشارې کړي دي لکه چې فرمایي: «إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ»¹ یعنې ټول شیان مو په دقیقه اندازه خلق کړي دي. او: «وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ تَقْدِيرًا»² یعنې او خدای تعالی ټول شیان خلق کړي دي او هغه یې اندازه کړل په دقیقه اندازه سره. او: «وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ»³ یعنې او ټول شیان د الله ﷻ په نزد په معینه اندازه دي. او د نبی کریم ﷺ په یوه حدیث کې راغلي دي: «بالعدل قامت السموات والارض» یعنې آسمانونه او ځمکه د یوې دقیقې اندازې پر اساس ولاړ دي. دا یو څرګند حقیقت دی چې الهي عدل په ټول جهان کې مشاهده کېږي، هم په ډیرو وړو موجوداتو کې چې په غیر مسلح سترګو نه لیدل کېږي، او هم په ډیرو لویو سماوي اجرامو کې. که د یوه حیه او یو حجری موجود ژوند په نظر کې ونیسو، په هغه کې به لازم نظم او تناسب وینو چې څرنگه حرکت کوي، څرنگه غذا لاس ته راوړي او څرنگه یې هضموي او د خپل بدن جز یې ګرځوي. همدارنګه وبه ګورو چې تکثیر او د خپل مثل تولید کوي، خلاصه دا چې خپل ټول بیولوژیکي او حیاتي فعالیتونه په منظمه توګه تر سره کوي⁴ ځمکه چې د مونږ د شمسي نظام یوه سیاره ده په ټولو ابعادو کې په دقیق تناسب، خلق او پیدا شوې ده، د هغې لویوالي او وړوالي، جاذبه قوه یې، له نورو سیارو څخه فاصله یې، نسبت لمر ته موقعیت یې، وضعي او انتقالي حرکتونه یې او داسې نور په دا ټولو کې، پوره نظم او دقت په نظر کې نیول شوي دي¹.

1. البقرة سورت، 49 آیت.

2. الفرقان سورت، 2 آیت.

3. الرعد سورت، 8 آیت.

4. صلاح الدین سلجوقي. تجلی خدا در آفاق و انفس. کابل. 1383 ق، ص 183-185.

1. عبدالسلام تونجي، العقيدة في القرآن، طرابلس: 1986، ص 152-153.

الهي عدل ته د الخميس اشاره:

محمد بن عبدالرحمن الخميس د «العقيدة الطحاوية» په شرحه کې چې د عبدالماجد ابو زاهد په واسطه په فارسي ژبه ترجمه شوې ده، لیکي: «...جنت او دوزخ دواړه مخلوق او نه فنا کېدونکي دي، زما عقیده داده چې الله ﷻ جنت او دوزخ د ټولو تر منځه پيدا کړل او داسې مخلوق يې پيدا کړ چې دغو دواړو ځايونو ته د تگ لايق وو، هر څوک يې چې جنت ته وليږه هغه د الله ﷻ فضل دی او هر څوک يې چې د دوزخ اهل وگرځاوه هغه يې عدل دی...»¹

د الهي عدل په مورد کې د محمد بن ابي العزالحنفي شرحه:

د «العقيدة الطحاوية» شارح د «يفعل مايشاء، وهو غير ظالم ابداً» متن په شرحه کې مفصله ليکنه لري، چې مهم ځايونه يې کټ مټ را نقلوو: «..... الذي دل عليه القرآن من تنزيه الله نفسه عن ظلم العباد... وأيضاً فإن قوله تعالى: «ومن يعمل من الصالحات و هو مؤمن فلا يخاف ظلماً ولا هضماً» قد فسره السلف بان الظلم: أن توضع عليه سيئات غيره، والهضم: أن ينقص من حسناته، كما قال تعالى: «ولا تزر وازرة وزر اخرى»... وروي ابو داود والحاكم في المستدرک من حديث ابن عباس و عبادة بن الصامت وزيد بن ثابت عن النبي صل الله عليه وسلم: «لو أن الله عذب اهل سماواته واهل ارضه، لعذبهم و هو غير ظالم لهم ولورحمهم كانت رحمته خيراً لهم من اعمالهم»...».

له دې شرحې نه هم معلومېږي چې الله ﷻ بندګانو ته په ثواب او جزا ورکولو کې، ظلم نه کوي او انسان د الله ﷻ په مقابل کې دومره کموالی او نقصان لري که هغه ټولو انسانانو ته عذاب ورکړي، ظالم نه بلل کېږي او که په هغوی رحمت وکړي، هغه د الله ﷻ فضل دی. انسان که ډير زيات پرهيزګاره هم وي بايد په خوف او رجاء کې ژوند وکړي.

1. محمد بن عبدالرحمن الخميس، شرح آسان فارسی العقيدة الطحاوية — د عبدالماجد ابوزاهد ترجمه، د نعماني انتشارات،

پوښتنې

1. د اهل سنت او جماعت نظر د الهي عدل په مورد کې څه دی؟ د دلیل سره یې توضیح کړئ.
2. دا چې الله ﷻ ظلم نه کوي، په کوم قرآني آیت ثابت شوی دی؟ بیان یې کړئ.
3. محصلین دې په ځانگړو گروپونو کې د تکویني عدل نوي مثالونه چې په دې کتاب کې نه دي ذکر شوي، بیان کړي.
4. د تکویني عدل په مورد کې باید له درسی منابعو او موادو څخه استفاده وشي.
5. د عدل موضوع د بحث یوه مهمه موضوع ده، د دې خبری علت څه دی؟ په دې موضوع کې دې د محصلینو له خوا بحث وشي.

شپږم لوست

د شرتون

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدريس شي.

موخې:

1. محصلان بايد د بلاوو او شرونو په څو مثالونو پوه او نورې بيلگې بايد راوړي شي.
2. محصلان بايد په دې مورد کې د معاندينو سوالو ته قانع کوونکي ځوابونه ورکړای شي.
3. محصلان بايد د شر د شتون مسأله تحليل کړای شي.
4. محصلان بايد د خير او شر د قدر په مورد کې د «العقيدة الطحاوية» د شارح په نظر پوه او هغه بايد بيان کړای شي.

د شر د موجوديت په مورد کې د ځينې معاندينو او يا د ديندارو شکاکو او مذبذبو کسانو له خوا يو تعداد پوښتنې مطرح کيږي چې په عالم کې، يو تعداد کارو ته د الله ﷻ د تکويني عدل له مسئلې سره ارتباط ورکوي چې خلاصه يې په لاندې ډول ده:

عالم او جهان د آفتونو او شر نه ډک دي، د زلزلې په يوه ټکان باندې په زرهاوو انسانان تر خاورو لاندې کيږي، سخت طوفانونه او سيلابونه جاري کيږي، انسانان او د هغوی هست او بود تلف کوي، آتش فشانونه ستونزې او خساره منځ ته راولي، ساری صعب العلاج او مهلکي ناروغي د انسانانو سره لاس او گريوان کيږي، دوامداره وچکالي د انسان او حيوان ژوند د ستونزو سره مخ کوي، د انسانانو په منځ کې جگړې، مهاجرتونه، نژادي توپيرونه، ناحقه وژنې، ټولنيزې بې عدالتې، په بشري ټولنو کې وجود لري، ځينې انسانان ولې دنيا ته ناقص الاعضاء منځ ته راځي؟ او نور سالم او روغتيا لرونکي دي، ولې مرگ موجود دی؟ ولې شر او آفت خلق شوی دی او د هغه په ځای ټول جهان په خير او نيکي ډک نه دی، که آفت او شر موجود نه وای څوک به د هغه په سرته رسولو قادر هم نه و.

معصیت او گناه به له چا نه واقع کېده، هر چا به په دنیا کې مرفه او آرام ژوند درلوده، په آخرت کې به هم سعید او نیکبخته او د جنت مستحق به و، ځکه په دنیا کې به گناه او معصیت له هغه څخه واقع شوی نه و.

د پنځو دلایلو بیان:

داسلامي عقایدو علماء د مخکېنيو مطرح شویو پوښتنو لپاره پنځه موضوع گانې په لاندې ډول بیانوي:

1. ډیر شرور او آفتونه چې د انسانانو په ژوند کې منځ ته راځي هغه د بې احتیاطۍ، د عقل، فکر او کامل اختیار چې الله دوی ته ورکړي دي، د ناسم کارولو په نتیجه کې منځ ته راځي چې په دې صورت کې په خپله انسانان د خپلو کارونو مسئول دي چې په خپلو لاسونو د هغه مرتکب گرځي، د مثال په توګه زیاتې ناروغۍ چې مونږ ور باندې اخته کېږو، د مونږ د بې احتیاطۍ، د حفظ الصحتې او نورو صحي شرایطو د نه رعایت کولو په اثر دی، حتی کېدای شي چې د هغو په اثر طفل دنیا ته ناقص الاعضاء او یا فلج، راشي. الله ﷻ فرمایي:

«وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَكِنْ أَنْفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ»¹

یعنې الله ﷻ په هغوی ظلم نه دی کړی بلکه هغوی په خپلو ځانو ظلم کوي.

2. ځینې آفتونو او بشري شرونه د نورو کسانو د ناسمو کارو په اثر پر مونږ تحميلیږي، یو څوک قتل کوي، یو ناسم عمل دی چې په خپل کامل اختیار یې تر سره کړی، خو مظلوم شخص شرعاً او قانوناً حق لري چې انتقام ورڅخه واخلي، دغه دواړه عملونه په خپله انسان ته راجع کیږي. او دا چې دغه تکویني د قتل کولو توان ولې هغه ته ورکړل شوي دي، البته دا د انسان د رشد او ترقی په خاطر دی چې انسان د خپل اختیار او کاملې آزادۍ په اساس د خپلو نیکو او بدو عملونو نتیجه وويني او د خپل شخصیت د سعادت او ترقۍ په لور قدم واخلي. او که مظلوم انسان د

1. د آل عمران سورت، 117 آیت.

ظالم نه په انتقام اخیستلو موفق نه شي، الله ﷻ ظالم د خپلو اعمالو په سزا رسوي، او حتی د اسلامي شریعت له نظره، حیوانات هم په آخرت کې دخپل ظلم سزا وینی، هغه انسان چې په ظلم ووژل شي داسلامي شریعت له نظره شهید ورته ویل کیږي لکه چې په ځینې روایاتو او آثارو کې ذکر شوي دي: «من قتل دون اهله ظلماً فهو شهید» «ومن قتل دون ماله ظلماً فهو شهید».

3. الله ﷻ عادل او انتقام اخیستونکی ذات دی د هغه عدل ایجابوي چې د ځینې کسانو او ځینې ملتونو څخه چې په ظلم، ستم او تجاوز کې له حد نه زیاتې کوي، انتقام واخلي چې دا په خپله د انسان د عمل، رد عمل دی، د الله ﷻ دغه انتقام چې د هغه د عدالت سره منافات نه لري بلکه عین عدل دی چې باید د زلزلې، طوفان، مرض، لوږې په شکل کې تبارز وکړي او انسانان یا ملتونه خپلو عملونو ته متوجه کړي، لکه چې الله ﷻ فرمایي:

«وَمَا أَصَبَكُمْ مِّنْ مُّصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ»¹.

یعنې او هیڅ مصیبت تاسې ته نه دی رسیدلې مګر دا چې د تاسې د خپلو عملونو په سبب دی او الله ﷻ د هغه زیات، عفو کوي. همدارنګه ځینې شرونه، آفتونه او بلاوې د قرآني نصوصو مطابق، د انسانانو د عملونو، سزا، انتقام او الهي قهر بلل شوی دی، چې د زمانې په اوږدو کې ځینې ملتونه لکه عاد، ثمود، د لوط قوم، د فرعون قوم، اصحاب ایکه او حجر په هغه ګرفتار شوي دي: الله ﷻ، فرمایي:

«كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿١﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأُهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٢﴾»².

او: «فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ»³. او: «فَجَعَلْنَا عَلِيَهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا

عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن سَجِيلٍ»⁴.

1. د الشوری سورت، 30 آیت.

2. د الحاقة سورت، 1-6 آیتونه.

3. د الاعراف سورت، 136 آیتونه.

4. د الحجر سورت، 74 آیت.

4. دغه زلزلې، طوفانونه، مرضونه او داسې نور اگر که په ظاهر کې سخت او نا مطبوع دی، خو حقیقت دادی چې زیاتې فایدې هم لري، دغه آفتونه، ظالم او متجاوز انسانان او ملتونه، اصلاح کوي او له بې لاریو څخه خبر داری ورکوي، ډیر ظالم انسانان چې په خپلو وطنوالو هیڅ عاطفه نه لري، د دغسې حوادثو دلیدو نه وروسته ټوله خپله دارایی خیریه مؤسسو ته وقف کوي او په خپله هم د زخمیانو، اطفالو، سپین ږیریو او د بې چاره خلکو د مرستې لپاره ځانونه چمتو کوي.

5. دکائناتو په جهان کې یوازې انسانان ژوند نه کوي بلکه زیات موجودات وجود لري چې د الله ﷻ مخلوق دی، د الله ﷻ د مخلوقاتو نه هر مخلوق توقع لري چې په حق کې یې عادلانه کار سر ته ورسېږي، امکان لري ځینې آفتونه او شرونه زمونږ په حق کې مضر وي، د نورو موجوداتو لپاره به مفید وي چې مونږ به د هغو د مفید والي نه خبر نه وو.

په نتیجه کې باید وویل شی چې د الله ﷻ ټول کارونه او افعال په خاص تدبیر او حکمت سنجول شوي او دمخلوقاتو په منافعو او مصالحو ولاړ دي.

داسې مورد چې د الله ﷻ د بالغه حکمت نه خالی وي، وجود نه لري چې په ځینې مواردو کې مونږ په الهي حکمتونو علم نه لرو.

د انسان ابتلاء او ازموینه:

د ځمکې پر مخ د انسان د پیدایښت نه هدف د هغه امتحان او ابتلاء ده، که د هغو سوالونو ځوابونه یې چې په دې امتحان کې مطرح کیږي په ښه توګه وړاندې کړل، نو په آخرت کې به د هغو کسانو له جملې څخه وي چې نجات یې په برخه دی، او که یې و نشو کولی نو په آخرت کې به د هلاک شوو کسانو په جمله کې وي. الله تعالی دغه حقیقت په ښه توګه په دې مبارک آیت کې بیان کړی دی:

«الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا»¹. یعنې چې مرګ او

ژوند یې پیدا کړ ترڅو تاسې و آزمویې چې کوم یو د تاسې د ښه عمل لرونکی دی.

په امتحان کې امتحان اخیستونکی داسې سوالونه مطرح کوي چې د امتحان شوی کس حقیقت، ښه پیدا کړي او امتحان شوي ته هم پوره اختیار موجود وي ترڅو سوالونو ته ځوابونه ورکړي اوس نو امتحان اخیستونکی یو ډول سوالونه، نه مطرح کوي بلکه غواړي چې د ډول ډول سوالونو په مطرح کولو سره، د امتحان شوي کس حالت روښانه شي، څرنگه چې دنیا د ابتلاء دار ده نو الله ﷻ مختلف سوالونه او قضیې د هغه انسان په مقابل کې چې تر ابتلاء لاندې دی، مطرح کړل لکه فقر، غنا، صحت، مرض، خیر، شر، مفید او مضر. ترڅو هغه انسان چې د ځمکې په سر خلیفه دی، په دغو سوالونو امتحان کړي. لکه چې الله ﷻ فرمایي:

«وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِّنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ

وَدَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ

﴿١٥٦﴾ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾»².

یعنې هرومرو تاسې په سختیو لکه بیر، لوږه، د مالونو او ځانونو نقصان او په زراعتي آفتونو، ازمویم، او زیری ورکړه صابرانو ته کوم چې د سختې حادثې سره مخ شي، صبر کوي او وایي مونږ د الله ﷻ په فرمان راغلی یو او بیرته به هغه ته رجوع کوو، دوی هغه گروهه چې پر دوی باندې درودونه دی د الله ﷻ له خوا او ځانګړې رحمت، هغوی هدایت کړل شوي دي.

1. د الملک سورت، 2 آیت.

2. د البقرة سورت، 155-157 آیتونه.

نو د شر په موجودیت او شتون کې څرنگه چې مطرح شو، کومه ستونزه نشته، خو په دې شرط چې مونږ خپل ځانونه د امتحان په سالون کې تصور کړو او د سمو خوابونو، ورکولو سره، علاقه ولرو.

ذهني فايدي:

1. مسئولیت، آزادي غواړي چې ده په کسې اعمالو او شرعي تکالیفو کې، وجود لري، الله ﷻ فرمائي: «وَهَدَيْنَاهُ النَّجْدَيْنِ»¹. یعنې او لارښودنه مې وکړه هغه ته د دوو نیکې او بدې لارې.

او: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا»². یعنې په تحقیق هغه ته مې لاره وښوده چې یا به شکر گزاره کيږي او یا به کفران کوي.

2. دالله ﷻ د مشیت او رضاء ترمنځ فرق موجود دي. په جهان کې ټول شیان د هغه په مشیت سرته رسیږي، خو په ځینې کې د الله ﷻ رضاء نه وي.

3. د معصیت او مصیبت ترمنځ تفاوت وجود لري، معصیت د انسان له خوا دی، د هغه مسئولیت د ده په غاړه دی په هغه کې د الله ﷻ اراده او مشیت وجود لري، خو دالله ﷻ رضاء پکې نشته. مگر مصیبت دالله ﷻ له خوا دی، په هغه کې حکمتونه وجود لري چې پرته له الله ﷻ نه بل څوک نه پرې پوهیږي، الله ﷻ فرمائي: «مَا أَصَابَ مِنْ مُّصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ»³. یعنې چاته پرته د الله ﷻ د اذن څخه مصیبت نه رسیږي.

4. دالله ﷻ علم کاشف دی نه مجبر، الله ﷻ په ماضي، حال او مستقبل باندې پوهیږي او د انسان په ټولو اعمالو آگاه دی. که الله ﷻ په بندګانو باندې د اعمالو په

1. الدلبد سورت، 10 آیت.

2. د الانسان سورت، 3 آیت.

3. د التغابن سورت، 11 آیت.

انتخاب کې مجبر وي په دې صورت کې ظلم منځ ته راتله چې د الله ﷻ په شان کې مستحيل دی.

5. د قدر په بهانه، بیکاره کېناستل او کارنه کول پرته له عجز او کسالت نه بل څه نه دي، سلف صالح د قضاء او قدر عقیده، د الله په لاره کې په جهاد کولو، د تمدن په راوستلو او د مجد او عزت تر لاسه کولو باندې تعبیر کړې ده، خو وروسته ځینې ټېټلان او کاهلان انساني کرامت ته د رسیدو نه، ناتوانه شول. او په دې مورد کې یې په بې اساسه بحثونو لاس پورې کړ¹.

«العقيدة الطحاوية» شارح محمد بن ابی العزالحنفي رحمة الله عليه د دغه قول «وبالقدر خيره وشره و حلوه ومره من الله تعالى» په شرحه کې لیکي: «...واما سيئة، فهو انما يخلقها لحكمة وهي باعتبار تلك الحكمة من احسانه، فان الرب لا يفعل سيئة قط، بل فعله كله حسن و خير ولهذا كان النبي ﷺ يقول في الاستفتاح: «والخير كله بيدك، و الشر ليس اليك» اي: فانك لا تخلق شرأ محضاً، بل كل ما يخلقه قضيه حكمة، هو باعتبار ها خير، ولكن قديكون فيه شرلبعض الناس، فهذا شر جزئي اضافي، فاما شر كلي او شر مطلق فالرب سبحانه وتعالى منزّه عنه. وهذا هو الشر الذي ليس اليه، ولهذا لا يضاف الشراليه مفرداً قط، بل اما أن يدخل في عموم المخلوقات، كقوله تعالى: «الله ﷻ خالق كل شيء» «كل من عند الله». واما أن يضاف الى السبب كقوله تعالى: «من شر ما خلق» و اما أن ...

نو ویلی شو چې الله ﷻ شر یوازې د خاص حکمت لپاره پیدا کوي دغه حکمت مونږ کله کله نشو درک کولی، نو ددې حکمت په اساس شر ته هم نیک او خیر ویل کېدای شی. الله ﷻ د مطلق او کلی شر نه منزّه او پاک دی، الله ﷻ جزئی شر چې ځینې انسانانو او مخلوقاتو ته متوجه وي، پیدا کوي، خو هغه هم د یوه حکمت په اساس¹.

1. العقيدة الاسلامية، هماغه مؤلفین. ص ۴۷۰ - ۴۷۳.

1. شرح القعدة الطحاوية، الحنفی، ص 198.

پوښتنې

1. آفتونو او شرونو ته دې یولست ترتیب او د هغو په مورد کې دې بحث وشي.
2. د دین معاندین د شر د شتون مسئله څرنگه دالله ﷺ په تکویني عدل پورې مربوطوي؟ توضیح یې کړئ.
3. د هغوی د سوالونه په مقابل کې څرنگه استدلال کولی شو، په دې مورد کې آزاد بحث وکړئ.
4. قرآني مبارک آیتونه د مخکېنيو قومونو په مورد کې ذکر، ترجمه او تفسیر کړئ.
5. په دې مورد کې د معتبرو منابعو څخه استفاده وکړئ او مختصرې مقالې ولیکئ.
6. د «القعدة الطحاوية» د شارح محمد بن ابی العزالحنقی نظر د خیر او شر په قدر کې ترجمه او په تفصیل سره یې داستاد په مرسته بیان کړئ.

بد به نسبت بد بود این را بدان پس بد مطلق نباشد در جهان
 زهرمار آن مار را باشد حیات نسبتش با دیگری آمد ممات

شپرڻم خيرڪي

الله جل جلاله ته د پنځو نورو
صفتونو ثابتول

لومړۍ لوست

د وحدانيت صفت، اقسام او دهغه دثبوت دلايل

موخې:

1. محصلان بايد د توحيد په لغوي او اصطلاحي معنی پوه او هغه به بيان کړای شي.
2. محصلان بايد دربوبيت، الوهيت او داسمونو او صفاتو د توحيد سره آشنا شي.
3. محصلان بايد د تمنع او توارد د دلايلو او په کمال باندې د توحيد د دلالت په مورد کې مهارت تر لاسه کړي.
4. محصلان بايد د توحيد په مورد کې په قرآني دلايلو پوه او هغه به توضيح کړای شي.

وحدانيت:

وحدانيت، وحدت ته منسوب دی د (ی) حرف يې د نسب او (الف او نون) يې د مبالغې لپاره دی لکه چې په عربي کې لوړ غاړي ته «رقباني» او زيات وينستان لرونکي ته «شعراني» وايي چې رقبې او شعر ته منسوب ده. توحيد په لغت کې يوه څيزه ده «يو» ويلو او يا د هغه د «يو» پيژندلو په معنی دی او د اسلامي عقايدو علماوو په اصطلاح کې عبارت دی له باور کولو څخه چې الله ﷻ په ذات، صفاتو، افعالو او عبادت کې، يو دی.

د توحيد اقسام:

محمد بن ابي العز الحنفي د العقيدة الطحاوية شارح توحيد په درې قسمه تقسيم کړي دي:

1. توحيد په صفاتو کې
2. دربوبيت توحيد
3. دالوهيت توحيد

1. توحيد په صفاتو کې:

هغه کسان چې د الله ﷻ صفات نفې کوي لکه جهنم بن صفوان سمرقندی او پيروان يې، دغه نفې د توحيد مسمی ته شاملوي د دوی له نظره د صفاتو اثبات د واجب تعدد ته مستلزم دی.

دغه نظر په واضحه توګه فاسد او نادرست دی، ځکه د ټولو صفاتو څخه د مجرد ذات لپاره د خارجي وجود تصور نشي کېدای او دغه نظر تعطيل، حلول او اتحاد ته منجر کېږي او دا د نصرانيانو د کفر نه هم بد دي، ځکه نصرانيان دغه حلول او اتحاد يوازې په مسيح ابن مريم پورې مختص کوي په داسې حال کې چې د دې نظر خاوندانو هغه ټولو مخلوقاتو ته غزولي دي، چې دا ډول توحيد د مونږ مطلوب نه دی¹.

2. دربوبيت توحيد:

دربوبيت توحيد دادی چې انسان اقرار وکړي چې الله ﷻ د ټولو شيانو خالق دی او د جهان لپاره دوه صانع چې عين صفات ولري، وجود نه لري او دغه توحيد حق دی په هغه کې شک نشته ډيرکمو کسانو د دې ډول توحيد په ضد حکم کړی دی لکه فرعون، مجوسيان او زرتشتيان چې دا هر يېمن او د يزدان خدايان د صنع او خلق په کار کې شريک بولي او يا کلامي مشهوره فرقه د «قدریه» په نوم چې انسان د خپلو اعمالو خالق بولي².

3. دالوهيت توحيد:

د الوهيت توحيد عبارت له دې نه دی چې انسان واحد خدای د عبادت يوازنی مستحق وبولي او د واحد معبود په توګه هغه د اطاعت او عبادت لايق قبول کړي، د الوهيت توحيد دربوبيت د توحيد په ضمن کې وجود لري. ځکه هغه ذات چې د

1. شرح العقيدة الطحاوية، ابوالعز الحنفی، ص 16.

2. شرح العقيدة الطحاوية، عبدالمحي الشیخلی البغدادي، ص 16-17.

صنعي او خلق کولو توان ونه لري د دې صلاحيت هم نه لري چې د برحقه معبود په حيث قبول شي.

د توحيد هغه انواع چې نبي اکرم ﷺ ورته دعوت شوی او د هغو په هکله آسماني کتابونه نازل شوي، عبارت دي له:

1. توحيد په ذات او معرفت کې، 2. توحيد په طلب او قصد کې.

په اول توحيد کې د ذات د حقيقت اثبات، د رب، صفاتو، افعالو او دالله ﷻ داسمونو د حقيقت اثبات مطلوب دي چې په دغو ټولو کې هيڅ شی د الله ﷻ په شان نه دی. اوپه دو هم توحيد کې مطلوب دا دی چې يوازې الله ﷻ د عبادت مستحق ومنو او هيڅوک له ده سره په عبادت کې شريک نه کړو.¹

د شپږو کمونو نفې:

د دوه قسمه توحيد د اثبات په خاطر د اسلامي عقايدو علماوو د الله ﷻ د ذات، صفاتو، افعالو او عباداتو څخه شپږ متصل او منفصل کمه، نفې کړي چې تفصيل يې د مخه په جدول کې بيان او ذکر شو.

دتوحيد دلایل:

دالله ﷻ د توحيد د اثبات په مورد کې دوه ډوله دلایل ذکر کيږي:

۱. قرآني دلایل، ۲. عقلي دلایل، چې دواړه ډوله دلایل په اختصار سره بيانېږي.

1. قرآني دلایل:

لکه چې پوهېږو توحيد د اسلامي عقايدو د مباحثو څخه تر ټولو شريف بحث دی چې د «علم توحيد» په نوم هم ياديږي نو له همدې وجهې نه په قرآن کریم کې زيات مبارک آيتونه په دې رابطه ذکر شوي دي له دې جملې نه دغه مبارک آيتونه ذکر کوو:

1. شرح العقيدة الطحاوية، ابوالعز الحنفی. ص 23.

«وَالْهُكْمُ إِلَهُ وَاحِدٌ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ»¹.

يعنې معبود دتاسې واحد خدای دی، نشته برحقه معبود مگر هغه چې مهربان او زیات رحم کونکی دی.

او: «اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ»². يعنې الله ﷻ دغسې

ذات دی چې نشته معبود مگر هغه ژوندی او په خپل نفس قائم دی هغه سستي او خوب یې نه نيسي. او «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝

وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ»³. يعنې ووايه (ای محمده) چې هغه واحد خدای

دی، بې نیاز خدای دی، هيڅوک له هغه نه دی زېږدلي او هغه هم له چا څخه نه

دی زېږدلی او نشته هيڅوک د هغه سيال. او «...وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنْ إِلَهٍ إِذَا

لَذَهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا

يَصِفُونَ»⁴. يعنې هيڅ بل خدای د الله ﷻ سره وجود نه لري (که يې وجود

لرلی) په هغه صورت کې به هر خدای په يوه طريقه تللو چې په خلقت کې يې غوره

کاوه او ځينې د هغو به پر ځينې بر ترکېده خدای تعالی له هغه څه چې هغوی يې

وصف کوي منزّه دی. او: «لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا»⁵.

يعنې که په ځمکه او آسمان کې غير د واحد خدای ﷻ نه، نور خدايان وي، هرومرو

به دواړه (ځمکه او آسمان) د فساد سره مخ وو. او داسې زیات نور آيتونه.

1. دالبقرة سورت، 163 آيت.

2. دالبقرة سورت، 255 آيت.

3. داخلاص سورت، 1-4 آيتونه.

4. د المؤمنين سورت، 91 آيت.

5. د الانبياء سورت، 22 آيت.

2. عقلي دلايل:

داسلامي عقايدو علماء په معمولي توگه د الله ﷻ د وحدانيت لپاره درې عقلي دلايل راوړي:

1. د تمنع برهان، 2. د توارد برهان، 3. په کمال باندې د يگانگي د دلالت برهان.

1. د تمنع برهان:

په دې برهان کې ويل کيږي چې که دوه واجب الوجود چې د عين ذات او صفاتو لرونکي وي، فرض کړو، داسې چې دواړه د عالم د ايجاد او اعدام په کار کې سره موافق نه وي، يو يې د ځمکې حرکت او بل يې د هغه سکون، يو يې يوازې د لمر خلقت او بل د ټولو کائناتو پيدا کول اراده کړي، په دې صورت کې درې حالتونه متصور دي، يا به يوازې د يوه اراده عملي کيږي، او يا به د دواړو ارادې عملي او سر ته رسيږي، يا به د دواړو ارادې نه عملي کيږي.

په اول حالت کې هغه چې اراده يې عملي شوې ده، هغه واجب الوجود دی او بل يې د ممکناتو د جملې څخه دی د خدايي لايق نه بلل کيږي دويم حالت څنگه چې د نقیضينو اجتماع پکې راځي نو واضحه خبره ده چې هغه باطل او محال دی. که دريم حالت عملي شي په دې صورت کې دواړه عاجز دي يو يې هم د الوهيت د مقام لايق نه دی.

2. د توارد برهان:

د يوه شي په ايجاد يا د هغه په اعدام باندې د دوو متعالو خدايانو د توارد په صورت کې دوه حالتونه متصور دي، يا به دواړه خدايان په يوه وخت کې يو شی ايجاد وي او يا به يې له منځه وړي. يا به يو خدای مثلاً يو شی پيدا کوي وروسته هغه بل به هماغه شی هم ايجاد وي.

د اول احتمال په صورت کې د دوو مؤثرو اثر په يوه شي باندې وارديږي او يا يو مؤثر د بل مؤثر په اثر باندې تأثير کوي چې دا مستحيل کار دی.

د دوهم احتمال په صورت کې تحصیل د حاصل منځ ته راځي او دویم خدای چې د ایجاد په وخت کې په تعطیل کې وو او په ایجاد کې هم مؤثر نه وو، د خدایې د مقام لایق نه دی. که څوک ووايي چې که د دواړو خدایانو اراده د همیش لپاره یوه وي، هېڅ اشکال منځ ته نه راځي، په ځواب کې ویل کیږي چې دلته د یوه مؤثر تأثیر د بل مؤثر په اثر کې راځي چې دا مشکل بلل کیږي، بل دا چې د استدلال په وخت کې د دوو ارادو په منځ کې د اختلاف ظاهر کېدل د ممکناتو څخه دی اګر چې دغسې صورت به واقع شوي نه وي، خو ددې امکان شتون د واجب الوجود د قدرت د صفت او بې نیازی سره مناسب نه دی، بل دا چې که دوه خدایان د ارادې په لحاظ سره متحد وي، نو ذات یې هم یو دی او په دغه صورت کې دوه خدایان نه، بلکه یوازې یو واجب الوجود به وي¹.

3. په کمال باندې د وحدانیت د دلالت برهان:

د دغه برهان نسبت امام رازی رحمه الله علیه ته شوی دی په دې برهان کې ویل کیږي چې: مونږ په انساني جهان کې وینو چې که یو څوک د بل چا سره په یوه کار کې شریک شي، دا معنی ورکوي چې هغه کس په مال یا په توان او یا په معلوماتو کې احتیاج درلود چې بل څوک یې له ځان سره شریک کړي. اوس که غایب پر شاهد باندې قیاس کړو نتیجه به داوي چې دواحد خدای سره د بل خدای شریک کول دالله تعالی د صمدیت سره خلاف دی، ځکه چې شرکت د نقصان روښانه او واضح دلیل دی او نقصان د کبريایي ذات سره نه ښايي².

1. ابراهیم الميجوری، هماغه اثر، ص 67-69.

2. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلفین، ص 170.

پوښتنې

1. د وحدانيت د کلمې ريښه پيدا کړئ.
2. توحيد په لغت او اصطلاح کې بيان کړئ.
3. د ځينې علماوو له نظره توحيد په صفاتو کې دا معنی افاده کوي چې د صفاتو په نفې کولو باندې حکم کول په ذات کې حقيقي توحيد ثابتوي. په دغه موضوع کې په مفصله توگه بحث وکړئ.
4. د ربوبيت توحيد نسبت د الوهيت توحيد ته لږ مخالفين لري، ددغه دوه ډوله توحيد په منځ کې، رابطه، توضيح کړئ.
5. کوم توحيد چې د پيغمبرانو او آسماني کتابونو مطلوب دی، د هغه مثال ذکر کړئ.
6. د تمانع، توارد او په کمال باندې د توحيد د دلالت، براهين په جلا جلا توگه شرحه او په دې مورد کې مختلف مثالونه ذکر کړئ.
7. د «المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم» نه په استفادې سره د توحيد په مورد کې نور مبارک آيتونه، پيدا او ولټوئ.
8. ددې درس په مورد کې د معتبرو منابعو او درسي موادو څخه چې په لاس کې يې لري، استفاده وکړئ.
9. د ممکنو مهارتونو څخه د درس د استحکام لپاره، استفاده وکړئ.

دوهم لوست

الله جل جلاله ته د څلورو نورو صفتونو ثابتول

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدریس شي.

موخې:

1. محصلان باید د خدای تعالی د قدم په صفت سره له درې ډوله تعریفونو یې پوه او هغه به بیان کړای شي.
2. محصلان باید د بقاء په صفت سره له دلایلو یې وپوهیږي او بیا به یې توضیح کړای شي.
3. محصلان باید په نفس باندې د قیام له صفت سره او د هغه له عقلي او نقلي دلایلو سره آشنا شي.
4. محصلان باید د حوادثو سره د مخالفت له صفت او د هغه د ثبوت له دلایلو سره آشنا شي.

1. د قدم صفت:

قدم د قاف په کسرې سره د مودې د اوږدوالي په معنی دی، خو دلته د هغه نه مطلب ذاتي قدم دی او ددې صفت په واسطه، د الله ﷻ د ذات او صفاتونه، افتتاح، شروع ابتداء، نفی او سلب کیږي.

د «قدم» او «ازل» د اصطلاح په مورد کې درې قوله موجود دي:

1. ځینې علماء قدم او ازل دوه مترادف لفظونه چې یوه معنی افاده کوي، بولي، ددې نظر په اساس دالله ﷻ ذات او صفات د قدم او ازل په صفت، موصوف کېدای شي چې په دې صورت کې قدیم او ازلي عبارت له هغه موجود او یا معدوم شي څخه دي چې د وجود او یا عدم لپاره یې، ابتداء او شروع نه وي، برابره ده چې هغه شی پر خپل نفس قایم وي او یا نه وي.

2. ځينې نور علماء وايي چې: قديم عبارت له هغه موجود نه دی چې د وجود لپاره يې شروع او ابتداء نه وي (وجودي) او ازلي عبارت له هغه موجود نه دي چې د وجود لپاره يې شروع او ابتداء نه وي، او يا هم عبارت له هغه معدوم نه دی چې د عدم لپاره يې شروع او ابتداء نه وي (وجودي او عدمي).

پس د قديم او ازلي ترمنځ خصوص او عموم مطلق دی او هر قديم ازلي دی خوهر ازلي قديم نه دی، ددې نظر په اساس د الله ﷻ سلبي صفتونه د قدم په صفت نه موصوف کيږي يوازې ازلي دی مثلاً وايو چې خداى تعالى شريک نه لري د قديم تر تعريف لاندې نه راځي ځکه دالله ﷻ شريک يو وجودي شى نه دی، خو د ازلي په تعريف کې شامل دي ځکه چې په ازلي کې ابتداء او شروع وجوداً او عدماً نفې شوې ده. مگر د الله ﷻ ذات او ثبوتي صفتونه هم د قدم په صفت او هم د ازليت په صفت موصوف دی.

3. ځينې نور په دې نظر دی چې قديم عبارت له هغه موجود نه دی چې په خپل نفس قايم وي او د وجود لپاره يې، افتتاح او شروع نه وي په داسې حال کې چې ازلي عبارت له هغه موجود نه دی چې د وجود لپاره يې شروع او ابتداء نه وي برابره ده چې په خپل نفس باندې قايم وي او يا نه وي، او يا هم عبارت له هغه معدوم نه دی چې د عدم لپاره يې شروع او افتتاح نه وي برابره ده چې په خپل نفس قايم وي او يا نه وي، نو په دې اساس دالله تعالى ټول ثبوتي او سلبي صفتونه د قدم په صفت موصوف نه دی، يوازې د الله ﷻ ذات په دواړو «قدم او ازل» موصوف کېدای شي. علت يې دادی چې دالله ﷻ ذات په خپل نفس قايم دی په داسې حال کې چې دالله ﷻ صفات په خپل نفس قايم نه دی بلکه دالله ﷻ په ذات قايم دی.

د عقايدو علماء مطلق قدم په درې قسمه تقسيموي:

1. ذاتي قدم:

د وجود د عدم شروع او عدم ابتداء نه عبارت دی د الله ﷻ په حق کې هم دغه ډول قدم مطلوب دی.

2. زماني قدم:

هغه دی چې په زمانه کې د يوه شي په قدم حکم وشي (چې متناهی او حادث دی) لکه چې وویل شی: شل کاله کېږي چې «قدیمی» دوستان می نه دي لیدلي.

3. اضافي قدم:

دا ډول قدم د دوو کسانو او یا د دوو شیانو د قدم په مقایسه او تضایف کې په کار اچول کېږي لکه د پلار قدم نسبت د زوی قدم ته د قدم دوه آخر قسمونه د حادث عالم په حق کې استعمالېږي¹.

د قدم د صفت د ثبوت دلایل:

1. د قدم د صفت د ثبوت له دلایلو څخه یو دلیل دادی چې که الله ﷻ قدیم نه وي پس حادث به وي، او هر حادث محدث ته محتاج دی او دغه محدث بل محدث ته نیاز لري چې په دې صورت کې یا دور او یا تسلسل لازمېږي چې دواړه یې محال دی.

ددې صفت د ثبوت نقلي دلیل دغه مبارک آیت دی:

«هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ»².

یعنې هغه الله اول او آخر، ظاهر باطن دی او هغه په ټولو شیانو عالم دی.

1. العقيدة الطحاوية، عبدالمحيي البغدادي، ص 53.

2. الدحيد سورت، 3 آیت.

2. د بقاء صفت:

لکه چې امام الباجوري فرمایلي دي بقاء عبارت ده له « نه آخر والی » څخه او یا د وجود نه ختمیدل عبارت له بقاء څخه دی.

د بقاء د صفت دلایل چې د هغه په واسطه فناء، پای او انتهاء د الله ﷻ د ذات او صفاتو څخه سلب او نفی کیږي هماغه دلایل دی چې د قدم د صفت په مورد کې ذکر شول، د کوم شی چې قدم ثابت دی د هغه بقاء هم ثابتیږي ځکه قدیم ذات مخ کې له خپل ذات څخه بل علت نه لري چې هغه یې موجود کړي وي، نو د هغه دفناء لپاره هم کوم علت نشته چې هغه له منځه یوسي، هغه څه له منځه وړل کیږي چې د یوه علت په واسطه موجود شوي وي، څرنګه چې هماغه علت یې په ایجاد کې مؤثر دی د هغه په اعدام کې به هم مؤثر وي.

بر سیره پر هغو دلایلو چې د قدم د صفت په مورد کې ذکر شوي دي، یو نقلي دلیل د بقاء د صفت د ثبوت لپاره دغه مبارک آیتونه دی:

«كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ»¹.

یعنې ټول کسان چې پر هغې (د ځمکې پرمخ) دی فنا کېدونکی دی، او باقي او تل دی ذات د ستا د پروردګار چې د لویوالي او کرم خاوند دی. اوبل د خدای تعالی دغه قول:

«كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ»².

یعنې هر څه هلاک کېدونکي دي مګر د خدای تعالی مخ (ذات).

1. د الرحمن سورت، 26-27 آیتونه.

2. د القصص سورت، 88 آیت.

3. په نفس باندې د قیام صفت:

د دغه صفت په واسطه ټول هغه څه چې د حادث او ممکن د خصایصو څخه دي، د الله ﷻ د ذات څخه سلب او نفې کېږي.

په نفس باندې قیام په دوه ډوله، معنی کېدای شي، یو محل ته د الله ﷻ د نه احتیاج په معنی. دوه مخصص او موجد ته د الله ﷻ نه احتیاج په معنی.

محل ته د الله ﷻ د نه احتیاج دلیل دا دی چې: که الله ﷻ محل ته محتاج وي، نو په هغه صورت کې به الله ﷻ صفت وي او که الله ﷻ صفت واوسي نو هغه ته به هیڅ کوم ذاتي او یا فعلي صفت منسوب نه وي، په داسې حال کې چې د الله ﷻ دغه صفات په نقلی او عقلي دلایلو ثابت شوي دي.

مخصص یعنې موجد ته د الله ﷻ د نه احتیاج دلیل دا دی چې: که الله ﷻ مخصص او موجد ته محتاج وي پس په دې صورت کې به حادث وي، خو د الله ﷻ حدوث د مخکېنیو دلایلو په اساس محال دی. باید وویل شي چې د الله ﷻ صفات د هغه په ذات قائم دي، موجد او مخصص ته احتیاج نه لري، یعنې جواز نه لري چې ووايو: د الله صفات د هغه ذات ته محتاج دي، بلکه باید وویل شي چې د الله صفات د هغه په ذات قائم دي.

په نفس باندې د صفت د قیام د ثبوت دلیل د الله قول دی:

«اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ...»¹

یعنې الله تعالی داسې ذات دی چې نشته معبود مګر هغه چې ژوندی په خپل نفس قائم دی.

او: «وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ...»²

یعنې ذلیل شول (خاوندان) د مخونو هغه ژوندی په نفس قائم ذات ته.

1. د البقرة سورت، 225، آیت.

2. د طه سورت، 111، آیت.

4. د حوادثو سره د مخالفت صفت:

ددې صفت په واسطه د حوادثو او مخلوقاتو د هر ډول صفت سره دالله ﷻ نه مماثلت ثابتېږي او د حوادثو سره د موافقت صفت دالله ﷻ د ذات او صفاتو څخه سلب او نفې کېږي، پس الله ﷻ جوهر او عرض نه دی، کل او جزء نه دی په حیز کې متحیز نه دی، په غیر باندې قائم نه دی، په جسمیت سره موصوف نه دی.¹

د حوادثو سره د مخالفت د صفت د ثبوت دلایل:

عقلي دلیل دا دی چې: که الله تعالی د حوادثو سره مخالف نه وي پس د حوادثو سره به موافق او مماثل وي چې په دی صورت کې به حادث وي، خو د الله ﷻ د عدم حدوث دلیل، مخ کې له دې ذکر شو.

نقلي دلیل یې دالله ﷻ دغه قول دی: «لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ»².

یعنې نشته په مثل د هغه هیڅ شي او دې اوریدونکی او لیدونکی دی. او:

«قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ ۝ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا

أَحَدٌ»³.

1. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلفین، ص 176.

2. الدشوری سورت، 11 آیت.

3. د الاخلاص سورت، 1-4 آیتونه.

پوښتنې

1. ذاتي قدم، زماني او اضافي قدم توضيح کړئ او ووايي چې دالله ﷻ په حق کې کوم ډول قدم مطلوب دی.
2. د قدم د صفت لپاره درې طرحې او نظرونه وجود لري، په کومه طرحه کې د قدم او ازل ترمنځ د خصوص او عموم مطلق نسبت منح ته راتلی شي؟ توضيح يې کړئ.
3. دغه قول «هغه ذات چې د قدم د صفت لرونکى وي ضرور به د بقاء د صفت لرونکى هم وي» څنگه ثابتولې شى؟ په دې مورد کې مناقشه وکړئ.
4. په نفس باندې د قيام صفت، په کومو نقلي او عقلي دلايلو، ثابت کېدای شي. مطلب واضح کړئ.
5. په دې درس کې د څلورو توضيح شويو صفتونو په مورد کې د معتبرو منابعو څخه استفاده وکړئ.
6. په دې درس کې دې د لازمو درسي موادو نه استفاده وشي او عملي ممکن کارونه دې تر سره شى.

اووم خپرکی

د خلقت او د الله جل جلاله

د عبادت هدف

لومړی لوست

د جهان او انسان د خلقت هدف

موخې:

1. محصلان باید په شپږ ورځو کې د کائناتو د خلقت په هدف پوه او هغه بیان کړای شي.
2. محصلان باید په کائناتو کې د سببیت او علیت د قانون سره آشنا شي.
3. محصلان باید انسان ته د کائناتو د تسخیر موضوع درک کړي.
4. محصلان باید د انسان د خلقت په هدف پوه شي.
5. محصلان باید د انسان په واسطه د ځمکې د خلافت له موضوع سره آشنا شي.
6. محصلان باید د ځمکې پر مخ د انسان د ابتلاء او امتحان په مورد کې معلومات ترلاسه او د شخصیت اصلاح وکړي.

د جهان د خلقت نه هدف یوازې د ځمکې خلقت نه دی بلکه د ټول جهان پیدایښت او خلقت، هدف دی لکه ستوري، کواکب، لمر، سپوږمۍ، کهکشانونه او نور مخلوقات او کائنات. همدارنګه ټولو هغه قوانینو او روابطو ته شامل دي چې په دې جهان او عالم حکومت کوي.

په شپږ ورځو کې د کائناتو خلقت:

په قرآن کریم کې زیات موارد موجود دي چې په شپږو ورځو کې د کائناتو په خلقت دلالت کوي. لکه چې د الله ﷻ دغه قول صراحتاً اشاره کوي: «إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ ...»¹. یعنې په تحقیق

1. دالأعراف سورت، 54 آیت.

پروردگار د تاسې داسې ذات دی چې پیدا یې کړل آسمانونه او ځمکه په شپږو ورځو کې او بیا یې په عرش استیلاء وکړه.

همدارنگه په ځینې آثارو کې راغلي چې د پیدایښت شروع د یکشنبې په ورځ او انتها یې د جمعې په ورځ وه او انسان د جمعې د ورځې په آخري ساعت کې خلق شو، په داسې حال کې چې د سبت «شنبې» په ورځ هیڅ پیدایښت نه دي شوي. د ورځې د اندازې په مورد کې د نظر اختلاف موجود دی، ځینې هغه د دنیا د ورځې په اندازه وایي، خو ځینې نور یې د آخرت د ورځې په اندازه وایي چې د زرو کلونو معادله ده، داچې د عالم د خلقت په وخت کې لمر او ځمکه نه وو ترڅو معموله ورځ ایجاد شي، نو په اول نظر سوال واردېږي.

په شپږ ورځو کې د خلقت حکمت دادی چې:

۱. الله ﷻ بنده گانو ته په کارونو کې د رفق او تثبیت تعلیم ورکړي.
۲. دا چې عالم یې په ډیر بدیع شکل خلق کړ، او د متعال صانع په وجود باندې روښانه برهان و څرځي او هغه نظم او نسق چې په دې عالم کې موجود دی د الله په وجود باندې لویه نښانه او دلیل دی.

په کائناتو کې د سببیت او علیت قانون:

کله چې ددې عالم مکونه او جوړه وونکو اجزاوو ته نظر وکړو، نو وینو چې هیڅ شی له اشیاءو څخه بې له رابطې او احتیاج بل شي ته، وجود نه لري چې «محتاج الیه» ته سبب یا علیت او «محتاج» ته مسبب یا معلول وایي، لکه چې د مواقف مؤلف هم عین مطلب ته اشاره کړې ده، «تصور احتیاج الشيء الى غيره ضروري، فالمحتاج اليه يسمي: علة، والمحتاج معلولاً»¹.

1. المواقف للايجي، ص 85.

د خلکو توالد او تکاثر، د فصلونو او زمانو اختلاف، د زراعت د فن طریقي او د عمارتونو ساختمان او جوړښت او داسې نور، ټول د سببیت او علیت د قانون په اساس خپل کار مخ په وړاندې بیایي، خو د کائناتو په اجزاوو کې دغه ټول قوانین او رابطې هماغه مدبر او با حکمته خدای وضع کړي او ددغه ټولو مجازي اسبابو حقيقي سبب، هماغه متعال خالق دی¹.

د انسان د پاره د کائناتو تسخیر:

کائنات د ټولو اجزاوو سره یې د انسان د خدمت او منفعت د پاره خلق شوي دي. شاید چې په عالم کې داسې وجود ونه لري چې په هغه کې یو ډول مستقیم منفعت د انسان لپاره نه وي، قرآن کریم په متعددو مبارکو آیتونو کې دې مطلب ته اشاره کړې ده:

«أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَهْرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ»².

يعني آيا نه وينئ چې الله ﷻ تاسې ته آسمانونه او ځمکه تسخير کړې، ښکاره او پټ نعمتونه يې تاسې ته درکړي دي او شته له انسانانو څخه داسې کسان چې د خدای تعالیٰ په مورد کې بې له علم، هدايت او نور ورکونکي کتاب نه، مجادله کوي. نو د جهان او کائناتو د خلقت عمده اهداف په لاندې ډول دی:

1. په نظم او نسق کې چې د ټولو کائناتو په اجزاوو کې وجود لري د دقت او تدبر له لاری، د مدبر او صانع خدای ﷻ پیژندنه.
2. د انسان دنسل لپاره د کائناتو تسخیرول چې دځمکې پرمخ د خليفه په توگه د هغو د اجزاوو قوانین او روابط، کشف او دخالق په وجود يې پوهه ترلاسه کړي.

1. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلفین، ص 486-487.

2. دلقمان سورت، 20 آیت.

3. د عالم او کائناتو د اجزاوو نه د انسان استفاده کول دي تر څو له دې طريقې څخه د الله ﷻ د عبادت ښه مجال او فرصت تر لاسه کړي.
4. انسان د کائناتو د خلقت نه چې په شپږ ورځو کې تر سره شوي دي د خپل ژوند په کارنو کې په رفق او تثبيت پوه شي.

د انسان د خلقت هدف:

د اسلام د مقدس دين له نظره انسان د الله ﷻ مخلوقاتو څخه يو مخلوق دی، چې هغه يې د ځمکې پر مخ خليفه مقررولی دی. انسان په ډيرو صفتونو کې د نورو مخلوقاتو سره شباهت لري، لکه چې په ځينې نورو صفاتو کې د هغو سره تفاوت هم لري.

انسان د خلقت له لحاظه د خاورې سره مشترکه وجه لري او د نمو او ترکيبي موادو له حيثه د نباتاتو سره مشترکه وجه لري، او د ځينې غريزو له لحاظه د حيوان سره مشترکه وجه لري.

او نسبت نورو مخلوقاتو ته د انسان د امتياز وجهې، د هغه شکل، مستقيم قامت، احسن تقويم، عقل او د هغه تفکر دی.

نو په دې اساس انسان يو نامي، ژوندی، عاقل او مفکر موجود تعريف شوي دی. انسانان له آدم (عليه السلام) او حواء څخه دنيا ته راغلي دي، الله ﷻ حضرت آدم (عليه السلام) له خاورې نه پيدا کړ. دغه مبارک آيتونه په دې مطالبو په صراحت دلالت کوي:

«يَتَأْتِي النَّاسُ أَتَقُوا رَبَّكُمْ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ

مِنْهَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...»¹ او «وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ طِينٍ»².

جمهور علماء په دې نظر دي چې حضرت آدم عليه السلام، د انسان په اوسني هيات خلق شوی دی، او وروسته له خلقت څخه د هغه په وجود کې کوم تغيير نه دی راغلی.

1. د النساء سورت، 1 آيت.

2. د السجدة سورت، 7 آيت.

علماء اتفاق لري چې انسان پرته له ملائکو څخه تر ټولو کائناتو افضل او غوره مخلوق دی، حضرت ابن عباس رضی الله عنه وايي چې ملائکې پر ته له حضرت محمد ﷺ نه، پر ټولو انسانانو افضليت لري، او حضرت محمد ﷺ په اجماع سره تر ټولو مخلوقاتو افضل دی.

په همدې توگه معتزله، فلاسفه او ځيني اشاعره د ملائکو په افضليت حکم کوي او په دغو مبارکو آيتونو يې استدلال کړی دی: «لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهٖ يَعْمَلُونَ»¹. او: «لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ»².

د اهل سنت جمهور علماء په دې نظر دي چې د بشر پيغمبران د ملائکو د پيامبرانو څخه افضل دي، او د ملائکو پيامبران د عام بشر نه افضل دی، او عام بشر چې نیک کرداره مسلمانان دی د عامو ملائکو نه افضل دی او په دغو مبارکو آيتونو تمسک کوي:

«وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِآدَمَ فَسَجَدُوْا اِلَّاۤ اِبْلِیْسَ»³. او: «وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَآءَ كُلَّهَا»⁴.

د ځمکې خلافت:

انسان ته د الله ﷻ د تکریم د مظاهرو څخه يوه دا دی چې هغه يې د ځمکې په سر، خليفه خلق کړ، لکه چې فرمايي:

«وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَةً ۖ قَالُوْۤا اَتَجْعَلُ فِیْهَا مَنْ یُّفْسِدُ فِیْهَا وَیَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَیَخْنَ نُسُیْحًا یَّحْمَدُکَ وَیُقَدِّسُ لَکَ ۗ قَالَ اِنِّیْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ»¹.

1. د الانبياء سورت، 27 آيت.

2. د التحريم سورت، 6 آيت.

3. د البقرة سورت، 34 آيت.

4. د البقرة، 31 آيت.

1. د البقرة سورت، 30 آيت.

او د استخلاف هدف او حقیقت دا دی چې الله ﷻ انسان مکلف کړی دی تر څو احکام او اوامر ترسره کړي او د ځمکې په اعمارولو څنګه چې مأمور شوی دی لاس پورې کړي، الله ﷻ انسان د ځمکې په مخ بادار وګرځاوه. او د خلافت د اهلیت تر لاسه کولو لپاره یې عقل ورکړ ترڅو د عقل له لارې د عالم په حقایقو باندې وپوهیږي، او د عقل او علم په قوت د طبیعت په بطن کې نفوذ وکړي، د کائناتو مجهولات او مکونات، معلوم او ښکاره کړي او د جهان د خالق په وجود پوه شي او عبادت ورته وکړي.

یو د هغو مظاهرو نه چې الله ﷻ انسان تکریم کړي دي هغه انسان ته د کائناتو تسخیرول دي، دغه کائنات د ټولو اجرامو او د هغه د قوانینو سره د انسان په خدمت کې دي، تر څو مادي او معنوي ګټې ورڅخه واخلي او خپلې وجیبې د خالق او مخلوق په مقابل کې په ښه توګه تر سره کړي، د دنیا ژوند یو ډول ابتلاء او امتحان دی چې ځمکې ته د آدم علیه السلام د رښکته کېدو نه وروسته پیل شوی دی او هر څوک چې د خپل عقل نه کار واخلي اوله موجوداتو نه چې انسان ته مسخر کړل شوي دي مرسته و غواړي، د هغه کامل اختیار نه چې د خیر او شر د انتخابولو لپاره یې لري مطلوبه استفاده وکړي، خپل مکلفیت د خالق او مخلوق په وړاندې په ښه توګه تر سره کړي، نو د الله ﷻ دغه امتحان به یې په بریالیتوب سره، ترسره کړي وي.¹

انسان په آخر کې او د الله ﷻ د دغه امتحان په تیروولو سره په فنا کېدو محکوم دی او د خدای تعالی د محاسبې لپاره خپل ځان چمتو کوي. لکه چې د خدای تعالی دغه قول چې علم ورباندې ضروري او بدیهي دی د انسان په فنا کېدو دلالت کوي.

«كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَيَبْقَىٰ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾»¹.

1. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلفین. ص 505-509.

1. د الرحمن سورت، 26-27 آیتونه.

پوښتنې

1. سره له دې چې الله ﷻ قادر دی چې جهان د کن فیکون په امر سره خلق کړي، نو د جهان خلقت ولې شپږ ورځې نیولي دي؟
2. د شپږو ورځو نه د دنیا ورځې مطلب دی او یا د آخرت ورځې؟ په دې موضوع کې بحث وکړئ.
3. د حوادثو حقيقي سبب خدای تعالی دی، دغه موضوع د سببیت او علیت د قانون سره چې په عالم باندې حاکم دی، مقایسه کړئ.
4. ولې انسان ته د عقل او کائناتو د تسخیر قدرت ورکړل شوی دی؟ دغه موضوع په څو گروپونو کې سره بحث کړئ.
5. د خالق پیژندنه، د هغه عبادت، د علم تر لاسه کول، په کائناتو کې نفوذ کول او د هغه مخلوقاتو ته خدمت کول، د انسان د خلقت د اهدافو څخه دی، د انسان د خلقت په نورو هدفونو کې فکر وکړئ.
6. خلیفه او د ځمکې په سر صلاحیت لرونکی، باید څه مواصفات ولري ترڅو د الله ﷻ په امتحان کې په ښه توګه موفق شي، دغه موضوع د معتبرو مراجعو له طریقه، توضیح کړئ.

دوهم لوست

د خدای تعالی عبادت او د اسلامي عقیدې خصوصیتونه او ثمرې

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدریس شي.

موخې:

1. محصلان باید د عبادت په لغوي او اصطلاحي معنی پوه او هغه به بیان کړای شي.
2. محصلان باید عبادتونه او د هغو ډول ډول مثالونه زده او شرح کړي.
3. محصلان باید د اسلامي عقیدې په خصوصیتونو وپوهیږي.
4. محصلان باید په اسلامي عقیده باندې په مرتبو آثارو او ثمرو وپوهیږي او په عمل کې به ترې متاثره شي.
5. محصلان باید وکولای شي چې ذکر شوي آیتونه ترجمه کړي.

الله ﷻ فرمایي: «وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ»¹.

لکه چې په تیر لوست کې ذکر شول انسانان د ابتلاء او امتحان لپاره خلق شوي دي او په دې امتحان کې انسان مکلف دی چې یوازې د یوه خدای عبادت وکړي.

عبادت په لغت کې خضوع او تذلل ته وايي او د اسلامي شریعت په اصطلاح کې د هغو ظاهري او باطني اقوالو او افعالو مجموعه ده چې الله ﷻ هغه خوښوي او پرې رضا او خوشحاله کیږي. د الله ﷻ عبادت کول د هغه مطلوب دی سره له دې چې د بنده ګانو عبادت الله ﷻ ته هیڅ ګټه نه رسوي، بلکه یوازې د بنده ګانو د اختیار او امتحان لپاره دی، او بل دا چې الله ﷻ ډیر نعمتونه د انسان په واک کې ورکړي دي، دهغه نعمتونو د شکران لپاره په بنده ګانو واجب دي ترڅو د هغه عبادت وکړي.

1. الداریات سورت، 56 آیت.

عبادت مختلف ډولونه لري لکه بدني عبادت چې د بدن د فعالیت په ترڅ کې تر سره کېږي، لکه لمونځ، روژه، حج، جهاد فی سبیل الله او داسې نور فرائض او نوافل، بل ډول یې قولی عبادت دي لکه تسبیح، تهلیل، تکبیر، تحمید او نورې مأثورې دعاګانې او جائز ذکرونه او په مجموع کې د قرآن کریم تلاوت.

قلبي عبادت هم یو ډول عبادت دی لکه تفکر، تدبر، دالله ﷻ مراقبت، خوف، رجاء توکل، محبت، رغبت، رهبت او داسې نور.

باید وویل شي چې عبادت یوازې په دغه څو ډولونو کې محصور نه دی، بلکه د انسان د ژوندانه ټولې برخې، عبادت کېدای شي، لکه د نیکو عملونو او بنو اخلاقو رعایت کول او هر هغه عمل او مصلحت چې انسان په هغه کې نیک نیت ولري او هدف یې یوازې او یوازې دالله ﷻ د رضا لاس ته راوړل وي.

داسلامي عقیدې خصوصیتونه:

اسلامي عقیده چې الهیاتو د برخې نه یې بحث وشو د نورو اعتقادي نظامونو څخه په دغه لاندې خصوصیاتو کې متمایزه کېږي:

1. دهغې واضحوالی:

اسلامي عقیده سره له دې چې ډیر لویوالی او جلال لري او مباحث یې هم زیات عمیق او ژور دی، ډیره ساده، واضح او روښانه ده، په هغې کې هیڅ ډول غموض موجود نه دی، هر څوک د خپلې پوهې په اندازه په هغې باندې پوهیږي، بدوی په صحراکې، متمدن په خپل ښار کې او عالم په خپله کتابخانه کې. ځکه د خدای پیژندنې مسئله یوه فطري موضوع ده او هر څوک د خپل فطرت په اساس هغې ته لاره پیدا کوي¹. الله ﷻ فرمایي:

«فَطَرَتُ اللَّهُ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ»¹.

1. العقيدة الإسلامية. هماغه مؤلفین، ص 589.

1. داروم سورت، ۳۰ آیت.

2. د سالم منطق او فکر سره دهغې مطابقت:

څرنګه چې دغه عقیده د الهي وحې له طريقې نه مونږ ته را رسيدلې ده نو د سليم منطق، تعقل او تفکر سره هيڅ ډول تضاد نه لري.

3. ددې عقيدې لرونکي د عزت او کرامت خاوند دي:

دا دغسې عقیده ده چې مؤمن د عزت او حریت خاوند ګرځوي چې پرته له الله ﷻ څخه د بل چا اطاعت نه کوي او پرته دالله ﷻ د امر نه دبل چا امر نه قبلوي.

4. د انسان او کائناتو ترمنځ د رابطې پيدا کول:

دغه عقیده انسان د کائناتو د جهان سره مرتبط کوي چې د دې رابطې له طريقې نه انسان د خپل متعال صانع په وجود پوهيږي او په هغه معتقد کيږي.

5. په بقاء باندې د انسان باوري کېدل:

په دې عقیده کې، انسان دغه دنيا د ټولو شيانو پای نه بولي بلکه هغه په آخرت کې د ژوند په دوام معتقد کوي او په انسان کې د بقاء غوښتنې غريزه قوي کوي.

6. د عموميت صلاحيت:

اسلامي عقیده په عموميت بناء ده، د هر ډول شرايطو سره د مطابقت صلاحيت لري، په هر وخت او هر ډول انساني ټولنه کې د قبول او تطبيق صلاحيت لري، هر ډول زماني او محيطي غوښتنو ته، ځواب ويلی شي.

7. دټولو اسماني رسالتونو سره مطابقت:

دا عقیده په خپلو اصولو کې د ټولو مخکښو آسماني اديانو د عقايدو سره، مطابقت لري او په ټولو آسماني اعتقادي نظامونو کې د عقيدې وحدت او يو والی ښکاره کوي.

د اسلامي عقیدې اثار او ثمرې:

څرنگه چې اسلامي عقیده پر يقيني او ثابتو اصولو او اساساتو او علمي مباديو بناء ده، نو د لوي اهميت لرونکی ده چې په فرد او انساني ټولنه د هغې اثار او ثمرې ليدل کيږي، ځينې اثار او ثمرې يې په لنډه توگه داسې بيانېږي:

1. اسلامي عقیده مونږ ته د انسان، جهان او ژوند په باره کې سالم فکر او صحيح تعقل را په برخه کوي.
2. اسلامي عقیده د هر ډول خرافاتو او اوهامو سره مبارزه کوي.
3. اسلامي عقیده انسان او انساني ټولنې ته د خالق او مخلوق په وړاندې، د مسئوليت احساس ورکوي.
4. اسلامي عقیده انسانان يو تربله مساوي بولي، يوازې تقوی، د غوره والي، معيار گرځوي.
5. اسلامي عقیده د انسان دنيوي او اخروي نیکمرغيو لاره روښانه کوي.
6. اسلامي عقیده انسان او انساني ټولنه د الله ﷻ او مخلوق په وړاندې، ايثار او قربانۍ ته را بولي اوله ځان نه تيردل پکې قوي کوي¹.

1. العقيدة الاسلامية، هماغه مؤلفين. ص 590-603.

پوښتنې

1. عبادت په لغت او شرعي اصطلاح کې تعريف کړئ.
2. د عبادت اقسام بيان کړئ او په هر قسم کې يې نوي مثالونه ذکر کړئ.
3. اسلامي عقیده د کومو ځانګړتياوو او خصوصياتو لرونکې ده په لنډه توګه يې بيان کړئ.
4. په اسلامي عقیده، مرتب شوې آثار او ثمرې د سيمينار په ترڅ کې په تفصيل سره تحليل کړئ.
5. د دې درس په مورد کې د اسلامي عقايدو د معتبرو متنونو څخه استفاده وکړئ.
6. نور مبارک آيتونه هم په اړوندو مواردو کې ولټوئ او ترجمه يې کړئ.
7. د هغو درسي موادو او وسايلو څخه چې در سره دي د درس غني کولو په خاطر، استفاده وکړئ.

دریم لوست

د اسلامي عقایدو معروفې اصطلاح گانې

په دوو درسي ساعتونو کې دې تدریس شي.

موخې:

1. محصلان باید د عقیدې، اصول دین او ایمان په مورد کې معلومات ترلاسه کړي.
2. محصلان باید د فقه اکبر، واجب، مستحیل او ممکن په باره کې، معلومات حاصل کړي.
3. محصلان باید د واجب، مستحیل او ممکن د اصطلاح گانو د استعمال موارد، د الله ﷻ، پیغمبرانو او نورو دیني معتقداتو په حق کې وپېژني.
4. محصلان باید د ابو منصور اسفراييني د نظره، د پنځلس دیني اصولو سره آشنا شي.

عقیده:

عقیده له عقد نه اخیستل شوې ده او عقد د «غوټې» په معنی دی او عقیده هغه شی ده چې د انسان زړه د هغې سره تړلی وي بیا عقیده پر هغو افکارو او آراءو باندې اطلاق کېږي چې انسان په هغو باندې تدین او باور لري، په سلوک او تصرفاتو کې یې منعکس شي. امکان لري چې عقیده د صحت او یا د فساد صفت ولري او وویل شي چې صحیح عقیده او یا فاسده عقیده لکه چې د جمع الجوامع په شرحه کې ذکر شوي دي: «الاعتقاد هو الحكم الجازم القابل لتغيير، طابق الواقع ام لم يطابقه، فان طابق الواقع فهو اعتقاد صحيح وان لم يطابقه فاعتقاد فاسد»¹.

عقیده په اصطلاح کې د یوه علم نوم دی چې په هغه کې له داسې شي نه بحث کېږي چې په انسان باندې یې منل، اعتقاد کول او ایمان راوړل واجب او حتمي وي.

1. شرح جمع الجوامع للمحلی مع حاشیة البنانی (1-110).

اصول دين يا د دين اصول:

اصل په لغت کې «مابنی علیه غیره» ته وايي یعنې اصل هغه شی دی چې بل شی ورباندې بناء شوي وي. او د علماوو په اصطلاح کې په متعددو معناگانو دی چې په لاندې ډول بیانېږي:

کله چې د اصل کلمه په مطلقه توګه ذکر شي مطلب له هغې «راجح» دی، مثلاً ویل کېږي چې اصل په الفاظو کې حقیقت دی، یعنې په الفاظو کې حقیقت راجح دی نسبت مجاز ته.

کله اصل د «مستصحب» په معنی استعمالېږي، مثلاً ویل کېږي: د اصل تعارض له عارضې شي سره. د مثال په توګه: اصل په اشیاوو کې حل دی، یا اصل په انسان کې برائت د ذمي دی.

کله کله د کلي قاعدې په معنی استعمالېږي مثلاً «الاصل فی الفاعل أن یكون مرفوعاً» کله هم د دلیل په معنی راځي لکه چې ویل کېږي: «الاصل فی هذه المسألة الكتاب والسنة».

او د «دين» کلمه په لغت کې په مختلفو معناگانو استعمالېږي لکه: جزاء، عادت، طاعت، حساب، قهر، غلبه، استعلاء، تسلط، ملک، سیرت، تدبیر، توحید، ملت او د ټولو هغو شیانو نوم چې د الله ﷻ عبادت ورباندې کېږي.

او «دين» په اصطلاح کې «الهي اصل دی چې سلیم عقلونه د هغو په خپله اراده هغه شي ته سوق کړي چې د هغو دنيوي او اخروي صلاح او نیکمرغي پکې پرته وي». دين په دې معنی اعتقادي او مختلف فقهي اړخونو ته شاملېږي.

اصول دين په ترکیبي شکل هغه اعتقادي مبادي دی چې په يقيني دلایلو ثابتې شوي وي او په مقابل کې یې اصول فقه چې د فقه له اجمالي دلایلو څخه عبارت دی، قرار لري¹.

1. العقيدة الإسلامية، هماغه مؤلفین، ص 17-19.

امام ابو منصور عبدالقادر بن طاهر الاسفراييني چې په 429 هجري کال کې وفات شوی د اصول دين لپاره پنځلس اصله ذکر کړي دي:

- لومړی اصل:** د حقایقو او علومو د بیانولو په هکله په خاص او عام ډول.
- دوهم اصل:** د جهان او دهغه د اقسامو «اعراضو او اجسامو» د حدوث په باره کې.
- دریم اصل:** د جهان د صانع او دهغه د نعمتونو د پیژندنې په باره کې.
- څلورم اصل:** دالله تعالی ﷻ په ذات باندې د قائمو صفاتو د پیژندنې په باره کې.
- پنځم اصل:** دالله ﷻ د نومونو او صفاتو د پیژندنې په باره کې.
- شپږم اصل:** دالله ﷻ د عدل او حکم په باره کې.
- اووم اصل:** د انبیاوو او رسولانو د پیژندنې په باره کې.
- اتم اصل:** د انبیاوو د معجزو او د اولیاءو د کراماتو د پیژندنې په باره کې.
- نهم اصل:** د اسلامي شریعت په ارکانو کې.
- لسم اصل:** په امر، نهی او خبر کې د احکامو د تکلیف په باره کې.
- یوولسم اصل:** په معاد او قیامت کې د بنده گانو د احکامو د پیژندنې په باره کې.
- دوولسم اصل:** دایمان د اصولو د بیانولو په باره کې.
- دیارلسم اصل:** د امامت د احکامو او د زعامت د شروطو د بیانولو په باره کې.
- خوارلسم اصل:** د علماوو او امامانو د احکام د بیانولو په باره کې.
- پنځلسم اصل:** د کفر، اهل هواء او فاجرانو د احکامو بیانول.

وروسته له دې چې دغه اصول په څو ټوټه کوي داسې وایي: دغه مجموعه د دين اصول دي او د اهل حديث او اهل رأى د قواعدو په اساس راجمه شوي دي¹.

1. اصول الدين لایى منصور الاسفرايينى (1-2).

ایمان:

ایمان په لغت کې د تصدیق په معنی دی لکه چې الله ﷻ فرمایي:

«وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ»¹.

یعنې و ما انت بمصدق لنا. او د شریعت په اصطلاح کې: ایمان عبارت دی له تصدیق او باور لرولو څخه په ټولو هغو شیانو چې په بدیهي او ضروري توګه له دین څخه بلل کېږي او حضرت محمد ﷺ د الله له خوا څخه راوړي دي.

فقه اکبر:

فقه په لغت کې د فهم او پوهې په معنی ده، او په اصطلاح کې زیاتره په علم دین کې د شرف او فضیلت په خاطر استعمالېږي او د هغې لپاره دغه تعریفونه شوي دي: «العلم بالاحکام الشرعية العملية المكتسبة من الأدلة التفصيلية» یعنې فقه علم دی په شرعي او عملي احکامو باندې چې د تفصیلي دلایلو څخه کسب او استنباط شوي دي.

امام ابو حنیفه رحمه الله علیه هغه داسې تعریف کړې ده:

«الفقه معرفة النفس مالها وما عليها». یعنې فقه عبارت ده له: پېژندل د نفس نه د هغه څه چې په نفعه او فایده یې وي او یا یې مکلفیت او وجیبه پر هغه وضع کړي وي چې دا تعریف، یو عام تعریف دی چې اعتقادیات، اخلاق، نفساني ملکي، عبادات پکې شاملېږي، خو په لومړي تعریف کې یوازې هغه فرعي او عملي احکام چې د تفصیلي او شرعي دلایلو نه اخیستل شوي وي، شاملېږي، او د «اکبر» لفظ د اسم تفضیل صیغه ده له «کبر» څخه چې کاف یې ضمه لري اخیستل شوې او د ډیر لوی په معنی دی، د فقه اکبر مرکب لفظ دی چې معمولاً اطلاق یې د عقیدې په علم کېږي، لکه چې امام اعظم رحمه الله علیه هم د عقایدو معروف کتاب چې په خپله یې تألیف کړی او په دې مورد کې معتبر کتاب دی د «الفقه الاکبر» په نوم، نومولی دی.

1. د یوسف سورت، 17 آیت.

واجب، مستحيل او ممکن:

حکم د منطق د علم له نظره ایجاب او یا سلب د یوه تصور دی له بل تصور څخه. نو که دغه حکم شرعي انگیزه ولري، شرعي حکم ورته ویل کېږي لکه چې وویل شي: د لمانځه اداء کول فرض دي. او که د حکم انگیزه، تجربې وي، طبیعي حکم بلل کېږي لکه دغه قول: ورزش د بدن لپاره مفید دی. او که د حکم انگیزه عقلي او منطقي وي، عقلي حکم ورته ویل کېږي، چې عقلي حکم په درې ډوله، واجب، مستحيل او ممکن دی.

ددې تقسیم پر بناء او د عقایدو د علماوو له نظره، واجب عبارت له هغه شي څخه دی چې عدم او نیستی نه قبلوي، عقلي واجب دوه تقسیمه لري په لومړۍ تقسیم کې یا ضروري «بدیهي» دی چې وجوب یې استدلال ته محتاج نه دی. یا نظري او استدلالی دي چې نظر او استدلال ته محتاج دی¹.

د لومړي قسم مثال:

جزء دکل څخه وړوکې دی.

د دوهم قسم مثال:

دیوه مخمس د داخلي زاویو مجموعه له 540 درجو سره مساوي ده. په دوهم تقسیم کې واجب یا بالذات دی لکه الهي اقدس ذات چې یوازې همدغه مثال لري، او یا واجب بالغیر دی لکه ټول طبیعي او انساني حوادث چې وروسته له معینو او ځانګړو شرایطو د وجود څخه تحقق مومي. او واجب بالذات معین او ځانګړی شرایط لري چې د عقایدو په مطولو مراجعو کې په تفصیل سره ذکر شوي دي.

مستحيل یا ممتنع د واجب په شان دوه تقسیمه لري، ضروري «بدیهي» مستحيل او نظري مستحيل، بالذات مستحيل او بالغیر مستحيل چې د هر یوه مثالونه د واجب په

1. د ارسطو منطق. هماغه مؤلف. ص 64.

عکس سره دی او تفصیل ته ضرورت نه لري، ځکه مستحیل بالعکس د واجب، شتون او موجودیت یی ناممکن او عدم یی حتمي دی.

دڅلور ډوله مستحیل مثالونه په ترتیب سره په دې ډول دي: کل له جزء څخه وړوکی دی. الله ﷻ ته د جهل نسبت کول، نعوذ بالله. د ضدینو یوځای کېدل او یا د نقیضینو رفعه کېدل او د شمسي نظام ټولو سیارو ته ورته.

ممکن او یا جائز هغه دی چې بودن او نه بودن یی حتمي نه وي، ایجاد او یا افناء یی یوې خارجي قوې ته احتیاج لري¹. د کائناتو جهان ټول ممکن دی. په ممکن کې کېدای شي چې لومړنۍ تقسیم بندي وجود ولري، یعنې امکان یو بدیهي وجود دی او یا هم زیات دقت او نظر ته احتیاج ولري، دوهمه تقسیم بندي په ممکن کې د تصور وړ نه ده، ځکه د ممکن وجود نه ذاتاً واجب دی اونه ذاتاً ممتنع او مستحیل.

مستحیل او ممکن دواړه، ځینې ځانګړتیاوي لري، کېدای شي چې تفصیل یی په نورو مطولو کتابونو کې ولټول شي.

د الله ﷻ په مورد کې ځیني شیان، واجب دي لکه چې ځیني نور شیان ممکن او مستحیل دی. واجبه ده چې دالله ﷻ په حق کې په توحید، ثبوتي او سلبي صفاتو باندې عقیده او باور ولرو. خو مستحیل او ممتنع ده چې الله ﷻ، جوهر، عرض، جسم، فوق، تحت، په زمان کې مکان کې او حلول کوونکی وېولو.

ممکن او جائز دی چې الله ﷻ د اجبار، امات، تزریق، اعزاز او دا ذلال د صفتونو درلودونکی وېولو.

همدارنگه د واجب، مستحیل او د ممکن اطلاق د پیغمبرانو او نورو اسلامي مؤمن به، په حق کې کېدای شي.

1. العقيدة في القرآن هماغه مؤلف ص 138-139.

سر بیره په ذکر شویو اصطلاح ګانو، د اسلامي عقایدو په علم کې ځینې نورې اصطلاح ګانې هم موجودې دي چې تفصیل یې د عقایدو د علم په مطولو کتابونو کې موجود دي، لکه د علت، معلول، دور، تسلسل، وعد، وعید، توفیق، خذلان، صلاح، اصلح، سعادت، شقاوت، اسم، فعل، صفت، ذات، خلق، کسب، ربوبیت، الوهیت، ثواب، عقاب. خیر، شر، رویت، تشبیه، تعطیل، تنزیه، قضاء، قدر، خیر، شر او داسې نورې اصطلاح ګانې.

پوښتنې

1. عقیده په لغت او د عقایدو د علم په اصطلاح کې، تعریف کړئ.
2. د دین پنځلس اصله چې د ابومنصور اسفرايښي له خوا شمیرل شوي دي په تفصیل سره بیان او د خپلو همصنفیانو سره یې مناقشه کړئ.
3. د فقه تعریفونه توضیح او وړایی چې د «فقه اکبر» اصطلاح په څه خاطر د عقایدو په علم اطلاق شوې ده؟
4. د واجب د دوو تقسیمونو انواعې بیان کړئ او د هغو لپاره نوي مثالونه ذکر کړئ.
5. کل له جزء څخه وړوکې دی، عدد نه زوج او نه فرد دی، د زحل سیارې ته ورتګ، دا د کوم ډول عقلي مستحیل مثالونه دي؟ توضیح یې کړئ.
6. هغه څه ذکر کړئ چې د الله ﷻ او پیغمبرانو په حق کې یا واجب، یا مستحیل او یا ممکن دی.
7. د واجب، مستحیل او ممکن د اقسامو او ځانګړتیاوو په مورد کې د منطق او عقایدو د کتابونو څخه په استفادې سره معلومات ترلاسه کړئ او په صنف کې یې توضیح کړئ.
8. ددې درس د استحکام په مورد کې د هغو منابعو او موادو څخه استفاده وکړئ چې په لاس کې یې لری.
9. دهغو اصطلاحاتو لپاره چې په دې کتاب کې په اجمالي توګه ذکر شوي دي د استاد په مرسته د استعمال موارد پیدا کړئ او په ځانګړیو سیمینارونو کې یې تحلیل کړئ.

مأخذونه

1. قرآن كريم.
2. ابن تيميه. مجموعة فتاوي. ج ٢.
3. ابوالمنتهى. ابو المنتهى شرح الفقه الاكبر. پشاور: مكتبة حقانية، ب ت.
4. الاسفرايينى، ابو منصور. اصول الدين.
5. الايجى. المواقف.
6. البخارى، محمد بن اسماعيل. صحيح البخاري.
7. البغدادي، عبدالحى الشخلى. شرح العقيدة الطحاوية. دارالفكر العربى، ب ت.
8. البيجورى، ابراهيم. المختار من شرح البيجورى على الجوهره. مصر: ١٩٩٤.
9. الفتازانى، سعدالدين. شرح العقائد النسفية. دارالفكر العربى ١٣٢٣ ق.
10. التونجى، عبدالسلام. العقيدة فى القرآن. طرابلس: ١٩٨٦.
11. جاهدى، اسدالله. عقائد اسلامي. كابل: وزارت معارف، ١٣٦٧ ش.
12. الحنفى، محمد بن ابى العز. شرح العقيدة الطحاوية. پشاور: رشيديه، ١٩٩٣.
13. الخميس، محمد بن عبدالرحمن. شرح اسان فارسى العقيدة الطحاوية. ترجمه عبدالماجد ابوزاهد. كابل: انتشارات نعمانى، ١٣٨٧ ش.
14. الخن، مصطفى سعيد و محى الدين ديب مستو. العقيدة الاسلامية — اركانها — حقايقها — مفسداتها. دمشق: دارالكلم الطيب، ١٤٢٧ ق.
15. الخيالى. الخيالى على شرح العقائد النسفية. پشاور: محلّه جنكى، ١٣٣٦ ق.
16. رازى، فخرالدين. التفسير الكبير. ج ١٥.
17. سلجوقى، صلاح الدين. تجلي خدا در آفاق وانفس. كابل: مطبعه دولتى، ١٣٨٣ ق.
18. سيلانى، محمد صديق. په اسلام كې روحى انقلاب. كابل: دلوړو زدكړو د وزارت مطبعه، ١٣٨٦ ش.

19. شلتوت، محمود. الاسلام عقيدة و شريعة. القاهرة: مطبوعات الادارة العامة للثقافة الاسلامية بالازهر، ١٩٥٩.
20. طبرى. تفسير طبرى. ج ٢٠.
21. فرهارى، عبدالعزيز. النبراس. پشاور: قصه خوانى، ١٣١٣ ق.
22. قرطبي. تفسير القرطبي. ج ٧.
23. كاوش، سيد نور الحق. منطق ارسطو. كابل: مطبعة وزرات تحصيلات على و مسلکي، ١٣٦٩ ش.
24. المحلى، جلال الدين. شرح جمع الجوامع مع حاشية البناني. ج 1.
25. مكى، مجد. البيان فى اركان الايمان. بيروت: دارالبشائر الاسلامية، ١٤٢٤ ق.
26. نعمان بن الثابت، ابوحنيفة. الفقه الاكبر. مكتبة حقانيه، ب ت.
27. النيشابورى، المسلم. صحيح المسلم.